

R 496
1990/9

Ўзбекистон ССЖ Вазирлар Кенга-
ши улуг олим, мунажжим ва ма-
тематик МУҲАММАД ТАРА-
ГАЙ—УЛУҒБЕКнинг 600 йилли-
гини кенг нишонлашга қарор
қилди.

اولغبيك

796-853 ҳижрий
(1394-1449) мелодий

№ 9 (487)

Сентябр

(Мезон)

1990

Журнал 1925 йилдан
чиқа бошлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Комитетининг
нашриёти

Бош муҳаррир:

МИРМУҲСИН

Таҳрир хайъати:

Сарвар АЗИМОВ,

Баҳодир АМИНОВ,

Хуршид ДАВРОН,

Наримон ИБРОҲИМОВ,

Ҳамид ЗИЕЕВ,

ШУКРУЛЛО,

Иўлдош СУЛАЙМОН,

Дилфуза ҒУЛОМОВА,

Ўктам МИРЗАЁР

(масъул котиб),

Эргаш МУҲАММАД,

Абдураззоқ КАРИМ,

Саидмаҳмуд УСМОНОВ,

Азиз ҚАЮМОВ,

Оқилжон ҲУСАН

(бош муҳаррир ўринбосари).

Бош мусаввир

М. Абдуллаев.

Саҳифаловчи

Б. Тўхтабоев.

Мусаҳҳих

Ҳ. Абдиев.

«Гулистон» — ежесечный, общественно-политический, литературно-художественный журнал ЦК КП Узбекистана.

Редакция телефонлари: бош муҳаррир — 33—35—20; бош муҳаррир ўринбосари — 33—35—90; масъул котиб — 32—58—33; ижтимоий-сиёсий бўлим — 33—36—02; адабиёт ва санъат, фан ва маданият бўлимлари — 33—36—59; мусаввирлар бўлими — 32—58—77.

Шу йил 21—23 июнда Олмаотада Ўрта Осиё ва Қозғистон жумҳуриятлари раҳбарлари иқтисодий, илмий-техникавий ва маънавий ҳамкорлигини ривожлантириш ҳақидаги Хужжати имзоладилар.

Суратда: Олмаота аэропорти. Ўзбекистон жумҳурияти президенти И. А. КАРИМОВ ва Қозғистон жумҳурияти президенти Н. А. НАЗАРБЕКОВ.

ЎзТАГ сурати

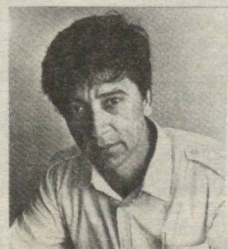
БУ СОНДА:

Эркин ВОҲИДОВ:

Азим СУҲОН:

Абдураззоқ КАРИМОВ:

Олмаотадаги йигин шу маънода муҳимки, жумҳуриятлар келажакда ўз тақдирларини ўзи белгилашса, улар якка-якка ҳолда кўзланган муддаога эриша олмаслиги аниқ. Негаки, уларнинг иқтисодиёти қайсидир жиҳатлари билан бир-бирига боғлиқ. Иттифок доирасидаги аҳолиминининг ўзи шунақа. Мабодо ҳудуд халқлари бирлашгудек бўлишса, унга ҳеч қандай куч таҳдид соломлайди.

...Асрлар бир-бирин еган эл, зотан,
Евларин кулдириб, сўлган гул, зотан,
Бемадор, беғурур, беор кул, зотан,
Ўчоқда совирилиб қолган кул, зотан,
Тагин ҳам мен тирик юрган ўзбекман.

...Инсон ҳаётининг гулини сўндирган вабо, чечак, ўлат ўринга даҳшатли сариқ пайдо бўлди. Экологик мувозанатнинг бузилиши, жумҳуриятимизда тиббий хизматнинг пастлиги касалликлар олдида инсонни ожиз қилиб қўйди.

Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятларининг раҳбарлари Олмаотада Ўрта Осиё халқларининг ўзаро ҳамкорлигини таъминлайдиган ўта муҳим ҳужжатларни имзоладилар.

Суратда: (Чапдан ўнгга) Тожикистон ССР Олий кенгаши Раиси, Тожикистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби Қ. МАҲКАМОВ, Ўзбекистон ССР Президенти, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби И. А. КАРИМОВ, Қозоғистон ССР Президенти, Қозоғистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби Н. А. НАЗАРБОВЕВ, Қирғизистон ССР Олий кенгаши раиси, Қирғизистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби А. М. МАСОЛИЕВ, Туркменистон ССР Олий кенгаши Раиси, Туркменистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби С. О. НИЕЗОВ.

Расмийлаштириш чоғида Ўзбекистон ССЖ Вазирлар кенгаши Раиси Ш. Р. МИРСАИДОВ ва бошқалар иштирок этди.

ЎЗАТГ

ҚАЙТА ҚУРИШ ЧОРРАҲАЛАРИДА

ХАЛҚ ИРОДАСИ БИЛАН

Ўзбекистон Компартиясининг XXII съездида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби, Ўзбекистон ССР Президенти И. А. Каримовнинг «Қайта қуришнинг бориши ва асосий йўналишлари, Ўзбекистон ССРнинг Суверенитетини ва иқтисодий мустақиллигини таъминлаш вазифалари, мамлакат ва жумҳуриятнинг янги сиёсий системасида Ўзбекистон Компартиясининг ўрни ва мавқеи» тўғрисидаги маърузаси сўзда эмас, балки амалда чинакам сиёсий ва иқтисодий мустақилликка эришиш орқали халқ фаровонлигини ошириш, унинг турмуш даражасини ўстириш мумкинлигининг аниқ йўналишларини кўрсатиб берди. Шунингдек, бу анжуманда авваллари бўлганидек «Партия режалари — халқ режалари!» эмас, балки аксинча «Халқ режалари — партия режалари!» дейилиб, партия фаолияти халқ ҳаётига пайванд қилинганлигини меҳнаткашлар чуқур ҳис қилдилар.

Жумҳуриятимиздаги ҳозирги мураккаб шароитда эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, ҳўжалик юритишнинг эски усулларига батамом барҳам бериб, мавжуд хато ва камчиликларга чек қўйиб, халқнинг ҳақли талаблари даражасида ишлашдан иборатдир. Узоқ вақт давомида йиғилиб қолган муаммоларни муваффақиятли ҳал этиш кўп жиҳатдан жойлардаги партия, совет ва ҳўжалик раҳбарларининг билими, ташкилотчилиги,

халқ билан дардлаша олиш қобилиятига боғлиқ.

Саркор ҳар қандай ҳолатда халқ манфаати учун кураша олишга қодир эканини ҳамманинг кўз ўнгига исбот қилиб бергандагина бошқалар унга эргашади. Ишонади. Қўллаб-қувватлайди. Мамлакат қийин иқтисодий-сиёсий аҳволини бошидан кемираётган бир пайтда халқ учун дадил йўлбошчилар керак. Энди илгаригидек жойларда тўпланиб қолган муаммоларни ўтириб ҳал қилиш мумкин эмас. Чунки шинам кабинетдан туриб назар солсанг, ҳамма нарсаси осудадек, фаровон кўринади. Аслида эса қишлоқларимизнинг аянчли аҳволи, халқнинг ночор турмуш тарзи елкамизни оғир юк бўлиб босиб турибди.

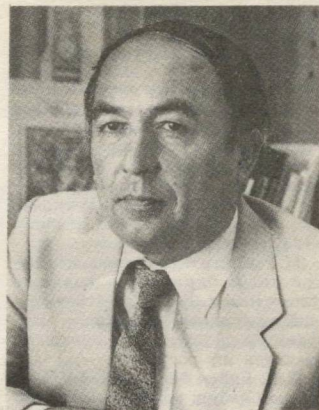
Иштихонда ҳам энг қолоқ турмуш тарзини ўзида мужассамлаштирган икки юзга яқин қишлоқ бор. Неча ўн йиллардан бери бу қишлоқлардаги аҳвол ўнганмай, боз устига «Яхши ашяямиз, ношукур бўлмайлик», деб келинганидан қишлоқдагилар ҳам шу ах-

волга кўникиб қолишган. Амалда эса, «фаровон» қишлоқда инсон яшаши учун зарур бўладиган оддий шарт-шароитлар ҳам йўқ.

Менинг ноҳия фирқа котиби сифатида ҳам, депутат сифатида ҳам зарур бўлган ҳаракат дастуримни ноҳиядаги аҳвол ва халқнинг ўзи тайёрлаб берди. Мендан эса, фақат ўша дастурдаги тадбирларни амалга ошириш лозим, ҳолос. Пуч ваъдалар билан халқни алдаб бўлмайди. Шу масалада биз меҳнаткашларнинг турмушини яхшилаш ниятида яқин йиллар ичида қишлоқларни сув, газ билан таъминлашнинг аниқ режасини ишлаб чиқдик.

Ноҳиямиздаги яна асосий муаммолардан бири — қундалик молларга бўлган талаб-эҳтиёжни тўлиқроқ қондириш. Ҳозирги пайтда мамлакат миқёсида танқис бўлиб турган айрим эҳтиёжларимизни қўйиб турайлигу, пештахталарда турган оддий маҳсулотларни сотишда ҳам юлғичлик, харидор ҳақиқа хиллат қилиш авж олиб кетган. Ҳатто қишлоқ аҳлига уни сотишда ҳам шундай ҳолат юз бераётир. Ноҳиямизда яқинда ун танқислиги юз берди. Сабабини аниқласак, белгиланган 2 минг 880 тонналик ун захирамиз (запасимиз) савдодаги мутасаддиларнинг айби билан бошқа жойга «сув» қилиб юборилган экан. Тақчилликдан қуюниш, чора ахтариш ўрнига айрим савдо ходимлари ўзларида йўқ суюниб, қолган уннинг устига ҳам ўзларича

АНГЛАШ ФУРСАТИ

(декларация) қабул қилиниши, ишон ойдаги Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятлари раҳбарларининг Олмаотадаги учрашувидан кейин халқимизнинг дардига мустажоб бўлгандай бўлди. Таниқли жамоат арбоби Ўзбекистон ССР халқ депутати ва шoir Эркин Воҳидов билан бўлган мулоқотимизда сўз дастлаб Олмаотада бўлган учрашув ҳақида кетди.

Э. Воҳидов. Олмаота учрашуви хар томонлама муҳим аҳамиятга моликдир. Тили яқин, дили яқин, ерлари бир-бирига туташ, бир дарёдан сув ичиб, тўю маъракаси қувончи ва кулфати бир бўлиб келган ўзбеку қозоқ, туркману тожик, қирғизу қорақалпоқ халқлари 1924 йилдаги Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятларининг чегараланиши билан бир-бириндан сунъий тарзда ажратилди.

Улуғ давлатчилик шовинизмининг бешафқат болтаси минг йиллардан буён сайқал топган қонқариндошчилик дарахтининг илдизига болта урди. Она Туркистон майда-майда бўлақларга ажратилиб, бир-бири билан бевосита марказ орқали алоқа қила бошлади. Шу кунгача бир-бирларига ола қараш нимагини билмаган оғанилар, «сеники-меники» дея арзимаган нарсалар устида тортиша бошлади. Ер-сув талашини у ёқда турсин, хатто ўтмишдаги даҳоларни ҳам тинч қўйишмади. Миллатлар ўртасига нифоқ солиб, уларни ўз измига бўйсундириш — Сталин сиёсатининг қўзлаган мақсади эди. Бир-бири билан томорқаси туташ қўшнилари ўз қондош тилларида сўйлашини ўрнига ўрис тилида сўзлашга ўтишди. Ўртада меҳр-оқибат, хурмат-эътибор кўтарилди. Олмаота-

даги йиғин шу маънода муҳимки, жумҳуриятлар келажакда ўз тақдирларини ўзи белгилашга улар якка-якка ҳолда қўзланган муддаога эриша олмастлиги аниқ. Негаки, уларнинг иқтисодиёти қайси-бир жиҳатлари билан бир-бирига боғлиқ. Иттифоқ доирасидаги аҳволимизнинг ўзи шунақа. Мабодо худуд халқлари бирлашгудек бўлишса, унга ҳеч қандай куч таҳдид соломмайди. Ахир бу заминда қанчадан-қанча қазилма бойликлар бор. Бу тупроқда ҳамма турдаги ноз-неъматлар етиштирилади. Узоқ бир жумҳуриятнинг фабрикасини пахта билан таъминлаб, улардан гўшт олиш ўрнига Қозоғистон билан алоқа қилсам маъқул эмасми? Ҳам яқин, ҳам қулай.

Муҳбир. Эркин ака, эзгу ишнинг кечи йўқ дейишад-ю, аммо Олмаота учрашуви барибир кечи-

Узоқ вақт, хатто қайта қуришнинг илк босқичида ҳам жумҳуриятимизда бир қолипдаги фикрлаш ҳукмрон мавқега эга эди. Кейинги бир-икки йил ичида хар қалай кўпчилик ўзининг юрагида неча замонлардан бери сақлаб келатган дард-хасратларини эзгу-ниятларини тўкиб солишга журъат этмоқда. Вақт нуқтаи назаридан олиб қараганда, фикрлар ўсиши шу қадар тез-тез, кечаги жасоратли гап бугун оддий туюлаётир. Кеча амалга ошиши мумкин бўлган ишлар бугун рўйбега чиқмоқда. Ўзбекистон ССР Олий кенгаши депутатларининг сўнгги анжуманида Мустақиллик баённомасининг

ортиқча нарх қўйиб пуллайверишган. Биз бу ишнинг олдини тезлик билан олдик. Нохиямизга тегишли ун захираси қайтарилди.

Кейинги вақтларда меҳнаткашлар ҳуқуқтартибот идоралари ишидан ҳақли равишда кескин норози бўлаётдилар. Меҳнаткашлар ҳуқуқини муҳофаза қилувчи ички ишлар ходимлари кўнгилдагидек ишламаётдилар. Улар савдодаги қинғирликларни кўриб-кўрмаганга оладилар. Биз ноҳиядаги ҳуқуқтартибот идораларининг ишини жиддий назорат остига олиб, уларнинг фаолиятига тегишли баҳо бераётимиз.

Ҳозир партия обрўси ва уни тиклаш ҳақидаги сўзлар тез-тез қулоққа чалиниб турибди. Бунинг учун энг аввало партиянинг ўзи халқ олдида айтган сўзининг уддасидан чиқмоғи лозим. Илгарилари қуруқ қарорлар билан халқни қалғитишга ҳаракат қилинар эди. Ушандаёқ партиянинг обрўсига дарз кетган эди. Биз бой берилган ишончни қайта тиклаш учун Шууро ва хўжалик ташкилотлари билан ишлашни, йиғилиб қолган муаммоларни биргаликда ҳал қилиш йўларини қидираяпмиз.

Ҳозирги энг катта мақсадимиз — деҳқон хўжалигини ва қонадонни тўқ ва бадавлат қилиш. Шу мақсадда қишлоқ меҳнаткашларига қўшимча ер бериш, ем-хашак, ёш моллар билан ёрдамлашиш орқали биз деҳқонларнинг ерга бўлган ихлосини янада орттираяпмиз, шахсий манфаатдорлигини ошираяпмиз. Ноҳиямиз меҳнаткашларига бу йил аввалги томоркаларидан ташқари 2227 гектар қўшимча ер берилди. Энди уларга зарур техника, уруғлик, ёш моллар ва ем-хашак билан қўмаклашишимиз лозим.

Илгарилари хар қандай кийин шароитда ҳам одамларнинг икки-уч ойга етарли озиқ-

овкат захиралари ғамланган бўларди. Бу эса тирикчилик учун доимо асқотарди. Тўғри, бугунги кунда атайлаб ғаллатом қуриб, қопқоп бугдойни ғамлаб қўйишга ҳожат йўқ. Аҳолини ҳамма вақт озиқ-овкат билан таъминлашга давлатимиз қодир. Шундай бўлсада, биз унинг мудом аллақадардан келтирилишига умид қилиб ўтиравермасдан хар бир хўжаликда тегиримон қуришга киришаётимиз. Шунингдек, йил охиригача хар бир хўжалик ўз жувозига эга бўлади. Келаси йилдан далаларимизда зигир ва кунжут етиштиришни йўлга қўямиз. Бундай хайрли ишларни одамларнинг ўзлари қўллаб-қувватлаб, хашар йўли билан амалга ошираётдилар. Ҳозир хашар йўли билан қурилган «Муродобод» давлат хўжалигидаги жувоз хар кун кишиларга хур ёқадиган зигир ёғини ишлаб чиқараётир.

Ҳозир ҳаёт қўндаланг қўйган энг долзарб муаммолардан бири — ишсизликни бартараф этиш. Визининг ҳудудимизда минглаб меҳнатга лаёқатли кишилар иш билан таъминланмаган. Бу ҳол уларнинг турмуш кечиришларига салбий таъсир кўрсатаётир. Аммо уларни иш билан таъминлаш учун бизда зарур имконлар бор. Ноҳиямизда пахта, пилла, мева ва сазбавот етиштирилади. Етиштирилган хомашблар тўлалигича ташқарига олиб чиқиб кетилади. Биз ҳозир хўжаликларда кичик-кичик саноат қорхоналари қуриш йўли билан мавжуд муаммоларни ҳал қилиш йўлларини қидираяпмиз. Бундан ташқари ивановлик тўқимачилар билан шартнома тузиб, ноҳиямизда пахтадан турли газмоллар ишлаб чиқаришни йўлга қўймоқчимиз.

Маълумки, Иштихоннинг майизни иттифоққа машхур. Яқинда биз бошқа иттифокдош

жумҳуриятлардан майизга ишлов берувчи турли дасттоҳлар олишимиз керак. Ушанда ўзимизда майизни қайта ишлайдиган қорхонани ишга тушириб, тайёрланган майизни ўзимиз сотиш имконини қўлга киритамиз. Шундагина олинган фойдадан ноҳиямизнинг иқтисодий аҳволини кўтариш имкони туғилади. Бундан кейин ҳам иқтисодиётимизни яхшилаш йўлида бошқа илгор усуллардан ҳам фойдаланаверамиз.

Ҳозир Иштихон ноҳиясида рўй бераётган ўзгаришлар халқ иродаси билан, кўпчиликнинг қўллаб-қувватлаши ва ташаббускорлиги билан рўй бераётир. Қора қозони зўрға қайнаётган, эгни тузуқроқ кийим-бош кўрмаган, айтар сўзига қулоқ солгучи одам бўлмаган меҳнаткаш халқимиз бундай яхши кунларни неча ўн йиллардан бери кутган эди. Ҳали ҳам бири икки бўлмасада, сўздан амалий ишга ўтиш пайсалга солинаётган бўлсада, озми-кўпми уларнинг сўнаётган орзу-умидлари қайта жонланди. Жумҳурият раҳбарларининг саъйи ҳаракатларидан бироз бўлсада, турмушларида ўзгариш рўй берди. Энг асосийси, одамларнинг маънавий қадриятлари тикланипти. Бу дастлабки қадамлар, ҳолос. Фақат бугун кечадиган, эртага бугунгидан яхшироқ турмуш кечириш учун курашдан тўхтамаслигимиз шарт. Бу улкан курашда ил йўлбошчилари собитқамдам, халққа дардкам бўлишлари лозим.

Халқ иродаси буюк қудир. Мен ҳам шу кучга ишонаман ва унинг қудратини доимо ҳис қилиб тураман.

Тўрақул ИЎЛДОНОВ,
Иштихон ноҳияси фирқа кўмитасининг
биринчи котиби, Ўзбекистон
ССР халқ депутати

киб бўлди. Эҳтидол, у бироз илгарироқ ўтганда Ушдаги фожиа содир бўлмасди.

Э. В. Жуда, жуда кеч. Ушдаги фожиянинг асл моҳияти ҳам, умуман миллатлар орасидаги нифокнинг илдизи ҳам шовинизмга бориб тақалади. Бу бир томондан, миллатнинг ўзлигини унуттиш, тарихдан узилиб қолиши бўлса, иккинчиси ўзга миллатларга нопасандликдир. Бугунги кутилмаган фожияларнинг бош сабабини шундан қидириш керак.

М. Гапингизга юз фоиз қўшилган ҳолда бир фикрни қистириб ўтмоқчиман. Рўй бераётган миллий низолардан кимлардир манфаатдор деган гаплар бўлаяпти. Нахотки шу рост?

Э. В. Бирон бир далил-исботсиз бундай дейиш нотўғри. Аммо кишини таажжублантирадиган жойи шуки, олис қитъанинг кичик бир мамлакатидagi воқеаларнинг миридан-сиригача хабардор бўлган, ернинг тагида илон қимирласа билишларини пеш қиладиган Давлат хавфсизлик кўмитаси, қолаверса милиция, партия, совет идоралари нима учун юз бераётган фожиялардан доим рафатда қолишади? Нима учун фожиянинг асосий айбдорлари халқ ва давлат олдига жавоб бермайди? Узаро қонли низоларнинг олдини олиш Давлат хавфсизлик кўмитасига тааллуқли эмасми? Давлат хавфсизлигини таъминлаш, халқ хавфсизлигини таъминлашнинг ўзи эмасми? Фаргона ёки Ушда бўлиб ўтган фожиялар бирданига рўй берган эмаслиги, уларга пухта тайёргарлик кўрилгани матбуотда неча марта ёзилди. Менимча, саволлар шу тарада қўйилгани маъқул.

М. Эркин ака, Олий кенгаши-миз ошкоралик кўмитасининг расиси сифатида бизда ошкораликнинг бугунги аҳволи тўғрисида нималар дея olasiz? Ошкоралик кўмитаси томонидан қандай ишлар қилинди?

Э. В. Ўзбекистонда илгаригига нисбатан ошкоралик, ўз фикрини эркин айтишда ўзгаришлар бўлди. Олий кенгаши-мизнинг сессиялари ойнаи жаҳон орқали тўлатўкс кўрсатилаётгани ҳам бунга мисол. Аммо ошкораликнинг аҳволини марказий ҳудудлар билан солиштириб кўрсак, хали бизда йўқ ҳисоби. Дастлаб ўз эътирозимни оммавий ахборот воситаларига билдирмоқчиман. Отаҳон газеталаримиз «Совет Ўзбекистони», «Правда Востока» газеталари ҳамон ёски қолипдан чиқолмапти. Оммавий-ахборот воситалари устидан партия яккахокимлигини тугатиш фурсати келди. Яқинда ошкоралик кўмитаси Олий кенгашининг газетаси «Халқ сўзи»нинг ташкилий томонлари ва низомини ишлаб чиқди. Шунинг билан шунинг, бу газета ҳар жиҳатдан партия матбуоти-га нисбатан мустақил бўлди. Шунингдек, жумҳуриятимиз матбуоти ҳақидаги қонун лойиҳаси ҳам ошкоралик кўмитасида ишлаб чиқилмоқда. Қабул қилинадиган қонунларда эркин фикр, ошкоралик, фикрлар турли хиллиги, устивор бўлмоғи лозим. Токи оммавий ахборот воситаларида ҳеч бир ташкилот, гуруҳ яккахокимлик қилмасин.

М. Эркин ака, бошқариладиган бозор иқтисодиёти деярлик, хусу-

сий мулкчилик деярлик, аммо СССР Вази-лар кенгашининг расиси Н. Рижковнинг СССР Олий кенгашига қилган маърузасида нарх-наволарни икки-уч баробар кўтариш ҳақида гап бўлди. Нарсаларни қимматлаштириб дурустроқ натижага эришишга кўзин етмайди.

Э. В. Аввало бошқариладиган бозор иқтисодиёти ҳақида тўхталмоқчиман. Нарх-навои ошириш бу бозор иқтисоди дегани эмас. Бизда бозор иқтисоди ҳозир ҳам бор. Фақат носоглом бозор, давлат монополиясига айланган бозор ҳамда чайқов бозори. Чет эл аёллар туфлиси то омборхонадан магазинга, ундан чайқовчига ўтгунча неча марта қўлдан қўлга алмашади. Натижада харидор буюмни ҳақиқий баҳосидан 4-5 марта қимматига сотиб олишга мажбур. Соғлом бозор сие-сатига ўтилганда меҳнат ўзининг қадр-қимматини топади. Хўжасизлик барҳам топади. Дунё мамлакатларидан бу борада ўрганасак арзийди, уларда ҳамма нарсанинг эгаси бор. Биз инсон меҳнатини инсон тасаруф қилмайдиган жамият қурамыз, деб охи-оқибат шундай бўлдики, давлатнинг ўзи ашаддй кулдорга айланиб қолди. Одам бу меҳнатидан манфаатдор бўлмай, аксинча қанча кўп меҳнат қилсанг, давлат шунча юлиб қолишга ўтди. Тасаввур қилинг, бизда меҳнаткаш ўз меҳнати пировард қимматининг бор-йўғи 25—30 фоизини иш ҳақи сифатида олади. Илгор капиталистик мамлакат ишчиси қилган меҳнатининг 80 фоизини олиши мумкин. Ишлаш шароити, техника даражасини солиштириб кўрадиган бўлсак, манзара янада ойдинлашади. Давлат бир томондан жамиятни, қалолликка, олижанобликка чорлаб, иккинчи томондан уни қон қақшатаверди. Соғлом бозор иқтисодиётининг ўтиш жараёнида корхоналарни фуқароларга сотиш, хусусий мулкчиликка кенг йўл очиш зарур. Манфаатдорлик хисси бўлмас экан, ишимиз олға силжймайди. Жамиятимиз ҳаммани бир қолипда фикрлашга мажбур қилишдан ташқари, ҳаммани бир хил кун кечиришга мажбур қилди. Оч бўлсак ҳам, яланғоч бўлсак ҳам тинч юрайлик. Ҳеч вақт беш қўл барабар эмас. Кимдир оёқ-қўли чакқон, тезроқ ишлайди, кимдир ўртача, икковининг меҳнатини бир хил баҳолаш асло мумкин эмас. Табиат кимгадир бировнинг йўл-йўриги билан ишлаш қобилиятини, кимгадир бошқариш, ишбилармонлик иқтидорини берган. Бу — қонуният. Табиатнинг қонунлари эса исбот талаб қилмайдиган аксиомадек гап. Инсоният шаклланишдан буён кечган барча тузумларда амал қилинган хусусий мулкнинг социализм шароитида йўқотилиши, одамлардан завод-фабрикадан тортиб товуғигача тортиб олиниши — фожиянинг боши шунда.

М. Сухбат асносида мустақиллик борасида анча гаплашдик. Сиз жумҳуриятимизнинг мустақиллигини қандай тасаввур қиласиз?

Э. В. Ўзбекистон огир иқтисодий, экологик, тушкун ижтимоий аҳволда. Оддий меҳнаткашларнинг ҳаётида ҳали сезиларли ўз-

гариш бўлмади. Аҳолининг ҳеч бир табақаси мақтовга арзирли ҳаёт кечирмаяпти. Ўзбекларнинг 80 фоизи қишлоқда яшайди. Уларнинг кўпчилиги ночорликка тирикчилик ўтказаяпти. Халқимизнинг умумий сиёсий-ижтимоий даражасини ҳам шунга боғлаш мумкин. Эл-улуснинг руҳини фақат иқтисодий тангликни тугатиш билангина яхшилаш кифоя қилмайди. Халққа ҳар томонлама — ҳам маънавий, ҳам моддий рағбат зарур. Мустақиллик тўғрисида бeннoма (декларация) қабул қилинди. Бу яхши иш. Аммо ҳали биронта жасоратли иш қилишга ботинолганимиз йўқ. Қоғоздаги мустақиллик эса халқ кўнглини беҳуда хотиржам қилади, холос. Маънавий мустақиллик аввало иқтисодий мустақиллик заминиде яратилади. Иқтисодиёти қудратли бўлмаган давлат маънавий инқирозга маҳкум. Шунингдек, маънавий жиҳатдан орқада қолиш ҳам иқтисодиётнинг оёғига тушов. Сиёсий, иқтисодий ва маънавий мустақилликка интилиш — жумҳурият тараққиётида янгича босқичга ўтиладиган дарак беради. Олма-отадаги учрашувдан қутилган мурод: агар ертаими-индин мажбур ҳудуд жумҳуриятлари ўз мустақилликларини қўлга киритсалар бир-бирларининг ёрдамисиз ҳеч нарсаси эришолмаслиги аниқ. Шунинг ҳам айтиб ўтиш керакки, марказ орқали режалаштириш оқибатида узоқ йиллардан буён ҳар бир жумҳурият ишлаб чиқаришнинг маълум бир соҳасида ихтисослашган.

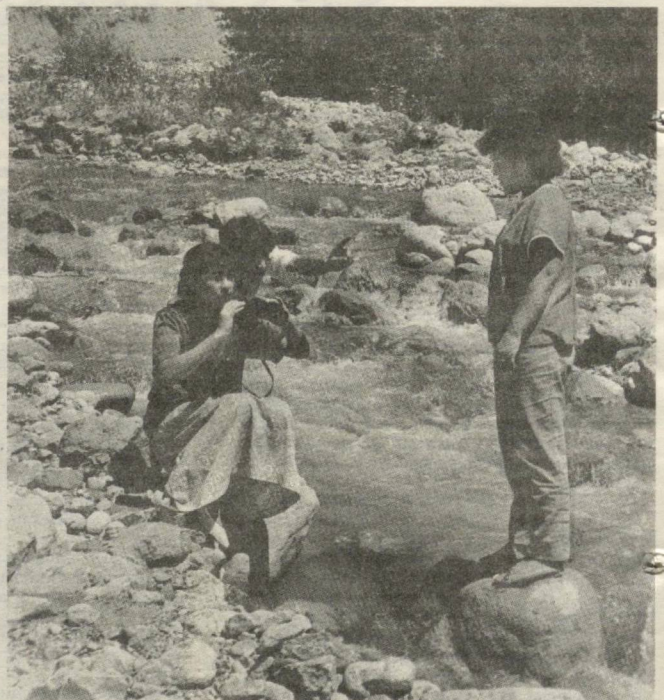
М. Ўзбекистон иқтисодиётининг орқада қолишига унинг фақат хомашё манбаига айланиб қолганлигини сабаб қилиб кўрсатиш тўғрими?

Э. В. Дунёда шундай мамлакатлар борки, фақат бир турдаги маҳсулот ишлаб чиқаришларига қарамай фаровон яшашади. Жумҳуриятимиз ёлғиз пахтанинг ўзидангина катта даромад қилиши шубҳасиз. Фақат пахтанинг харид нархи тўғри баҳоланса, меҳнат сарфиётига соғлом нуқтаи назардан қаралса, ўзбек деҳқонининг ҳам косаси оқариши мумкин. Буғдойнинг нархи уч қарра оширилганда пахтанинг нархи атиги 46 фоизга кўтарилса, бу куппа-кундузи қилинган йўлтўсарликдан бошқа нарсаси эмас. Келажакда жумҳуриятимизда пахта, пилла ва бошқа маҳсулотларни қайта ишлайдиган пировард маҳсулот тайёрлайдиган корхоналарни кўпайтириш зарур. Бу бир томондан ортиқча ишчи кучларини меҳнатга жалб этса, иккинчи томондан меҳнат сарфиётига лойиқ даромад олишга имкон туғдиради.

М. Эркин ака, кейинги пайтда чекка-чеккадан халқимиз шаънига ноўрин таъна тошлари отилганлигининг гувоҳи бўлдик. Ўйлаб қоламиз, нахотки халқимиз шу ҳақоратларга муносиб бўлса?

Э. В. Бўлиб ўтган кўнгилсизликларни эслаш ҳар қанча огир бўлмасин, воқеликдан кўз юмиб бўлмайди. Халқимиз айбсиз айбдор қилинди, унинг номига номуносиб тамгалар тақилди. Энг алам қиладигани, жумҳуриятимиз тараққиёт даражасида «Учинчи дунё» мамлакатларидан ҳам орқада қолди. Келгусида барча жабҳаларда туб бурилиш бўлмас экан, юқоридагидек гаплар барҳам топмайди. Инсоний меҳроқибат, дёнбат, эрк, имон-этиқод, қадр-қиммат тошталган юртдан файз-барака кетади.

М. Сиз «Эрк» демократик пар-

Тоғ сайри...

Сураткаш Р. Нуриноёв

сиёатининг фаолларидан бирин сифатида, КПССнинг XXVIII съезидан нима ларни кутгандингиз? Умидларингиз оқландими?

Э. В. Партиянинг навбатдаги съезидан ёлғиз мен эмас, бутун мамлакат умидланиб катта ўзгаришларни кутган эди. Афсуски, умидларим рўёбга чиқмади.

М. Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганидан буён бир йилга яқин фурсат ўтди. Ўзбекистон халқ депутатлари олий кенгазининг анжуманлари ўзбек тилида ўтмоқда. Лекин кўпгина идоровий ишларда ўзбек тилининг ўрни ҳамон сезилмайди. Шу жиҳатдан қонуни қабул қилинишидан қанчалик қувонмайлик, барибир унинг ижросидан кўнгил тўлмаяпти.

Э. В. Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилгани нечоғли ижобий аҳамият касб этмасин, қонуни ижроси тўғрисида қайгурмасак бизда ҳамма вақт бўлганидек қорғода қолиб кетаверади. Жумхурият олий кенгазининг мажлислари давлат тилида ўтаётганлигига қарамадан, кичкина бир корхонада маҳаллий миллат вакиллари кўпчиликини ташкил этишса-да, кундалик мажлислар ўриси тилида олиб борилиши гоётда ачинарли. Бу борада ҳам ўзбек тилига давлат тили мақоми берилди, деб хотиржам юрмасдан, фаол ҳаракатни давом эттириш керак. Бу ҳар биримизга, айниқса зиёлиларимизга боғлиқ.

М. Сиз Ўзбекистоннинг келажagini қандай тасаввур қиласиз?

Э. В. Ёл қатори мен ҳам халқимизнинг эртанги кунини яхши бўлишидан умидворман. Бугун жумхурият аҳлининг фикри ҳам шундай. Иқтисодий, сиёсий мустақиллик — ҳаммамизнинг дастурил-амалимиз шу бўлиши керак. Бунинг учун давлат маориф, матбуот, адабиёт ва санъат соҳаларида туб бурилишлар зарур. Маориф соҳасида қилинадиган ислохотлар бу ишларнинг энг муҳими.

«Бир қолип»даги фикрлардан воз кечиш, ўз тарихимизни, урф-одатларимизни таълим-тарбия соҳасида тиклашимиз шарт. Адабиётда ҳам сиёқа фикрлардан воз кечиш, адабий меросга бўлган эс-кича қарашлардан холи бўлиш керак. Агар шу ислохларни кўнгилдагидек амалга оширолсак, миллий ўзлигимизни англаш жараёни тезлашади. Ҳар бир кишининг мустақил фикрлай олиши бу йўлдаги муҳим қадамдир.

М. Сизга энг сўнгги саволим. Шунча суҳбатлашди, адабиёт ҳақида, шеърят ҳақида бирон нарса демadingиз. Жамоат ишларидан ортб ижодий ишингиз билан шуғуллана олайсизми?

Э. В. Жамоат юмушлари кўп вақтимни олиб қўяётганига қарамай ижодий иш қилишга ҳам имкон топишга ҳаракат қиламан. Аммо жудаём вақт тигиз. Шу йил наشريётда тўпламим чоп этилмоқда. Яна янги асарлар ёзиш ниятларим бор. Соғ-омон бўлсак бу ённи ҳам кўраверамиз.

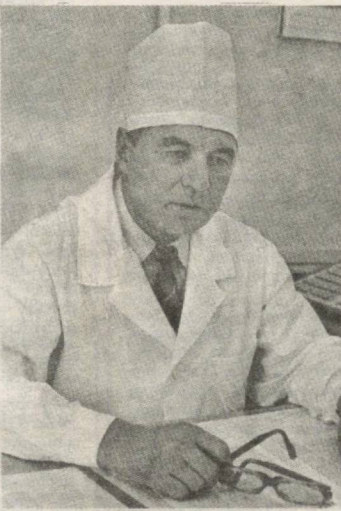
М. Мазмуни суҳбатингиз учун ташаккур.

Э. В. Раҳмат.

Суҳбатни
Абдураҳим АЗИМ
олиб борди.

Шифохоналарда ётган маҳзун, дардчил, кўзларида ҳаёт гули сўна бошлаган, юзида ваҳимаю ташвиш балқиб турган беморларни кўрган ҳар бир виждонли шифокорнинг дили ўрганиши табиий. Уларни нима лар қийнапти? Азоб бераётган дарднинг ўзи нима? Давоси борми? Шундай кезларда шифокор сифатида беморнинг ҳолатини енгилаштириш учун нима ларга эътибор бериш, қандай даволаш тадбирини қўллаш ва уларни дарддан фориқ қилиш фикри бошида чарх уради чинданам шифокорнинг...

Даволаш муассасамизда турли жинсдаги, тоифадаги, ёшдаги, дунёқарашли, билим даражаси турлича бўлган беморлар муолажа қилинадилар. Уларнинг саломатлигини тиклаш учун турли даволаш воситалари мавжуд. Ҳар хил қуюқ ва суюқ дармондорилар, жисмоний, руҳий муолажалар шулар жумласидандир.

Шунингдек, яна кўплаб даволаш йўллари борки, булар кўп жиҳатдан шифокорнинг касб-корига, малакасига, билим ва қобилиятига, беморнинг руҳий ҳолатини тўғри англаб етишига боғлиқ. Масалан, оғир юрак-қон хасталиклари, ўпка, ошқозон-ичак касалликларига чалиниши оқибатида асаблари заифлашиб «ўз касалликларига берилиб кетган» беморларни даволашда китобдан, яъни бадий адабиётдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Таранг асабларни юмшатишда китобнинг ўрни беқиёсдир. Бунинг учун аввало илк даволаш жараёнида беморнинг руҳий ҳолатини, унинг дунёқарашли, билим даражаси, фикрлаши, оилавий аҳволи, уни қийнаётган шахсий муаммоларни чуқур ўрганиш лозим. Шундан сўнг уни дарддан ҳалос этиш учун, фақат касаллини ўйлаш фикридан қалғитиш мақсадида беморнинг руҳиятига мос тушадиган маълум бир китоб ўқиш учун тавсия этилади. Тавсия этилаётган адабиёт тўғри танланса, даволаш муолажаларининг ижобий натижа беришига ва мукамал кечишида ҳам

омил бўлади. Бемор қилишга ўқиб чиқиш учун тўғри китоб танлаб бериш ҳам шифокор учун санъатдир. Нимани ўқиш керак? Қанча, қай тарзда, қайси вақтда мутолаа қилиш керак? Бунинг учун алоҳида тавсиянома йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас. Китоб — бу билим манбаи. «Ҳамма нарсани билишни истайман» ёки фақат «зарур нарсаларинигина билишни истайман» деган инсон онги ўзига зарур эҳтиёжини фақат китобдангина қондира олади.

Фаол мутолаа қилувчи китобхон умри давомида 3 мингдан беш минтагача китоб ўқиши мумкин. Бизнинг мамлакатимизда эса бир йилда 80 мингдан ортиқ китоб чоп қилинар экан. Беморларга китоб танлашда фақат ҳозирги давр ёзувчиларининг асарлари билан чекланиб қолмасдан классик адабиёт дурдоналаридан ҳам унумли фойдаланилади. Шунингдек рўзнорма ва

тезроқ фориқ қилишга эришганлар.

Бизлар ҳам муолажахонамиздаги иш фаолиятимиз жараёнида ҳар бир беморни касали ва шахсини чуқур ўргангандан сўнг уларнинг касали, феъли-атвори, дунёқарашига қараб бир қанча китобларни танладик. Масалан, оғир юрак инфаркти билан хасталанган беморларга турли халқларнинг қувноқ, хулосаси яхшилик билан яқунладиган эрта китобларни ўқишни тавсия этдик. Бу китоблар ичида «Ўзбек халқ эртаклари», «Минг бир кеча», «Шарқ халқларининг эртаклари» ҳам бор эди. Булар беморларнинг тузалиш жараёнида яхши натижа берди.

Шифохонамизда юрак хасталиги билан ётган бир бемор бор эди. У ниҳоятда ғамгин, камгап, бир нуқтага тикилган ҳолда туну кун ётарди. Унга ҳар қанча кўнглини очувчи сўзлар билан

МУТАХАССИС МАСЛАҲАТИ

КИТОБ ВА БЕТОБ

Эркин ҚОСИМОВ,
Профессор, Тошкент Давлат медицина институтини терапия кафедраси мудири.

жаридалардан қайси бирини тавсия этиш ҳам беморнинг умумий аҳволига қараб белгиланади.

Энг муҳими даволаш шифохоналаримизда ётган беморнинг қандай касалликка чалинганини, касаллигини тузатиш жараёнининг қайси поғонада кечаётганлиги, яъни оғир ёки енгил ҳолатига ўтганлигини мукамал билиш лозим бўлади. Шундан сўнг беморга кўнгли тусадиган шундай бир китобни тавсия қилиш керакки, у беморга тоза ҳаводек, шафқат буюқ суюлдек, бинафша атрофдек, қўйининг илиқ нурларидек сингшиб шифо бағишласа. Китоб ўқиб ўз дардини унутти, бир лаҳза бўлса ҳам касаллигини ёддан чиқариш, даволанаётган бемор учун гоётда зарур.

Қадим шарқ табobati вакиллари: «Бемор учун энг яхши даво — бу табиининг ширин сўзи», дейишган. Улар беморга ниҳоятда хушмуомила бўлишиб, беморнинг кўнгли тусадиган нарсани аниқлашга ҳаракат қилгандир. Беморни фақат дори-дармонлар воситасида даволаш билан чекланиб қолмасдан унинг руҳига ҳам таъсир кўрсатиб, хасталикдан

мурожаат этмайлик, натижаси бўлмас эди. Мен унга Кристофер Марлонинг «Буюк саркарда Темур» асарини келтириб бердим. Эртасига беморларни кўрүүдан ўтказар эканман, ўша бемор мени ўзгача жонланиш билан қарши олди. Очиқроқ суҳбатлашиб, дардини очди. Кейинги кунлар суҳбат учун янги ва яхши мавзулар топилиб, биз бир-биримизни яхшироқ тушуна бошладик.

Шифохонадаги бошқа беморларда ҳам китобларни ўқигач, касалликлари чекина бошлади. Шу тариқа китобнинг қудрати табобатда ҳам ўз кучини кўрсатганига амин бўлдик.

Муолажа жараёнида даволашни китоб билан қўйиб олиб бориш яхши самара бераётганлигини бизлар ўз тажрибамизда кўп кўрдик.

Ажабмаски, бир кун келиб, бизнинг беморларимиз ҳам Максим Горькийнинг: «Ўзимдаги барча яхши хислатлар учун китобдан миннатдорман», деган сўзларига қўйишга қилиб: «Саломатлигим тикланишида ёрдам берган яхши китоблардан миннатдорман», десалар.

МУҲИМ ТАРМОҚ

Эркин ШАЙХОВ,
Ўзбекистон ССР халқ депутати,
Тошкент қишлоқ ҳўжалик институтининг
ректору, профессор

Халқ ҳўжалигининг шундай тармоқлари бўладики, жумҳурият ижтимоий-иқтисодий юксалиши бевосита ана шу асосга боғлиқ бўлади. Ўзбекистон шароитида қишлоқ ҳўжалиги соҳаси айнан мана шундай устиворликка эга. Жумҳуриятимизда яшаётган аҳолининг турмуш тарзи, моддий ва маънавий жиҳатлари унинг ери, суви, обихавоси билан чамбарчас бўлиб кетган. Қишлоқ ҳўжалиги асрлардан буён шаклланган, ривожланган ўз ўзини, сир асрорларига бой. Бугунги кунга келиб деҳқончиликка фаннинг аралашуви нафақат унинг сифатини, балки, мавқеини ҳам замонавий ишлаб чиқариш жараёнига олиб чиқди. Эндиликда қишлоқ ҳўжалиги фан-техника ва малакали мутахассисларсиз тараққий этмаслиги аён бўлиб қолди.

Минг афсуски, ҳали ўлкамиз миқёсида деҳқончиликни рисоладагидек маданийлашган даражага кўтаришнинг тўла имкониятларидан фойдаланилгани йўқ. Бунинг муқаррар сабаблари бор албатта. Аввало шу кунгача деҳқон меҳнатига тўраларча муносабат, юқоридан туриб унга иш ўргатиш каби усулларнинг қўлланиши қишлоқ ҳўжалиги тараққиёти олдида гов бўлиб келганлигини таъкидлашнинг ўзи етарли.

Қайта қуриш шароитида халқ ҳўжалигининг бу муҳим соҳасига ҳам муносабат ўзгариб бораёпти. Аввало деҳқон мулкнинг ҳуқуқий томонлари зарур қонунлар билан мустаҳкамланишига асос солинганини айтиб ўтиш керак. Ҳа, Ўзбекистон қишлоқ ҳўжалиги анчадан буён орзу қилиб келинган имкониятларга эга бўла бошлади. Бусиз иш олға босмаслигига жумҳурият ҳукуматининг имони қомил бўлган бўлса ажаб эмас.

Маълумки, қишлоқ ҳўжалиги етук мутахассислар билан таъминланмас экан, бугунги кунда олдимизга қўйилган режаларни амалга ошириш мушкул бўлиб қолиши мумкин. Чунки, эртаининдин иқтисодиётнинг бозор нарх-навоиси усулига ўтказилиши бир талай мутахассислар муаммосини ҳам келтириб чиқаради.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон ҳукумати олдида етук мутахассисларни тайёрлаш вазифаси қўндаланг бўлиб турибди. Шу муносабат билан мактаб ва олий ўқув юртларининг ислоҳ қилиниши кучга кирди, аммо у ҳали назарда тутилган натижаларни бера олгани йўқ. Бунинг сабабларини, тўб моҳиятини ўрганиш зарур. Бундай ҳол жумҳуриятимиздагина эмас, балки мамлакат миқёсида ҳам ўзгаргани йўқ. Меннингча одий ўқув юртларида қайта қуришнинг асосини биринчи навбатда мутахассисларга бўлган талабни илмий равишда аниқ ҳисоб-китоб қилишдан бошлаш керак. Чунки мулла билганини ўргатади, деган нақлдан ҳулоса чиқариш ҳар қанчонгидан зарурроқдир. Шу ўринда жумҳуриятимиз режалаш кўмитаси ва олий таълим вазирлиги зиммасига ҳам унча-мунча ҳол тушишини таъкидлаш фойдадан ҳоли бўлмайди. Бунинг учун энг

аввало мутахассисларнинг ҳуқуқий имкониятларини ва вазифаларини аниқ йўналишга солиш керак бўлади. Бусиз бирорта ишни амалга ошириб бўлмайди. Айниқса корхона ва жамоа ҳўжаликларида олий ўқув юртини битирувчиларнинг малакасини амалдаги тажрибалар билан мустаҳкамлаб борилмас экан, келажакка қадам қўяётган мутахассиснинг билими ўқув қўлланмасидагидан фарқ қилмайди. Яъни китобий билим билан қишлоқ ҳўжалигини оғир иқтисодий қолоқликдан чиқариб бўлмайди.

Масалага чуқурроқ ёндашидан бўлсак, олий ўқув юртларида қабул қилишни янада такомиллаштириш керак. Бу борада бизнинг қишлоқ ҳўжалиги институтимизда ҳам бир қанча ишлар қилинаёпти. Масалан, эндиликда имтиҳондан иккитаси ёзма ўтказилади. Имтиҳон жараёни ойнажиҳон орқали ота — оналарга намойиш этилади. Ота ёки она ўз фарзандининг билим савиясини баҳолаб борадилар. Бу ҳам ошқораликнинг бир кўринишидир. Қолаверса, ўқитиш ва ўқиш жараёнига руҳий таъсир ўтказишнинг бир омилдир. Албатта бундай усул билан иш олиб борилганда бўлажак толиб ёки талабанинг билиш даражаси ошиб қолмайди, лекин ишнинг янги жиҳати бора-бора такомиллашиб, кўзда тутилган мақсадларга эришилади.

Яна бир муҳим, ҳал этилмай келинаётган масала ўқув қўлланмаларининг етишмаслиги. Шу пайтгача ўқувчилар ўзбек тилидаги ўқув қўлланмаларга эга эмаслар, борлари ҳам талабга жавоб бермайди. Эндиликда Урта Осиё ҳукуматлари олий ўқув юртлари учун ўқув қўлланмалари тайёрлайдиган махсус наشريёт ташкил этишнинг вақти келди. Ҳозирги мавжуд имкониятларимиз яқин бир-икки йил ичида бу соҳадаги талабларни қондиришга ярамай қолади. Жумҳуриятимиз ҳудудида туғилиб ўсган, умри қишлоқ ҳўжалиги ишлари билан банд бўлган ўқувчиларнинг билим савияси пастлиги ҳам таъшишларли бўлиб турибди. Бунга сабаб мактаб таълимининг ниҳоятда сустлигидир.

Олий таълим фан ва ишлаб чиқаришдан ҳамиша олдинда бориши керак. Халқ ҳўжалигининг келажакни кўра билган ҳолда олий таълим олган мутахассисларни тайёрлаш керак. Бунинг учун аввало олий — ўқув юртларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқдир.

Олий ўқув юртларини битириб чиққан ёшлар мутахассис бўлиш билан бирга ташилотчи, уддабурон раҳбарлик кўникмаларига, қобилиятига эга бўлиши шарт. Айни пайтда замонавий техника билан ишлашни уddaлай олиши ҳам зарур.

Институтимизнинг қорва муҳандислиги факультетида авваллари қорва техниклари тайёрланарди. Эндиликда эса муҳандис қорватехниклар тайёрлаяпмиз. Шунингдек биотехника ва ирсият мутахассислигини эгалловчи агрономларни ҳам тайёрлашга киришдик. Илгари талабалар фақат дарсларни ўтиб, дала тажриба иши ва фермаларда ишлашга вақти йўқ эди.

Эндиликда улар экин экишдан то ҳосил териб олингунга қадар коллектив ва давлат ҳўжаликларида бўлиб тажриба ўтказадилар, қишлоқ ҳўжалигини иқтисодий ривожлантиришни ўрганадилар. Фермаларда ҳам, пиллалчиликда ҳам шундай мутахассислар ихтисослари бўйича етарли малака ҳосил қиладилар. Урмончилик мутахассисларини тайёрлашда ҳам худди шундай иш юртилади. Шундай қилинганда бўлажак мутахассиснинг ўз касбидан кўникма ҳосил қилиб, тегишли хулосалар чиқаришга имконияти бўлади. Улар шубҳасиз ҳўжаликларни бошқаришга институтнинг ўзида лоёқатларини шакллантира оладилар.

Аммо институтимизда амалга оширилаётган бу ишлардан жамоамизнинг кўнгли тўлган эмас. Олдимизда умуман жумҳурият меҳнаткашлари олдида бозор иқтисодиётига ўтиш масаласи турибди. Бу сиёсат истасак — истамасак мутахассислар тайёрлаш жараёни ҳам ўз ичига қамраб олади. Уйлайманки бу вазифани бажаришнинг ўзи бўлмайди. Бунинг учун изчил изланиш ва чора-тадбирларни белгилаб боришимиз керак. Бизнинг жамоамизда кейинги йилларда яна бир яхши аъёна йўлга қўйилди. Бу ўзига ҳок институт қошида лицей шаклидаги махсус ўқув тадбирини белгилашимиз бўлди. Тажриба учун пойтахт вилоятининг Оржоникидзе ноҳиясидаги мактабларда таълим олаётган ёшлардан талаб институт қошидаги «лицейга» ўқувчилар қабул қилинди. Улар бу ерда давлат қарамоғида бўладилар, шунинг билан уларга пухта ихтисослашган билим ҳам берилади. Икки йил давомида олган билимлари кириш имтиҳонларини топишириш даражасида синаб кўрилади ва қизиққан ихтисоси бўйича маълумот олишга йўналтирилади. Уйлайманки мана шу ўқув жараёнига бир мунча ижодий ёндашилса, яъни бўлажак талабалар зарур бўлган замонавий ўқитиш усулларидан баҳраманд этилсалар, бозор иқтисодиётининг пасту баланди уларга тушунириб борилса, келажакда институтдаги оладиган билимлари ҳам шу даражада йўналтирилса, олдимизда турган муаммони ҳам ҳал қилган бўлар эдик.

Кўриниб туриптики, изласа имконият кўп. Фақат мавжуд муаммолар ҳукумат раҳбарияти, кенг жамоатчилик билан ошқора ҳал этилса яхши бўларди. Мен ўзимнинг депутатлик ваколатимни айнан ана шундай долзарб масалаларга ойдинлик киритишга, халқ ҳўжалиги учун зарур бўлган малакали мутахассислар тайёрлаш ишига ўзимни сафарбар деб уйлайман. Ва бу шарафли ишни бажаришга жамоамиз билан бирга киришамиз.

„Бадое ул-Бидоя“

ДЕВОНИ ҲАҚИДА

Алишер Навоий тўртта девон тузган: «Бадое ул-бидоя», «Наводир-ун-нихоя», «Ҳазоин ул-маоний», «Девони Фоний».

Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг икки йирик илмий даргоҳи: Ҳамид Сулаймонов номидаги Қўлғамалар институти ва А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти олимлари даҳо шоиримизнинг йиғирма жиллик «Мукаммал асарлар тўплами» нашини амалга ошира бошладилар. Нашр-ёймоқ демакдир. Нашр этилди — ёйилди деб тушуниш керак. Ана шу маънода ҳозиргача Алишер Навоий асарларининг беш жил дунё юзини кўрди. Шуларнинг биринчиси «Бадое ул-бидоя» девони наширдир.

Мақур девон қўлғамасини филология фанлари номзоди марҳум истеъдодли олим Шарафиддин Шарипов нашрга тайёрлаб улгурган эди. Китобдан яна қуйидагича қўшимча маълумотлар диққатимизни тортади: «Текстни бевосита нашрга тайёрлаш ишини Қўлғамалар институтининг катта илмий ходими, филология фанлари кандидати Марям Раҳматуллаева бажарди. Текстни қўлғамалар билан қайта киёслаб текширувчи Марям Раҳматуллаева ва Қўлғамалар институтининг илмий ходими Мухлиса Зиёвдиннова амалга оширдилар».

Хуллас, уч илм захматкаши меҳнатлари туфайли «Бадое ул-бидоя» нашр этилди. Биз бу жилд нашрининг матн савияси ҳақида нисбатан ижобий фикрдамиз: яъни ҳозиргача босилган беш жилд орасида бу китоб матн қусурлари нисбатан сийракроқ бўлган тоғдир. Таассуфки, сифат ва савияни фақатгина киёс белгиласан экан...

Даҳо шоиримиз тузган дастлабки икки девон учинчи девонга асос бўлган. «Бадое ул-бидоя»нинг илмий-матрифий қиммати бор: олимлар шоир назмининг таржимаи ҳоли ва таҳрир тажрибаларини кейинги девонга солиштириб ўрганишга мўъсас бўладилар.

Дастлабки кузатишлар шунини кўрсатдики, Алишер Навоий, биринчидан, теран маъноли фикрлар ифодаланган ғазалларни яхлит, пухта яратган; кейинги девонларга ўтган шеърларда таҳрир — оз; иккинчидан, айрим сўзларни ўчириш ва бошқа сўз қўйиш билан фикрни ёрқинлаштирган, кучайтирган; учинчидан, муаллиф шу даражада каттиққўл, илк девонлардаги айрим ғазаллардан «Ҳазоин ул-маоний»ни тузишда тамоман воз кечган, девонга киритмаган.

Навоий ғазалларининг биринчи даражали фазилятлари: тасвирдаги воқеликнинг дилгаш ва таъсирчанлиги; нуктапардозлик — фикрий кашфиётларга бойлик; бадий ва ифодали воситалар билан ранг-баранг товланишлар; маъно ва мазмун юксаклиги, ҳикматпарастлик, қисқаси, ҳисда ҳам, фикрда ҳам тадқиқ, тадқиқ ва тадқиқ йўлиниги на тутиш сингарилардир. Менимча, даҳо шоиримизни, аввало, маънолар хазинабони сифатида шарафлашга бўғлимиз.

Алишер Навоийнинг йиғилма йилларида ёзилган ғазалларидан бири билан танишайлик. Ҳазалнинг биринчи байтидаги тасвир

фожейи, аини пайтда воқеий тимсол чизгиларидир:

Кўкрагимдур субҳнинг пироханидин чокрок
Кирпигим шабнам тўкулган сабадин намнокрок.

Инсон кўксининг абгорлиги ва кўзининг жикка ёшлиги, шу билан баробаринда унинг биринчи шахс эканлиги шеър идрокини қучайтиради.

Бу кўнгул ғамнокидин то шодмон кўрдум сени,
Истарам ҳар дамки бўлғай хотирим ғамнокрок.

Бу байтда ёр кўнгли учун фидойилик, ўз роҳатидан воз кечиш оҳанги янграмоқда...

Учинчи байтда шоир талмиҳ санъати хизматидан фойдаланади. Пок ошиқлик намунасини кўрсатиш учун тасвир давомида бирдан Лайли ва Мажнун севгилари қисасини эсга олади. Бу усул муаллифга ўз эзгу қарашлари: муҳаббатдаги фидойилик, маъсумлик ва покликни мужассамлаштиришга имкон беради:

Лайли андин кўйди Мажнун кўнглида рахти ғамин,
Ким йўқ эрди манзил ул водийда андин покрок.

Уйла мужгон ханжариға ёпишибдур дурри ашк,
Ким магар ондин ятиме йўқтурур бебокрок.

(Киприк ханжариға кўз ёшлари инжулари шу даражада кўп ёпишганки, бундан раҳимсизроқ бебошини топиш мушкулдир).

Навбатда келтирилаётган байт «Ҳазоин ул-маоний»га киритилганда сезилар-сезилмас таҳрир учратган. Чунончи, «Бадое ул-бидоя»даги ҳолати:

Жон олурда лабларингдин барча эл кулду санга,
Жон берурда бир қулунг йўқ бандандин чолокрок.

Байтнинг биринчи мисраси «Ҳазоин ул-маоний»да қуйидагичадир:

Лабларингдин жон олурда барча эл кулду санга.

Таҳрирда бирор сўз ўзгармаган, фақат «лабларингдин» сўзининг ўрни алмашган, холос.

Байт мазмуни: Сенинг ҳаётбахш лабларингдан жон топиш учун барча халқ сенга қул бўлишга тайёрдир. Бироқ сен учун жонини фидо қилишга навбат келганда, мен қулингдан чечани-чаққони йўқдир.

Одабийлиг туфроғин берса фано елига чарх.
Оҳким, йўқтур киши аҳли вафодин хокрок.

(Чин одабийлик ҳокини фалак йўқлик елига совурмоқчи бўлса, оҳким, вафо аҳлидан кўра тупроққа мойилроқ киши йўқдир. Яъни, фалак одабийларнинг ҳокини кўпроқ соғуради. Чунки улар бунга шай ва аини замонда камтарликда ўзларини тупроқ билан тенг тутадилар).

Хотима байтда матлаъда тасвирланган кишининг кўнгли кўзга ташланади:

Неча ўқласанг Навоий кўнгли захминроқ бўлур,
Кўрмадук захмеки, тиккан сойи бўлғай чокрок.

Яъни, Навоий кўнглига ҳар қанча ўқ отсанг, шунчалик кўп яраланади: тиккан сайин сўкилб кетаверадиган жароҳатни кўрмаган эдик...

Таассуф билан қайд этамизки, «Бадое ул-бидоя»ни нашрга тайёрлаган олимларимиз матидаги «тиккан» сўзини китобда «теккан» ҳолида беришган. Натижада муаллиф назарда тутган фикр барҳам топган:

Кўрмадук захмеки, теккан сойи бўлғай чокрок.

Қизиги шундаки, «Ҳазоин ул-маоний» матинини тайёрлаган ҳурматли олим Ҳамид Сулаймонов ҳам бу мисрани шундай хато ўқиган эди. Гап шундаки, ўқувчи бу мисрани тушуниб ўқиса, энаси қотади: Ўқ теккан сайин жароҳати кўпаядиган жароҳатни кўрмадик», дейишда мантиқ йўқ-ку?

Демак, Навоий фикрини чала ёки саёз тушуниш — даҳо шоир фикрининг бузилишига сабаб бўлар экан...

Алишер Навоий маҳорати шундай кучлики, у чизган манзарани яққол идрок этасиз: агар табиат манзараси бўлса, ҳам кўрамыз, ҳам ўзимизни ўша жойда тасаввур эта оламиз... Баҳорда дарахтлар фарқ гуллаган паллани кўз олдинга келтирилган. Сал шабада эсса, ўрик, олма, олча гуллари дувдўв тўкилб, ел қанотида ерта оҳиста кўнади ёки шамол таъсирида чирпирак уриб йўнайди:

Гул сочар ел бог аро, сарви равоним келдим?

Шундай боққа севгилиси кириб келгандай ошқ бесаранжомланади... Нега? Чунки гуллардан жон иси келмоқда. Дарвоқе, жонда қанақа ис бўлади? Гулнинг исидан ҳам яхшироқ ис бўладими? Шунинг учун гул исидан ошқ жон исини, жонона исини туймоқда:

Жон иси гулдин келур, ороми жоним келдим?

«Гул сочар ел бог аро», яъни манзара жонлантирилмоқда. Богда сарв дарахти ҳам бўлади, бироқ «сарви равон» энди бу ҳушқомат ям-яшил дарахт эмас, балки ошқнинг ороми-жони бўлган қиздир. Зотан, «сарви равон» — ҳаракатдаги сарв, юрётган сарв дарахти — маъшуқа сиймоси.

Шоир кишиларга со бўлган хатти-ҳаракатни табиатдаги бошқа нарса ёки ҳодисаларга кўчирса, ташхис санъати — шахселантириш усулини қўлайди.

Навоийнинг санъаткорлик маҳорати шу даражада кучлики, бир байтда бир йўла

бир неча бадийи тасвирий воститаларни қўллайди. Вайтни заргарона безаш билан машғул бўлади. Бироқ, муҳими шундаки, бу бадият бўёқлари ташқи гўзалликига бўлиб қолмай, мати таъсирчанлигини юзага чиқарувчи омиллар ҳамдир!

Ийгламоқ чун айлади даъво кўзум
бирла булут.
Барқ гўё мени фаҳм айлаб йиқилди
кулгудин.

(Булут ким кўпроқ йиғлайди, деб кўзим билан даъволашган эди. Гўё яшин буни билиб қолди шекилли, шунчалик қаттиқ кулдики, кўкдан йиқилиб тушди!)

Муаллиф булут ва яшини шахслантирмакда, жонлантириб тасвирламакда: булут даъволашмоқда; яшин одамга ўхшаб қаттиқ кулиб юборган.

Мазкур ташхис санъатидан ташқари, байтда ҳусни таълил санъати ҳам қатнашмоқда. Ҳусни таълил — асослаш кўрки бўлиб, шоир бирор юз берган воқеани унга дахлсиз бўлган ҳодиса билан асослашга ҳаракат қилади. Қизиги шундаки, ана шу дахлсиз асос жуда чиройлидир!

Булут ошиқ кўзи билан кўп йиғлашда даъволашган. Шоир яшиннинг кўкдан ерга йиқилиб тушишини ана шу даъволашишдан хабардорлик билан асосламакда. Ҳолбуки, яшин яшнанинг асоси мутлақо бошқадир. Китобхон эса санъаткор топан шоирона асослашдан жуда мароқланади. Айни пайтда учинчи бир усул: муболага ҳам ўз иш-тирокини сездирмакда: гўё кўз булутдан кўра кўпроқ ёш тўкармиш...

Кўрдикки, байтдаги воқеа чиройли, ҳодиса чиройли ва жуда таъсирчан: эсда муҳрланиб қоларли даражада. Ошиқнинг кўзи билан булут ким кўп кўзёши тўкади, деб даъволашипти. Буни эшитган яшин шунчалик қаттиқ кулибдики, кўкдан йиқилиб тушипти: ахир, албатта, ошиқ кўпроқ кўзёши тўкади-да!

Навоий муболагаларининг бир хусусияти унинг табиий ҳалқоналигидир. У маъшуқа гўзаллигини чизиб кўрсатиш ёки ташбиҳлар келтириш йўлидан бормай, гоҳо қуйидагидек усул қўллайди: одатда энг мумтоз расом деганда Чин (Хитой) расоми тушунлади. Чин мусаввири маъшуқа юзини матога кўчириш учун келди ва иш бошламоқчи бўлди. Маъшуқа юзидаги пардани кўтариши билан Чин расоми девордаги нақшдек қотиб қолди:

Келди Чин наққоши ул юз нақшини
қилмоққа тарх,
Чехра очиб, нақши девор айладинг
наққошни.

Мазкур табиий муболага ўз дилкашлиги, таъсирчанлиги билан оқил китобхонни маҳлиятмай қўймайди.

Буюк ҳақлар халқнинг маънавий-ақлий устодларидирлар. Улар яратган бебаҳо асарлар эса умумибашарийлиги билан муҳимдир. Устод Алишер Навоийнинг ҳикматлари, ҳаёт ва кишилик муносабатлари, умр ва тирикчилик моҳияти ҳақидаги кашфиётлари ўз оҳорини мангулик қадар сақлайдиган маънавий обидалардир.

«Бадое ул-бидоя» девони — Алишер Навоийнинг ёшлик ва йигитлик давридаги ҳиссий ва руҳий кечинмалари қомусидир. Ундан шоир таржамани ҳолига тегишли ғазал ва рубоийларни ҳам, муҳим ижтимоий-сиёсий мавзулардаги шеърларни ҳам, фалсафий ва ахлоқий-таълилий руҳдаги дилнаво обидаларни ҳам ўқиш мумкин.

Даҳо шоир руҳий-маънавий устоз экан, биз унинг фикрий ва ҳиссий кашфиётларини ўқиб билишимиз ва ўз маънавий камолотимизни юқориқроқ босқичга кўтариш учун ҳаракат қилмоғимиз лозим. Бу соҳада эса, мазкур шоирларимиз орасида Алишер Навоийдек буюк сиймони топиш қийин.

Ваҳоб РАҲМОНОВ,
филология фанлари номзоди

Азим СУЮН

Ўзбекман

Манзума

Эврилиб, айланиб гуллаган тупроқ,
Эчиғўғиз, Ўкуз — ҳаётбахш булоқ,
Теграсин кур тутган муқаддас ўчоқ,
Ўчоқни ёндирган илохий қаҳмоқ, —
Ўтда зуваласи пишган ўзбекман.

Хун, ўғуз, массагет, қангли ё тохар,
Арғин, қипчоқ, уйшун, яғмо ё тотар,
Қорлуқ, чигил, барлос — ягона жигар —
Қавмлар, уруғлар сочик мисли пар —
Туркийман — йўл излаб елган ўзбекман.

Туронзамин — юртим, чексиз ерларим,
Афросиёб каби ботир эрларим,
Фигондай титради Ковус — ёлларим,
Хушқаду суворий хатто қизларим,
Аҳли шамдир донгин тутган ўзбекман.

Экиним — жавдари, сулюю тарик,
Тоғу дашт кезиндим — овчилик — ёрлик,
Она дарёларим тутди мўл балиқ,
Қўналғам олдида оқиздим ариқ,
Хўнарлар сирини тогган ўзбекман.

Қуёшга сиғиндим — қуёшли ўлдим,
«Овасто» да мен ҳам йиғладим, кулдим,
Доролар ўрнига Искандар елди,
Спитомеи, Широқ вориси бўлдим,
Антейдек ердан куч олган ўзбекман.

Аламдан бунёддир Турк ҳоқонлиги,
Эркиндир, озоддир Турк ҳоқонлиги,
Вир-бирин еб шоддир Турк ҳоқонлиги,
Оқибат барбоддир Турк ҳоқонлиги,
Оти пойғаларда толган ўзбекман.

Ўрхун, сўғд, хоразм ёзуви, тилим,
Дўст-душман касридан бўлди минг тилим,
Хатларим хазондир, хор улуг илмим,
Қутайбадан қолди ярим жон исмим,
Илдизи сувга зор юрган ўзбекман.

Русум мажмуаси — арабий имлом,
Замон исканжаси — форсийда қалам,
Рудакий, Бедилу... (чексиз бу рақам),
Пурмаъно айтдилар ёт каломда ҳам,
Ширу шакар айтиб келган ўзбекман.

Жаҳонга сўзлайин, келди хонаси,
Аср IX. Бағдод расадхонаси.
Унда сабоқ берди ўзбек боласи, —
Яъни, ал-Фарғоний — замон донаси,
Османий китоблар ёзган ўзбекман.

Оврупо билди ў, не сон, не санок —
Хоразмий «Ал-жабри» очди унга роҳ,
Улар битта эмас, башардир огоҳ, —
Фаробий, Беруний илмидир гувоҳ,
Замондан илгари ўзган ўзбекман.

«Медицина», яъни «Мадади Сино» —
Бунёдқори ҳар бир қалбга бўлган жо.
Бундай улугларни кўрмаган дунё,
Оқмай қолмас, ахир, бир оққан дарё,
Қаддимни типпа-тик тутган ўзбекман.

Ҳали кўп ростликдан ғофилдир олам,
Ўзбек фарзандидир илк фазогир ҳам;
Ал-Жавҳарий қанот яратиб, ўқтам,
Кўкка учди бундан минг йил муқаддам!
Эркини кўклардан кутган ўзбекман.

Қайси бир элнинг чин сарвари бўлмас,
Манзили йўқ эрур, йўллари йўлмас,
Дастурхони тешиқ, тоггани тузмас,
Пайдодир Бугроҳон! — йўл бошлади, бас,
Шақл-шамойилин тогган ўзбекман.

Лаҳжалар бирлашди — тил бўлди йирик,
Оғтобдай бўйлади «Қутадғу билиг»,
Маҳмуд Кошғарийдан тўқ бўлди илик,
Аҳмад Яссавийим ҳикмати тирик,
Отини кенг йўлга солган ўзбекман.

Самарқанд қоғози, шишаси машқур,
Кўзларни ўйнатди Бухоройи сур,
Фарғонам тоғлари сочди олмос, дур,
Улуг ипак йўли — ипагим эрур,
Жаҳон йўлларида кезган ўзбекман.

Она тилим каби буюк, муқаддас,
Турфа гулларим бор — меъморий мерос, —
Тўрт фасл сўлмагай — очилган қийос,
Арши-аълодан ҳам топилмас қиёс,
Сут, қон, тердан бунёд қилган ўзбекман.

Ох, орият ўлса — ўлғай шижоат,
Шижоат ўлғайки, ўлғай мухаббат, —
Эл-юрт оёғида этик тор — иллат,
Этик тор — дунё кенг, кенгликка лаънат,
Дорларга бошини тиккан ўзбекман.

Ўтмишда саводсиз бўлган бу халқ, дер,
Кунчилар гапи бу, чўпчагингни тер,
Ифтихор қил, элим, кўкрагингни кер,
Кимга устод эрмас устод Алишер, —
Хирот мактабларин қурган ўзбекман.

Нафратин сизгадир, эй шоҳи зотлар,
Давлат, қилич қўлда ҳам оstdа отлар,
Лекин ўзга тилда муҳр ва хатлар...
Тарихини тафтиш қилар бадзотлар,
Аламлардан эзгин тўлган ўзбекман.

Езмишимда янглиш воқеа кўп эрур,
Савашди икки турк: Шайбоний, Бобур,
«Шайбонийнома» дур, «Бобурнома» дур...
Сабоқ берса агар «Шажараи турк»,
Бир-бирин алафдек қирган ўзбекман.

Асли қиз, ўғлим ким? — мен куйсам куйса,
Тўмарис, Алпомиш сингари суйса,
Душманим кўзини тиг билан ўйса,
«Шашмақом», «Ушшоқ» им сеҳрини туйса,
Уша фарзандим деб келган ўзбекман.

Учта Туркистонда бир хон кам кўрдим,
Унинг ҳар бурчида талон, ғам кўрдим,
Уруғ-аймоқлардан минг ситам кўрдим,
Абдулло¹ ниятин лекин жам кўрдим,
Умидлари сароб кезган ўзбекман.

Асрлар бир-бирин еган эл, зотан,
Евларин кулдириб, сўлган гул, зотан,
Бемадор, бегурур, беор кул, зотан,
Учоқда соврилиб қолган кул, зотан,
Тагин ҳам мен тирик юрган ўзбекман.

Юрт ганжи ҳамиша келтирар ғаним, —
Келтирди олтин, зар, оқ пахтаман маним,
Қалқон бўлиб чиқди Алимқул мардим,
Афсус, ёлғиз эди ундай жўмардим,
Қонлар дарёсида оққан ўзбекман.

Кутганим юз берди асл Инқилоб,
(Фикр инқилоби асли Инқилоб!)
Хонликлар тугади, кўнгиллар обод,
Маслаклар яктодир, битта эътиқод,
Вир бутун халқ бўлиб кулган ўзбекман.

«Душман бу...» — дедилар, қирдилар лекин,
Хўл-қуруқ ёндилар бирдайин бетин,
Юлдузлар ерларга ботдилар секин,
Хай, Дунё... халафим келиб... не деркин?
Охлари кўкларни тутган ўзбекман.

Бир ён қолиб кетди тарих-ўтмишим,
Аждодим нониға ўтмайди тишим,
Кўзим очиқ эди... ўйладим тушим,
Ва ҳамон ўзимда эмасдир ҳушим,
Қорани оқ деб қон ютган ўзбекман.

Замон долға каби кўп бор тўлғонди,
Файзулла алданди, Акмал алданди,
Халқига эътиқод қўйганлар ёнди,
Қодирий, Чўлпонлар — «тўйганлар» ёнди,
Юраклари байир қотган ўзбекман.

Қип-қизил шиорлар тутди ҳар ённи,
Сохта дабдабалар бузди жаҳонни,
Мартаба, зарларга сотди имонни,
Кимга бугдой дони, кимга сомони,
Жонларидан тўйиб ёнган ўзбекман.

Йўқ, кўзим юммайман, очиқдир кўзим;
Неча бор чарақлаб кулди юлдузим,
Буюк минбарлардан сўзладим сўзим,
Олими ўзимман, шоири ўзим,
Кўзларин каттақон очган ўзбекман.

Ва лекин шодлигим камдир дунёда,
Зотдор ғам-аламим доим зиёда,
Отларим ётларда, ўзим шёда,
Нобоп мансабдорлар тахт — ҳимояда,
Экинчи... ўроқчи... синган ўзбекман.

«Дарсу иқтибосда кўрганинг: юмшоқ,
Мулоийм феълимга ишонма бироқ»².
Ғурурим баланддир, ғурурим ошпоқ...
Ёрни осмон қилгум, осмонни тулпоқ,
Ҳар не чегарасин билган ўзбекман.

Серсавдо оламда ўзбеклар кўпдир,
Аммо Ўзбекистон битта, бор ғашдир,
Вир ўзбек нишондир, бириси ўқдир,
Бариси бирлашса — ортиқ куч йўқдир,
Қонин унутмайин қутган ўзбекман.

Қайда! Келажакдан умид, муродим,
Чарчама, оқсама, ҳайда-ё, отим.
Ўзинг Вайчиборим, ўзинг Ғиротим,
Ўзинг нажоткорим, ўзинг қанотим,
Юлдузларни кўзлаб турган ўзбекман.

1988 йил 15 май — 1989 йил 20 феврал.

¹ Абдуллохон (1534—98) — Мовароуннахр-Туркистонда марказлашган давлат тузиш учун кураш олиб боради.

Абу Райҳон Беруний.

126 МАРТА УЙЛАНДИ...

Бу хабар Африка қитъа-
сидаги Кения мамлақати-
дан олинган...
Кениялик Армантус

Акуку Огвелланинг номи
ҳали «Гиннеснинг рекорд-
лар китоби»га кириб ул-
гурган эмас. Аммо бу
одам ўз ватанидагилар,
айниқса луо элати яшайди-
ган ноҳиялардагилар ора-
сида жуда ҳам машҳур-
дир. Ўзининг 72 ёшини
яшаётган бу кишининг ай-
ни пайтда 41 нафар қону-
ний хотини бор. Луо эла-
тидагилар анъанасига
кўра, бу ерда кўпхотинли-
лар жуда ардоқланади-
лар: хотини кўпнинг фар-
занди кўп бўлади, демак
хўжаликда ишчи кучининг
сони ошади.

Огвелла ҳозиргача ке-
чирган ҳаёти давомида

126 марта уйлانган. Ўзи-
нинг тан олиб айтишича,
шулардан 85 нафар никоҳ
кўнгилдагидек бўлмаган
ва натижада ажралиш юз
берган. «Кения таймс»
деган маҳаллий газета-
нинг мулоҳазасига кўра,
бу одамнинг ҳаёти сама-
расиз кечмаяпти. Ҳозир
унинг оиласида 497 ўғил-
қиз ҳаёт кечирмоқда, се-
вимли невараларининг
сони 185 нафарга етди.
Мабодо бирор мухбир
Огвеллани учратишни ис-
таб қолса, уни уйдан то-
пиш осон эмас. Чунки у
ҳамиша бир хотиннинг
уйидан иккинчисиникига
ўтиб юради.

Пулдан қалқон, мансабдан қўрғон ясаб олган кимсалар азал-азалдан меҳнаткаш омгани азоблаб келган. Тарихдаги барча инқилоблару қўзғолонлар асли шу тоифанинг нопок хатти-ҳаракатларига нисбатан норозилик туфайли содир бўлган. Бу исёбли кураш, тўқнашуларда сон-саноксиз меҳнаткаш омганининг қони дарё-дарё бўлиб оққан. Аммо қон дарё-дарё бўлиб оққан ўша замонларда ҳам қалқону қўрғони мустаҳкам бу кимсалар барибир яшнаб яшайверган. Кишиллар ўртасидаги муомала-муносабатлар оламини ўргинчак турндай ўраб-чирмаб олган бу қалқону қўрғонлар тоифаси шу даражада мустаҳкам илдиз отиб кетган эканки, уни ҳатто дунёни ларзага келтирган 1917 йилнинг қонли тўнтарыши ҳам турмушдан итқитиб ташлай олмади.

Хўш, бизда бир-бирига ҳамкор, ягона мақсадли ишчилар ва колхозчи-деҳқонлар синфи, эъёлилар гуруҳи мавжуд бўлса унда ким, қандай куч тараққийтимизга, ҳаётимизнинг фаровон бўлишига, кишиларимизнинг одамдай яшашига, XX аср 80-йилларнинг лоақал ўртача даражасида турмуш кечирishiга ҳалақит берапти, гов бўлаяпти? Еки бўлмаса, одамларимиз ишлашмаяптими? Агар ишлаётган бўлса, нега ишлаганига яраша яшашмаяпти? Улар меҳнатининг натижаси қаерга кетаяпти? Ундан кимлар манфаатдор бўлаяпти, кимлар ҳузурини қўрапти?

Бу саволга аниқ-равшан қилиб жавоб бериб бўлмаса-да, лекин умумлаштириб айтиш мумкин: ўша ҳамма замонларда яшаб келган пулдорлар, мансабдан мустаҳкам қўрғон ясаб олганлар, бўйруқбоз амалбашлар.

Сўзи бошқаю иши бошқа бу тоифа ўзларининг худбинона хатти-ҳаракати билан жуда қўшлаб ҳалол одамларнинг ҳақиқатга, адолатга бўлган ишонч, иштиёқини сўндираяпти, уларнинг қўнглини меҳнатдан совитаяпти. Ҳою ҳаваси баланд ёшларни эса ўзларига эргаштираяпти. Шу туфайли ҳаром-ҳарош йўллар билан, ҳатто хижоат қўчасига кириб, одам ўлдириб бўлсам пул топишга иштиёқманд, ҳавасмандлар кўпаяпти.

Инсоний муносабатларнинг шу таразда чиғаллашиб кетаётганлигини, маънавий-ахлоқий муаммолар кескинлашиб бораётганлигини дард ва нозик ҳиссийет билан бадий талқик қилиб кўрсатаётган адабларимиздан бири Хайриддин Султоновнинг «Кўнгул озодадор...» қиссаси ҳаётимизнинг бугун биз кўриб, сезиб турган зиддиятчи ҳодисаларни ҳақида ўйлатади. Чунки бу асар пулдор, мансабпараст кимсалар синфий тузумда ҳам, бизнинг ўтмиш учун оруз бўлган деб келинаётган ҳозирги жамиятимизда ҳам урчибуниб давуру даврон сураётгани, ҳамма замонларда ҳалол меҳнати билан яшаб, имон-этикодига, ҳақиқатга садоқатда бўлганларнинг азоб-уқубат ичра кун кечирishaётгани хусусида ҳаёлга толдиради. Мана, асарнинг қаҳрамони ўзи кўриб турган ҳодисалардан қўнгул озорда бўлиб қандай фарёд қилади: «Эҳ Шодиёр, шўрлик қўшим, уянгда қўрғанинг қурсин! Энди мен айна нима дейин? Охир замон бўлди, десам, биров ишонадими?! Мен жиннига чиқармайдим?! Негаки... Охир замонда ҳам шундай ишлар бўлмаган! Ахир қайси замонда қайси инсон қўрибдики, ота ўғлига даста-даста пул тутқазиб: «Бунинг бари ҳаромдан келган, ҳаромга кетиши керак. Ма, ўғлим, е-иҳ, ўйна-кул, энг зўрларини сур», деса! Қайси замонда қайси инсон қўрибдики, тоға жиянини бағрига босиб: «Кавказга олиб кетай, онаси ўлмаганларининг ўзи қўйнингга қиради», деб айтса!»

Бугун кўпчилигимиз кўриб қўрмасликка олиб эътиборсиз қараётган Шодиёр сингариларнинг бу хил ҳаётига қўнгулда покиза туйғулар мавж урган кишигина шундай қўнгул-чаклик билан муносабатда бўла олади. Бу муносабатда замонга носозлиқ сабабчидан ранжиш баробарида тўқликка шўхлик қилувчиларнинг қисматиға ачиниш ҳам яқол сезилади. Турмушимизда носоголом муҳитни тугдираётганларнинг ҳазар қилгулик хатти-ҳаракатларини қоралай туриб, шу нопок кимсаларнинг ҳам инсон қавмидан экан-

лигини ўйлаш, қўйғуриш учун эса кишининг бағри беҳад кенг, қалби мунавварликка ошно бўлиши керак. Хайрият, шукрлар бўлсинки, дунё дарди билан яшаб ҳақиқатга сигинадиган, руҳи беҳад баланд кишилар Ясавиё Навоий, Маширабу Гулҳаний замонасида қолиб кетмаган. Улар ҳозир ҳам мавжуд. Хору хоксор бўлиб яшашаяпти. Оламдаги мавжуд эзгулик, мавжуд яхшилик, эҳтиол, шуларнинг шарофати туфайлидир. Агар шулар бўлмаганда эди, сабру бардош тугаб битганида эди, ким билади, барча бир-бири билан қирқ-пичоқ бўлиб кетармиди...

ЖАФОКАШ

Лекин, афсуски, Гулҳаний замонасида ҳам, асар қаҳрамони озода қўнгул Гулом яшаётган замонда ҳам қўнгул ҳаёлдай мунаввар бўлган кишиларга жамият беътибор, бепасанд қараб келади. Даста-даста пул тутамлаб турган кимсаларга, амал-мансаб қурчиларига турганларга эса ҳамма маҳлиё бўлиб эргашади. Биров ҳавас қилганидан, биров ихлос қўйганидан, биров бевосита манфаатдор бўлганидан, биров эса бепарво, лоқайдлигидан ўшаларнинг изми, итотиға юради. Итоткор киши эса бора-бора ҳаммасига, ҳатто, бандасига банд бўлиб қолганига ҳам қўникадиган қиёфага қиради. Ўзининг бепарворларча унуту бошлаганидан эзгуликка бўлган иштиёқи сўниб боради. Ана шунинг оқибатида, яъни пулдорларни, мансабдор-амалдорларни намуна, тимсол деб билишининг таъсирида бизнинг жамиятимиз ҳам иктисодий инқирозга, маънавий бузилишга келиб қолди. Чунки кишиларимизда тўғри йўлдан бориб ўз этикодиға собит турган озода қўнгул одамдан ибрат олиш эмас, қайси йўл билан бўлса ҳам бойлик орттираётган, мансаб-мартаба эгаллаётганларга ҳавас қилиш қайфияти кучайиб кетди. Негаки, ҳалол одамлар турмуш зарбаларидан эзилиб, чор-ночор рўзгор тебратаяпти. Пулдор, мансабдорлар эса егани олдида, емагани ортида бўлиб яйраб-яшнаяпти. Ҳар жойда, ҳар чоқ ўшаларнинг айтгани-айтган, дегани-деган бўлаяпти. Аҳвол шундай бўлгач, табиийки, кишиларнинг қайфияти, ҳаётга қарашлари бошқақа бўлиши ҳам мумкин эмас. Ахир ҳамманинг ҳам яхши турмуш кечиргиси келади. Фаровон яшашни оруз қилади. Бу эса айб ҳам, гуноҳ ҳам эмас.

Шундайликка шундайхўш, лекин пулдор мансабпарастларнинг туриш-турмуши, тўқликка шўхлик қилишлари жамиятимизни маънавий бузилиш қўчасига элтапти. Одамларимизнинг кўпчилигиға нуқул ўзини ўйлаш, бошқалардан ажралиб устун туришға интилиш иштиёқи борган сари кучайиб кетаяпти. Бу хил ҳавас, иштиёқ эса ўз мевасини берапти, яъни худбинлар тоифаси сафини кенгайтирапти. Шу хил тоифадагилар муҳитига тушиб қолган Ёркин Аъзамов қиссасининг қаҳрамони уларга алам-изтироб билан шундай таъриф беради: «Буларға фақат тўй бўлса, базму байрам, сайру саяҳат бўлса!» Шу хилдаги ҳаёл, оруз-ўй билан яшайдиган «Байрамдан бошқа кунлар» қиссасиди Сафура, Баргидалар муҳити эса «Кўнгул озодадор» даги Шодиёрнинг отаси, тоғасининг туриш-турмушидан ранг олгандир. Пулбойлик туфайли босар-тусарини билмай қолганларнинг ҳам, улар туриш-турмушиға астойдил иштиёқмандларнинг ҳам ҳаёли доим қайфу сафода бўлади. Улар учун табиийки, ҳазрат Навоийнинг дард тўла достонлари ҳам, Гулҳаний бобо «Зарбулмасал» да

ёниб айтган ҳикматлар ҳам сариқ қақчақа қадр-қиммат касб этмайди. Агар шундай бўлганида эди, Шодиёр ва унинг ёру бирдорлари лоақал Гуломнинг ким эканлигиға, унинг нима ишлар билан машғуллигиға астойдил қизиққан бўлишарди. Уларнинг ёшликка хос ҳаёлий, покиза шу қизиқувчанлигини эса, пулу мансабини қатба ўрнида кўрадиган оилавий муҳит занглатиб ишдан чиқариб ташлаган. Еки худбинлик олами шундай даражадаги разолат, пасткашлик уяси бўлмаганида эди, «Байрамдан бошқа кунлар» даги товламачилар ўзларига қон-қарин-

дош бўлаётган содда Бакирни унчалик азоб-изтиробга солишмасди.

Шуниси ҳам ҳақиқатки, ҳалол, бировга озор беришдан, ўзганинг ҳақиға хиёнат қилишдан ўзини тиядиган одамлардан кўра пул-бойликка сигинадиган, эрта-кеч мансаб-мартабани ўйлайдиган кимсалар анча фаол бўлишади. Чунончи, Гулом, Бакир сингари камсуқумлар атрофидагиларга таъсир кўрсатишға кўпмак интилишмайди. Эҳтиол, бу галвали турмушда, маънавий қадриятлар қадрсизланиб бораётган бир пайтда ҳаракатлари бесама қетаверганидими, «Кўнгул озодадор, дунёға арзи эҳтиёж этамиз...» дейишади.

Хайриддин Султонов ўзининг мазкур қиссасида «шарҳиға юз минг «Зарбулмасал» ожиз замонамиз» ҳодисаларини Гулҳаний асарига таққос, қиёслар асосида ҳикоя қилади. Чунончи, унда классик шоир масхаралаб кетган, биз эса ундан ҳам ўтказиб димоғдорлик билан салбий типлар деб атаган ёлғончи, лофчиларнинг хатти-ҳаракатлари бугунги раҳбарларимизнинг фаолиятиға солиштирилади. Еки бўлмаса, қишлоқдаги деҳқон аллақачон тасавуридаги касбу қоридан ажралиб пахтакорға айланиб кетгани, у худди қаватли уйларда истиқомат қиладиганлардек саби-пиёз, картошкани шаҳардаги дўкандан қатнаб олаётгани аччиқ киноа, ўткир пичинг билан таъкидланади. Амалдорларға макон бўлган идоралар урчиб кетгани, у ерларға ўрнашиб олган мансабпараст кимсалар мажлис-машварат ўтказишға ружу қўйишгани, бировимиз маҳлиё бўлгандан, бошқамиз бепарволикдан бу ялтирок нутқбозликларға қўниқиб қолганимизға истеҳзо қилинади.

Шунингдек, адибнинг мазкур асарига ўтмишга, халқимиз кечмишға ёруғ нигоҳ, озода қўнгул билан қаралади. Киши кишиға дўст, ўртоқ дейилаётган ҳозирги кунларимизда қаллоблик, товламачилик, худбинлик қанчалар авжға киргани, лекин ўша одам одамға бўри бўлган дейиладиган ўтмиш замонларда биз кўриш, тан олишини истаман, лекин ибрат олса арзийдиган маънавий-ахлоқий сифат, фазилатлар устивор бўлганиға диққат-эътибор қаратади. Хусусан, дённат, имон, инсоф, ҳаромдан ҳазар ботида «бир-бириға меҳру оқибатлиқда аждодларимиз бугунги кун одамларидан анчагина баландда туриши тўқликка шўхлик қилиб яшаётган мансабпарастларнинг қилгиликлари мисолида асослаб кўрсатилади. Шунинг учун ҳаромдан келган бойликдан босар-тусарини билмай қолганлар турмуш тарзини, уларнинг хоҳиш-истаклари йўлида увол бўлаётганлар қисматиға ҳикоя қилиш асосида «имон қочаётир, имон» деб айтилган гап ҳозирги маънавий ҳаётимиз, умумалоқий

қиёфамиз ҳақидаги энг одилона хулоса бўлиб жаранглайди.

Чунки имон қочиб, ҳақиқат топталгани туфайли турғунлик даврида даврон суриб келганлар ҳамон ўша-ўшалигича яшайпти. Амал-мартабанинг у курсисидан бу курсисига ўтиб юрибди. Шунинг оқибатида кишлоқдаги қолқоччи ун, шакар, қанд, совун ахтариб сарсон бўлиб юрибди, шаҳардаги ўқитувчи, ишчи, наشريётдаги Ғулом сингарилар адоқсиз навбатларда эзилиб умрини соураяпти. Жамиятимизнинг метиндан мустаҳкам занжир ҳосил қилган янги тоифаси,

тидан ўзаро ҳамоҳанг бўла олади. Улар қаҳрамонлар кайфияти, ички олами, ҳатти-ҳаракатларини ҳар тарафлама ёритгани, Шодиёр, Сафура, Варғидаларни реал ҳаёт кишиси сифатидаги дунёсини ўз мураккаблиги, зиддиятлари билан гавдалантириши жиҳатидан ҳам ўзаро яқин туради.

Шодиёрнинг «Нима ҳаром-ҳариш? Ҳамма қатори, кўпчилик нима бўлса биз ҳам шу. Умр бир марта берилади, ўйнаб-қулган қолади, бошқаси бир тийин», дея бепарволарча елка қисиб айтган сўзларининг ўзиёқ ҳар кун байрам бўлган тоифанинг кайфияти. «Кўн-

АДАБИЙ ЎЙЛАР

лайдиган асарлардан худбинлик касаллигига гирифтор кўнгилларимизни баҳраманд этишимиз даркор. Шунда кўнгилларимиз озода бўлади. Ҳаётда Шодиёр, Сафуралар сингари фақат ўзимиз учунгина эмас, балки жамики эзгу ниятли, барча ҳалол, диёнатли одамлар учун байрамли кунлар бўлишига сидқидилдан жафокаш комил сифатида ўзимизни юксалтираемиз.

КЎНГИЛИСЁНИ

яъни пулдан қалқон, мансабдан қўрғон ясаб олганлар гуруҳи эса, бунга асло парво қилмаяпти. Аксинча, атрофдагиларнинг ҳавасу ҳасадини келтириб роҳат-фарогатда турмуш кечираяпти. Алоҳида имтиёزلардан етти қават пардага ўралиб арши аълога чиқиб олган бу махсус тоифага оддий меҳнаткашларнинг етишмовчиликлардан бўғилаётгани, турмушининг носозлигидан норозилиги етарлича сезилмаяпти. Бунинг устига улар оддий меҳнаткашлар учун жон қуйдирадиган, элининг истиқболи учун ёниб-қуйиб юрганларнинг ижтимоий ҳаётда ўз ўрнини эгаллаб олишига иложи борича имкон бергилари келмаяпти. Бир сўз билан айтганда, улар турмушимизда носозлом муҳитни кенгайтираяпти. Ана шу носозлом муҳит оғирингн устидан, енгилнинг остидан юрадиган кайфу сафога ўз кишилар тўдасини кўпайтираяпти. Бу тоифа шундай бир шакл-шамойиллики, улар учун миллати, элининг азиз урф-одатлари, тарихи гўё арзимас нарсаси. Эркин Аъзамовнинг юқорида эслатилган қиссасида шу хил кайфият, дунёқарашдаги кимсаларнинг ажабтовор турмуш хусусида сўз юритади. Кайфу сафо бандалари бўлган Сафура сингариларнинг пул-бойлик тўплаш, ялтироқ зеби-зийнат орттиришдан бўлак бирор бир мақсади, тайин касби-кори йўқ. Улар худди шу тор, худбинона истаклари йўлида ҳар қандай нопок йўлга киришга, «Кўнгул озодадур» қиссасидаги Шодиёрнинг отаси, тоғасига ўхшаганларга сийғинишга, топинишга тайёр. Лекин бу кибр-хавола тўда ўзларини замонанинг илғор кишилари деб ҳисоблайдилар. Ҳатто ўзларига ҳос тилда гапласадиладар. Улар ота-онага, ўзидан катталарга муомала-муносабатда шарқона таомилларни ялтироқ тақинчоқларга, ажнабий модаларга аллақачоноқ алмаштириб юборганлар. Жамиятимизнинг алоҳида бир тоифаси сифатида кўринаётган «Кўнгул озодадур»даги Шодиёрнинг оталари, тоғалари, Эркин Аъзамов қиссасидаги Сафура, Афғуза Қамолова, Зокир почча, Чиннибек сингарилар «байрамдан бошқа кунлар бошқаларники, бошқаларга буюрсин!» шиорини байроқ қилиб яшайпти. Яъни сайру саёҳат, базму байрамларга тўлиб-тошган кунларнинг дастурхонлари тепасида, Хайриддин Султонов асарида айтилганидек, «енг ёмон кунимиз шундай бўлин», дея нуқт ирод қилишайпти.

Аммо бу тоифа ана шу базму жамшидлари оддий меҳнаткашларнинг ҳалол ризқу насибасини ўмарип ҳисобига бўлаётганлигини асло ўй-хаёлига келтирмайди. Бу икки асар бизнинг кунларимизда пайдо бўлган худбинлар тоифасининг кайфиятини, яшаш тарзини акс эттириб бериши ҳамда кишиларимиз ўртасида мол-пулга қизиқишнинг кучайганлиги туфайли меҳр-оқибатнинг қадрсизланаётганлиги ҳақида ўйлантриши жиҳа-

гул озодадур»да нафрат-ла чизилганини кўрсатади. Эркин Аъзамов қиссаси қаҳрамонининг изтиробга тўлиб: «Йўқ, Бакир билган шаҳар фуқароси эмас булар, бошқа аллақайқдан офат мисол ёғилиб келган», дея ўйланлишларида ҳам ҳаётимизнинг шу чиркин ҳодисасига муаллифнинг муросасиз муносабати аён билиниб туради. Бу адиблар худбинлигининг, мол-дунёга сийғинишнинг, мансаб-мартаба, амалга ўчликнинг оқибатлари қандай мевадар бераётганлигини бугунги кундалик ҳаётимизнинг аниқ кўринишлари орқали акс эттиришга эътибор берадилар. Одамларимиз ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг айниб бораётганлигига, имон, диёнат унутилаётганига, ялтироқ, ҳаром-ҳариш турмушга ўчлик туфайли меҳр-оқибат топталаётганига қарши қалбларидagi исёни эҳтирос билан Ғулом, Бакирлар тилига кўчирадилар.

Хайриддин Султонов қиссасининг мана бу ўринлари эзгуликка чорловдай таассурот тугдиради: «Олам бепоев, яхшилик ҳам, яхшилар ҳам олам ичра беҳисоб. Ёмонлар ҳам улардан оз эмас, аммо шуларни деб ўз ёнга жажонни қовурмоқ — оқиллар иши эмас. Дунё кезсанг англайсанки, инсон беҳудуд борлик қаршида бир заррадир. Шунда сен дилгини ўртаган қабохатларни унутгансан. Яхшилик — оламнинг устунлигига имон келтиргайсан. На чораки, зару зўр ҳамма замонларда ҳам бўлган. Бу офатнинг давоси надур? Оғиз ақлим бунга етмайду. Аммо сочим оқариб тубига етганим ҳикмат шул: инсон экансан, инсон қалбига яхшилик уругини сочгани уни меҳр чашмаси билан сугорил». Бу изтиробли илтижолар публицистик қақирқ сифатида эмас: балки турмушнинг ҳамма ҳодисаларини, яхшилик-ёмонлиқни чуқур мулоҳаза қиладиган қаҳрамоннинг нидолари, у англаб етган ҳақиқат сифатида тақдим қилинади. Айниқса, «ёмонлар оз эмас, аммо шуларни деб ўз ёнга жажонни қовурмоқ — оқиллар иши эмас», дейилганида олис ўтмишдаги, Гулҳаний замонасидаги ёруғ фикрли кишиларнинг панд-ўғитлари билан Ғулом, Бакир сингари замонамиз озода кўнгилларининг умидбахш хулосалари омухталашгандай туюлади.

Тўғри, адабиёт, жумладан, мазкур қиссалар ҳам ҳаётни Шодиёрлар, Сафуралар келтирадиган разолатлардан бевосита халос эта оладиган куч-қудратга эга эмас. Аммо улар дилларга мунавварлик бахш этадиган, эзгуликка бир лаҳза бўлса-да, ишонч уйғотадиган жозибига эга. Афсуски, биз шу имкониятлардан етарлича фойдалана олмаймиз. Хусусан, яратилаётган асарларнинг маъзи, мазмунини идрок қилишга кўпма интилмаимиз. Аслида эса ҳар чоқ «инсон экансан, инсон қалбига яхшилик уругини соч», деган ақидага ишонтирадиган, руҳимизни покиза-

Биз анчадан буён шов-шувга тўла ахборотлар бўрони ичида қолиб, бадиий асарларнинг жозибаси хусусида, инсон қалбидagi сирли-сеҳрли туйғулар, эҳтирослар, кечинмалар олами ҳақида ўйлашни, мулоҳаза юритишни бир четга йиғиштириб қўйгандаймиз. Лекин аслида ҳаётимиздаги ижтимоий-маънавий бузилишлар ҳақидаги энг зўр таъшиш, дард Сталин, Брежнев ҳақидаги сиёсий памфлет, очерк, мақолаларда эмас, балки яратилаётган энг яхши роман, қиссалардаги жафокаш қаҳрамонларнинг кўнгилларида кечаяпти. Хайриддин Султонов ҳамда Эркин Аъзамовнинг бу янги асарлари эса шундай салмоққа эгадир. Албатта, жафокаш кўнгилнинг изтироб, исёнини акс эттирган бу асарлар ҳақида ҳам (таомилдаги одатга кўра дейилса ҳам бўлаверадиган) айрим бир танқидий мулоҳазалар айтиш жоиздай кўринади. Масалан, «Кўнгул озодадур...»нинг анчагина саҳифаларида Гулҳаний фаол қаҳрамон сифатида иштирок этиб келади, негадир кейинчалик асарга гўзал тарзда сингишиб, унга таъсирчан руҳ бахш этиб ҳаракат қилган «Зарбул-масал»нинг аралашуви сусайиб кетади. Гулҳаний бобонинг ёниқ ҳикматлари эса, озода кўнгил Ғуломнинг қалб дунёсини жозибадор этадиган ойна, кўзгу эканлиги қиссанинг бошларида ёрқин билиниб туради. «Байрамдан бошқа кунлар»да эса, элидан ажралиб чиққан кайфу сафо бандаларининг турку таровати, кайфият, хоҳиш-кечинмалар, яшаш тарзи тиниқ гавдалантирилгану, лекин «байрамдан бошқа кунлар бошқаларга буюрсин», дейдиган худбинлар муҳитига тушган жафокаш кўнгил ҳақида асар шаклида ҳам қандайдир сунъийлик сезилади. Хусусан, бобларнинг айнан «кейинги бекат фалони...» тарзда бошланиши воқеаларнинг ички руҳига, оҳангига бир қадар сингишмай туради.

Абдулла ҲУЛОВ

(Охири. Боши ўтган сонда)

Махфий иқтисодиётнинг хавфи нафақат иқтисодий таназзулни, балки сиёсий тангликни ҳам вужудга келтиради. Яширин иқтисодиётнинг сиёсий жиҳати шундаки, у меҳнатсиз даромад олиш учун шарт-шароитларни, бузилишларни сақлаб қолишдан манфаатдор бўлади. Истаса-истамаса жамиятда норозилик кайфиятини уюштиради. Мамлакатимизда амалдаги

кида 750 миллиард сўм капитал оборот қилишган.

Жумҳуриятимизда ҳам қора дори билан савдо қиладиганлар учраб туради. Шу йили фош этилган Чимкент «Химфарм» заводидаги «Чимкент—Тбилиси—Ташкент» номи билан юритилган жиноятчилик қора дори сотувчилар гуруҳи билан боғлиқдир.

Пинхоний иқтисодиётнинг ривожланишига энг самарали ҳисса қўшаётган оқим—порахўрликдир. Порахўрлик халқ хўжалигининг турли соҳаларида ҳамон содир бўлаётир. Масалан, ҳисоб-китоб хужжатларидаги чалкашликлар

эътибор сусайиб кетиб, кўшиб ёзишлар ва порахўрлик қайтадан авж олиб кетди. Ҳозирги кунда ҳам мамлакат бўйича 35 минг атрофида махфий иқтисодиётнинг шахсий миллионерлари бор. Улар жумҳуриятимизда 75—90 кишини ташкил қилади.

Пинхоний иқтисодиётда тўпланган пулнинг бир қисми зеби-зиянатга, қолгани сандиқ ва ер остига кўмилади. Ишлатилмаган сўмлар пул таназзулини кучайтиради. Махфий иқтисодиётнинг қанчалик ривожланганини тилла буюмларга бўлган тақчилликни

бериб махфий иқтисодиётнинг пайдо бўлиши, ривожланишининг йўналишларини ўрганиш ва уларни йўқотиш учун анжуманлар уюштириб туради. Ҳозирча пинхоний иқтисодиётнинг тўла олдини олиш дастурига эга бўлганларича йўқ. Бу соҳанинг мутахассиси Конандо де Сото: «Бир силтов ёки сакраш билан ҳеч нарсага эришиб бўлмайди. Фақат турли кўзбойлогичлардан (иллюзия) воз кечиб, илмий тажриба йўли билангина бироз ютуққа эришиш мумкин», деб ёзган эди.

Ҳозир камайтириб ҳисоблаган-

„ЎПҚОН“

махфий иқтисодиёт иш турлари икки йўналишдан: биринчиси, давлат томонидан расмий таъқиқланган, ҳуқуқшунослар тили билан айтганда «криминал», яъни жиноят қилиш орқали; иккинчиси, давлат ҳисобига бўйсунмайдиган ҳар хил шартномалар асосида — «квитанцияси» хизмат турларидан иборат бўлади. «СССРда ширкатчилик қонуни» кучга киргандан сўнг, бу тур жуда кучайиб кетди. Ширкатларни хомашё билан таъминлаш баҳонасида ҳар хил олди-берди жараёнлар ўтказиш орқали «давлат» одамлари ҳам пул ишлашнинг 200 хил услубини ўйлаб топишган. Нотўғри йўл тутган ширкатлар пул қарз олиш йўли билан бир йилда давлатга 150 миллион сўм зарар келтиришган. Ўзлари эса олди-сотди, чайқовчилик билан шугулланишиб бир миллиард сўм фойда кўришди. Улар орқа ошқиклардан маҳсулотларни сотиб олиб, савдо ташкилотларини фалажликка маҳкум этиб, савдо ходимларини ҳам норасмий «бизнес»да фаол иштирок эттиришган. Оқибатда мамлакатимизда кейинги бир ярим йил ичida 2 миллиондан ортиқ ўғирлик ва чайқовчиликка доир жиноят содир этилиб, ҳуқуқ-тартибот идоралари ходимларининг фаолиятини қийинлаштириб юборди. СССР прокуратураси маълумотларига қараганда, мана шу йирик ва майда ўғирликларнинг ўчдан бири ширкатчилар томонидан содир этилган.

Ҳозир ҳақон энг катта уюшган жиноятчилар асосан қора дори ва наша олди-сотдиси билан машғул. БМТ маълумотларига қараганда, дунёда 50 миллион киши бу захри қотилларни сурункасига истеъмол қилса, шундан 5 миллиони ништар орқали қабул қилади. Халқаро норасмий савдогарлар 1989 йилда гиёҳларни сотиш билан Швейцария фран-

тафтишчилар учун энг қулай пора олиш йўллари очиб беради. Йиллик корхоналарни тафтиш натижасида аниқланган хўжалик соҳасидаги жиноятчиликнинг 7—9 фоизигина ҳуқуқни ҳимоя қилиш идораларига ўтказилади.

Шунингдек, бошқарув идораларининг ходимларининг бир қисми маҳкамаларда тўраларча давру даврон сурмоқда, ўз турмуш даражасини пора орқали кўтаришга жазм қилганлар. Жамиятда шу тариха ижтимоий танбаллар вужудга келди. Маъмуриятчилар, мансабдор шахслар ишлаб чиқариш воситалари, хомашё ва аҳолига кенг истеъмол маҳсулотларини сотишда ҳукмронлик қилмоқдалар. Натижада порахўрлик (коррупция) кенг қулоч ёйди. Ҳаттоки олий ўқув юртларида кириш имтиҳонлари учун пора оладиган ходимлар 50—55 фоиз қўпайган. Аммо бу соҳадаги жиноий ишларнинг очилиши атиги 2—3 фоизни ташкил қилади, ҳолос. Айниқса обрўли, эътиборли куллийётларда порахўрлик ривожланган бўлиб, поранинг миқдори ҳам жуда баланд.

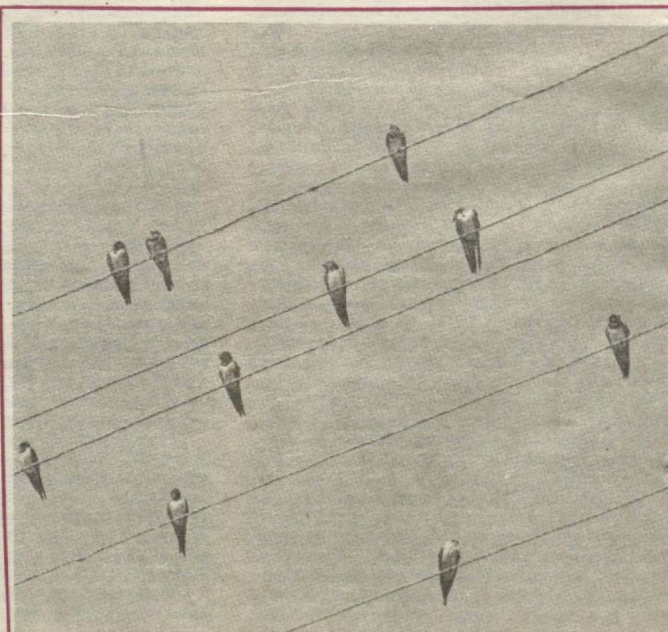
1961 йилда Н. Хрущёвга миллион сўмлар билан ҳисобланган ўғирликнинг фош этилгани ҳақида ҳисобот берилганда, ҳайрон бўлиб, ишонмаган эди. Бирин-кетин «миллионерлар» фош бўлиб, жиноий жавобгарликка тортила бошлагач, ўзи порахўрликка қарши фаол кураша бошлаб, КПСС МК ва Министрлар Советининг «Давлатни алдаш фактларининг олдини олиш ва план-мажбуриятларнинг бажарилиши ҳисоботи устидан назорат ўрнатилган тадбирлари» ҳақидаги қарорини чиқартирган эди. Бу қарор асосида тезкор тергов гуруҳлари тузилиб, жойларда кенг қамровли текширишлар ўтказила бошланди. Кейинчалик бу қарорни амалда қўллаш ишларига

юмшатиш учун унинг нархи 1,5 маротаба оширилганидан билиб олиш мумкин. Натижа аксинча бўлиб қикди, магазин пештахталари батамом бўшаб қолди.

Айниқса капиталистик мамлакатларда махфий иқтисодиёт давлат чегарасидан чиқиб, халқаро даражага етиб борган. Асосан, молия, четга қурол-яроғ сотиш, «Нарко бизнес» соҳасидаги соҳибкор капиталистлар яширин (давлатга солиқ тўламайдиган) капиталларини ҳаракатга келтириб ётишибди. Лекин давлат ҳам уларнинг пайини қирқиш учун, илмий муассасаларга буюртма

да ҳам пинхоний иқтисодиётда муомалада 150 миллиард сўм пул бор. Бизнинг иқтисодчи олимларимиз бу соҳа ривожланиб кетаётганидан таҳликага тушсаларда, қарши кураш чораларини белгилашга ожиздирлар. Давр эса, иқтисодиёт ва уюшган жиноятчиликнинг мамлакатимиздаги қўламини аниқ таҳлил қилиб, унга қарши курашиш юзасидан зарур чора-тадбирларни ишлаб чиқаришни талаб қилаётир.

Расулхон АБДУМАЖИТОВ,
иқтисодчилар номзоди,
жамиятшунос

Нил сафари олдиан,
«Оқсоқол»лар кенгаши.

Сураткаш Р. Нуриноев

Худойберди ДОНИЕРОВ,
филология фанлари доктори, профессор

ЎЗ ТАРИХИМИЗНИ БИЛАМИЗМИ?

«ЎЗБЕК» СЎЗИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ ВА ҚЎЛЛАНИШИ
ҲАҚИДА

Маълумки, Совет ҳокимияти йилларида СССР халқларининг тарихини ўрганиш соҳасида анчагина ишлар қилинди. Лекин булар кўпроқ маълум бир қолипга солинган ҳолда олиб борилди. Натижада СССРдаги ҳар бир халқнинг ўз тарихини чуқур ўрганиши ўрнига кўпгина чалкашликларга йўл қўйилди. Баъзан эса, масалан, Ўзбекистоннинг ўзида кўпроқ ўзбек халқининг тарихини эмас, жаҳон халқлари тарихини ўрганишга, СССР халқлари тарихини ўрганишга эмас, балки асосан рус халқи ва рус давлатининг тарихини ўрганишга кўпроқ эътибор ва аҳамият бериб келинди. Ўзбекистоннинг нисбатан озроқ ўрганилаётган тарихи ҳам кўпроқ ўзимизнинг Шарқ тарихий манбалари асосида эмас, балки асосан бошқа миллат вакилларининг (аниқроғи рус тарихчи олимларининг) айтган фикрлари, чизиб берган чизиклари асосида ўрганиб келинди. Тўғри, кўпгина рус олимларининг Урта Осиё тарихини ёритишда катта хизматлари бор. Масалан, академик В. В. Бартольднинг ўзи бир оламга татийди. Атоқли олим Л. Гумилевнинг ишлари эса туркий халқларнинг тарихини ўрганишда муҳим аҳамият касб этмоқда. В. П. Наливкиннинг фидойилиги ҳаммага маълум. Лекин сўнгги даврда, хусусан шахсга сиғиниш ва турғунлик йилларида, умумий йўналиш, тарихини умумий бир қолипга солиб ўрганиш бошқача тус олиб кетганлигини очиқ эътироф этиш лозим. Тарихимизни ўрганиш соҳасида жуда кўп чалкашликлар, «оқ доғлар» ва ҳатто тарихимизни сохталаштириб кўрсатиш ҳоллари юз бера бошлади. Ана шундай «оқ доғлар» ва чалкашликлар қаторида биз биринчи навбатда мисол қилиб, камида 3,5 минг йиллик шахримиз тарихини акс эттирувчи Афросиёб — Алп Эр Туңга — Самарқанд тарихининг ҳозиргача расман ўрганилмадани келинаётганлигини, аслида шаҳар бундан ҳам кексароқ эканлигини (Самарқанд тарихининг эса фақат 2,5 минг йиллик деб зўрама-ўтраки тан олинганлигини) эслатиб ўтмоқчимиз. Лекин бу алоҳида муҳим ва мураккаб масала. Шу бос бу ҳақда ўз ўрни билан алоҳида фикр юритиш ниятидамиз.

Ҳозирча, ушбу мақолада, ана шундай фактлардан яна бири ҳақида — «ўзбек» сўзининг келиб чиқиши ва қўлланилиши соҳасидаги айрим чалкашликлар, бузиб талқин қилишлар ва уларнинг салбий оқибатлари ҳақида фикр юритиб, баъзи мулоҳазаларни ўртага ташламоқчимиз.

Аввало шу нарсани айтиш керакки, «ўзбек» сўзининг луғавий маъноси «ўзи беки», «ўзимизнинг беки», «ўзига мустақил — ўзи хон» деган маъноларни англатади, бу фикрни таниқли олим, ЎзССР Фанлар академиясининг мухбир

аъзоси, манбашунос Бўриной Аҳмедов ва бошқа тарихчиларимиз ҳам қайд этишган. Халқ орасида ҳам бу сўз асосан шу маънода қўлланилади. Лекин баъзи бир манбаларда «ўзбек» сўзи «енгилмас — қайсар», «шер» (арслон) маъноларини, ҳатто «худо» сўзи билан боғлиқ маъноларни англатади, деган фикрлар ҳам бор. Лекин улар илмий адабиётда етарли даражада исбот қилинмаган.

Қўринадик, «ўзбек» сўзининг луғавий маъноси айтарлик даражада чалкашлик ва эътирозларга сабаб бўлган эмас. Фақат «ўзбек» сўзининг айрим тарихий даврларда «ўзбек» деб аталиши ҳодисаси учрайдики, бу ўринда «ўзбек» сўзининг луғавий маъноси ўзгаргани йўқ. Балки унга шарқона ўзига хос стилистик нозиклик бериб айтилган ва ҳатто ўша «бахт» ёки «худо»ларга яқинлашувчи деган маъно нозиклиги ҳам маълум даражада синдириб юборилган. Масалан, улуғ мутафаккир Алишер Навоийнинг мазкур сўзни «ўзбақим» деб гурур ва меҳр билан тилга олишини эслаб кўринг. Ўрни келганда шунини ҳам айтиш керакки, баъзи бир ғаразгўй чаламуллалар сўнгги вақтларда ўзбек халқи номига отила бошланган тўхмат тошларидан илҳомланиб, «ўзбек» сўзининг «ўзбеки» шаклида қўлланилишини ўзларича салбий бўёқда тушуниб, ҳар хил баланд-паст гапларни тарқатишга уринмоқдалар. Чунки уларнинг асосий мақсади ўзбек миллатини иккига бўлиб кўрсатиш ва уларнинг орасига ўзаро нифоқ уруғини сеппишдан фобратди. Бу ҳол ўз муҳияти эътибори билан илмий, маданий жиҳатдан ҳам, одамиятлик жиҳатдан ҳам яросиз бўлиб, ғаразгўйликдан бошқа нарса эмас.

Ана шунинг учун ҳам у алоҳида мунозара объекти бўлишга арзимаиди.

«Ўзбек» сўзи билан боғлиқ бўлган асосий чалкашликлар, бузиб талқин этишлар бу сўзнинг келиб чиқишини, қачондан бошлаб халқ (этнос) маъносини англатганлигини ва Урта Осиёда қачондан бери қўлланганлигини тушунтириш соҳасида кўпроқ учрайди. Аниқроқ қилиб айтганда, баъзи бир тарихий адабиётларда ҳанузгача «ўзбек» номи билан танилиб келган қавмларни гўё Урта Осиё, хусусан Ўзбекистон территориясида қадимдан яшаб келмаган ва маданиятининг яратилишига ҳисса қўшган эмас, деган гаплар айтилиб келинмоқда. Тарихча ана шундай нотўғри қараш натижасида, айниқса сўнгги вақтларда, ўзбекларга нисбатан ўзини ғаразгўй тутувчи кишилар гўё ўзбекларнинг Самарқанд ва Бухоро шаҳарларида яра-

тилган машҳур ёдгорликларга ҳеч қандай алоқаси йўқ эмиш, деган (миш-миш тарзидаги) даъвони таъмагирлик билан тарқатмоқдалар. Масалан, ўтган йили Бутуниттифоқ телекўрсатувининг «Взгляд» («Нигоҳ») программаси вақтида журналист Боровик ана шундай асоссиз даъвони сурбетларча такрорлади, лекин, афсуски, тарихчи олимларимиз томонидан, билишимизча, бундай асоссиз даъволарга ҳанузгача етарли даражада зарба берилган эмас. Шу тўғрисида бундай бачкана гаплар ҳозирги вақтда ҳам чекка-чеккаларда ора-чора давом этиб келмоқда.

Бизга туюлишича, тарихга бундай қараш аслида машҳур рус тарихчиси профессор А. Ю. Якубовскийнинг 1941 йилда ёзилган «Ўзбек халқининг келиб чиқиши масаласига доир» деган китобчасидан бошланади. Мазкур китобчада профессор А. Ю. Якубовский қуйдагиларни ёзган эди:

«Бирор халқнинг шаклланиш шароитини унинг номланиш тарихидан фарқлай билиш керак, «Ўзбек» номининг ўзи фақат XIV асрдагина келиб чиққан... Кўчманчи ўзбеклар ҳозирги Ўзбекистоннинг ҳамма территориясида бўлмаганида ҳам, ҳар ҳолда унинг асосий қисмида туркий тилда гаплашувчи, яъни турк ва турклашган зич аҳолига тўғри келдилар (ва)... ушбу туркий тили аҳолига фақат унинг охириги қисми сифатидагина қўшилиб унга ўзларининг номларинигина бердилар, холос».

А. Ю. Якубовскийнинг шундай қарашини, афсуски кейинчалик кўпгина ўзбек тарихчи олимлари томонидан (жумладан, академик А. А. Асқаров ва бошқалар томонидан ҳам) механик равишда қайта-қайта такрорлана борди ва охир-оқибатда, юқорида қайд қилиб ўтилганидек, ҳамма ўзбекларнинг Мовароуннахр тарихидаги ролини умуман инкор қилишгача ёки бузиб кўрсатишгача бориб етмоқда.

Аслини олганда, маълумки, ўзбек миллати бошқа ҳар хил қўшилмалардан ташқари, асосан учта катта туркий халқлар компонентида (қисмларидан) ташкил топган. Булар 1) қарлұқ — қипчак компоненти (турк — барлоқ ҳам шунга қўшилиди), 2) қипчоқ компоненти (булар қадимги даврлардан бери «ўзбек» номи билан аталиб келган), 3) ўғиз компоненти. Булар ҳам қисман ўзбек номи билан, ёки «ўғуз» («хоразмлик», «урганчи» деган номлар билан аталиб келинган. Ўзбек миллатининг бу компонентлари айниқса турколог-тилшунос олимларнинг ишларида қайта-қайта эътироф қилинган ва ёритиб

келинган. Эски ўзбек адабий тилининг шаклланишдан тортиб бутун тараққиёти давомида бу компонентларнинг ҳар бири сезиларли даражада ҳисса қўшган.

К арлук-чиғил компоненти билан ўғиз компонентининг ҳозирги Ўзбекистон территориясида қадимги даврлардан бери яшаб келаётганлиги ҳақида илмий адабиётларда айтарли даражада эътироз йўқ. Лекин қипчоқ компонентининг бу территорияда қадимги даврлардан бери яшаб келаётганлиги ҳақида ҳозирги даврда ҳам ҳар хил қарашлар ва мунозаралар давом этиб келмоқда. Аслида бу мунозара Шайбонихоннинг XVI асрнинг бошларида бутун Урта Осиёни, жумладан ҳозирги Ўзбекистон территориясини забт қилиб олиши билан боғлиқ равишда давом этиб келмоқда. Чунки Шайбонихоннинг қўшини таркибда қатнашган қавмларнинг асосий қисми ўзбеклар (қипчоқ-ўзбеклар)дан иборат эди ва шу вақтгача улар Сирдарё бўйларида ўзларининг «Мамлакат-и Ўзбекя» (ёки «Дашти қипчоқ») деб аталган кучли давлатини ташкил қилган эдилар. Шунинг учун ҳам баъзи бир тарихчилар уларни умуман «ўзбек» номи билан атаб келган ва Октябр революциясигача ўзбек номи билан кўпинча шулар тушунилган. Инқилобдан кейин, «ўзбек» номи Ўзбекистондаги ҳозирги ўзбек миллатини ташкил қилувчи барча туркий қавмларнинг умумий номига айлангандан сўнг, аввалги «ўзбек» номи билан аталиб келган қавм, яъни «қипчоқ-ўзбеклар» энди қайтадан қадимги «қипчоқ» номи билан атала бошлади. Шу тариқа аввал асосан бир компонентни англатиб келган ном («ўзбек») инқилобдан кейин ҳамма ўзбекларнинг умумий номига айланиб қолди. Гапнинг сирасини айтганда, профессор Якубовскийнинг юқоридagi, мулоҳазаси зиддиятли икки томонлама маънони англатади. Бир томондан, у туркий халқларнинг (ҳозирги ўзбекларнинг) Урта Осиё ва Ўзбекистон территориясида қадимги даврлардан бери яшаб келаётганлигини гўё ҳикмат қилмоқчи бўлади. Иккинчи томондан, айни вақтда, «ўзбек» номи билан яшаб келган қипчоқ-ўзбекларнинг катта бир қисми ҳам қадимги даврлардан бери Урта Осиёда, жумладан ҳозирги Ўзбекистон территориясида яшаб келганлигини ва уларнинг маданият соҳасидаги хизматларини инкор қилади: «кунга ўзларининг номларининггина бердилар, холос», дейди.

Кўринадики, асли А. Ю. Якубовский ёзган вақтда унчалик катта хатолик ёки чалкашликка ўхшаб туюлмаган бу фикр, бизнинг назаримизда, кейинчалик тўртта зарарли қарашнинг юзга келиши учун манба бўлиб хизмат қилган. Биринчидан, ўзбекларнинг (шу жумладан қипчоқ-ўзбекларнинг ҳам) Урта Осиёда қадимдан яшаб келганлик тарихини) ва Урта Осиё маданиятига қўшган салмоқли ҳиссасини бузиб кўрсатишга ёки инкор қилишга олиб келган. Иккинчидан, ўзбек миллатининг иккита энг катта компонентини бир-бирига қарама-қарши қўйиб, уларни иккита табақага бўлиб юборишга хизмат қилган ва уларнинг орасида ички адоватнинг юзга келиши учун йўл очган. Уларнинг бирини гўё «қадимий», «маданиятли» тоифага, иккинчисини эса, «маданиятсиз», ёки кам маданиятли тоифага бўлиб кўрсатиш учун асос солган. Учунчидан, А. Ю. Якубовскийнинг юқоридagi айтилган мулоҳазаларидан подшоҳ Шайбонихон билан ўша вақтда бир қисми унинг қўл остида ҳаракат қилган бутун бир халқ аралаштирилиб юборилган, натижада баъзи бир тарих дарсликларида ҳам «Урта Осиёнинг Шайбонихон томонидан забт этилиши» деб эмас, «Урта Осиёнинг ўзбеклар томонидан забт этилиши», деб ёзиш анъанага кириб қолган. Тўртинчидан, аввалига мулойимроқ, гўё ғаразсизроқ бўлиб кўринган бу хатолик кейинги вақтларда айрим бурчакдан туриб тош отувчи бузуқ ниятли кимсалар томонидан ривожлантирилиб, гўё бутун ўзбекларнинг Урта Осиё маданиятини юксалтиришда ҳеч қандай хизмати йўқ эмиш, деб сурбетларча даъво қилинишига асос бўлиб хизмат қилди.

Аслини олганда, ўзбекларнинг бошқа тоифаларигина эмас, қипчоқ-ўзбекларнинг каттагина бир қисми ҳам ҳозирги Урта Осиё ва Ўзбекистон территориясида жуда қадимги давр-

лардан бери яшаб келганлар ва шу мамлакатда улардан бир қисми катта маъқени эгалловчи нуфузли кишилардан деб ҳисобланиб келинган. Улар айниқса ҳарбий иш соҳасида ва давлатни бошқариш ишларида катта ҳиссалар қўшиб келганлар.

Шунга кўра, «ўзбек» сўзи ҳам, кўпгина тарихчилар, ҳозирги вақтгача эътироф қилиб келганларидек, Урта Осиё ва ҳозирги Ўзбекистон территориясида фақат XVI ёки жуда бўлса XIV асрдан қўллана бошлаган эмас, балки XI асрдан ва ҳатто ундан аввалги даврларда ҳам «турк» сўзининг катта бир қисмини билдирувчи халқ номи сифатида қўлланиб келинган.

Фақтларга мурожаат қилайлик:

«Ўзбек» номининг профессор А. Ю. Якубовский, академик А. А. Асқаров ва бошқа кўпгина тарихчилар такрорлаб келаётганидек, фақат XIV ёки XVI асрдан кейингина пайдо бўлмасдан, балки анча илгари юзга келганлиги, шунингдек шу ном билан аталувчи қавмларнинг ҳозирги Ўзбекистон, Урта Осиё ва ҳатто араб мамлакатлари территориясида ҳам анча илгари-лардан бери яшаб келаётганлигига қўйидаги мисоллар жуда ёрқин далил бўла олади. Масалан, XI асрда Сурияда яшаган араб тарихчиси Исома ибн Мунқизнинг «Китоб-ал эътибор» («Ибратли китоби») деган асарида ёзилишича, «ўзбек» қавмига мансуб бўлган кишилар ўша вақтдаёқ Арабистонда анча мавқе эгаллаганлар ва оврупаликларнинг салб юришида мусулмонлар томонидан жанг қилганлар. Исома ибн Мунқизнинг ўзи ҳам шу жангнинг иштирокчиси бўлган: «509 йил (ҳижрий ҳисоби билан — Х.Д.) отам, Тангри уни раҳмат қилсин, қўшин билан лашкарбоши Бурсук ибн Бурсук хузурига чиқди. Бурсук султоннинг амри билан урушга отланган эди. У билан кўпчилик халқ бирга бўлиб, бир жамоа амирлар уни кузатиб борар эди, улар орасида қўшин амира (отабеги), Мавсил ҳокими Ўзбек, Вахба ҳокими Сункур Дироз, амир Кунтуғиди, Бош Ҳожиб Бектемир Зангий ибн Бурсук каби баҳодирлар ҳамда Темирак, Исмоил Бекчи ва бошқа амирлар бор эди... «яна» ...Бурсук унга қўшинлар амира Ўзбек бошлиқ уч минг отлик аскарини юборди».

Кўринадики, ўзбек қавмига мансуб бўлган кишилар у ерга фақат оврупаликларга қарши уруш қилиш учун борган эмас, балки аввалдан у ерларда яшаб келган, баъзилари эса кичик бўлса ҳам, ўша ердаги шахарларга ҳоким бўлганлар ва уларнинг ихтиёрларида ўз лашкарлари билан (айниқса турк, жумладан ўзбек аскарлари бошқалар орасида ўзларининг жасурликлари билан машҳур бўлган).

Марҳум тилшунос олим, муҳтарам профессор Ҳамдам Бердиевнинг қайта-қайта таъкидлаб айтишича: «XI асрда яшаган араб сайёҳи Еқут ўзининг саёҳатномасида Мовароуннахрда ва Хоразмда «ўзбек» номи билан яшаган қавмларни учратганлиги ҳақида ҳикоя қилган.

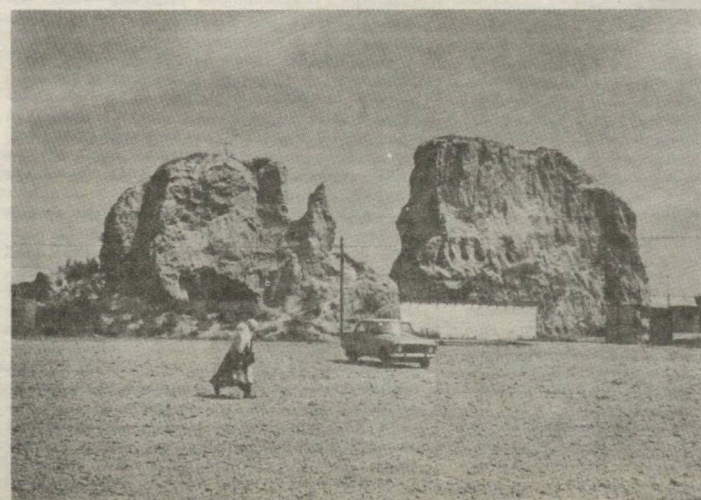
Маҳмуд Қошғарийнинг машҳур «Девону лугатит турк» асарида «ўзбек» атамаси маълум бўлишича, қўлланган эмас. Лекин машҳур олим мазкур асарида қипчоқларни туркий халқлар ичида алоҳида катта гуруҳга ажратиб берган ва уларнинг тил хусусиятларини деярли тўла ёритиб бергани ҳолда ички этник бўлинишлари ҳақида, бизга маълум бўлишича, ҳеч гап айтган эмас. Эҳтимол, Маҳмуд Қошғарий «ўзбек» атамасини билгани лекин уни қипчоқнинг бир бўлиги сифатида ҳисоблаб, алоҳида кўрсатиб ўтмаган бўлиши ҳам мумкин.

Ушбу девониди муаллиф «Ўзган» шахрининг номига изоҳ берар экан, бу шахрнинг асли маъноси «ўз шахрими», ўзимизнинг шахаримиз, демакдир», деб ёзади. Кўринадики, «ўзбек» билан «ўзган» сўзларининг яслишида ясашиш усули бир хил. Маълумки, тилда сўз ясашишнинг бирор бир усули фақат бир сўзни ясаш учунгина юзга келмайди, балки шу тоифадаги кўпгина сўзларнинг ясашишини умумлаштиради, маълум системага солади. Бу айтилганларга кўра, Маҳмуд Қошғарийнинг девониди «ўзбек» сўзи учратилмаган бўлса-да, лекин унинг замониди «ўзбек» сўзи мавжуд бўлган деган хулосани чиқариш мумкин. Қолаверса, бу сўзнинг ўша XI асрда Мовароуннахр ёки дашти қипчоқдагина эмас, араб мамлакатларида ҳам мавжуд бўлганлиги шу айтилаётган фикрни тўла-тўқис тасдиқлашга хизмат қилади. Чунки бундай тоифадаги сўзлар, шубҳасизки, аввал ўзбекларнинг асосий ватанида юзга келган ва кейинчалик бошқа томонларга тарқалган.

Демак, «ўзбек» сўзи киши номи сифатида ҳам, эл номи сифатида ҳам аниқ тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича XI асрда юзга келган.

Маълумки, туркий халқларнинг вакиллари, шу жумладан, айниқса қипчоқларга мансуб бўлган кўпгина кишилар, XIII—XVI асрларда Миср ва бошқа араб мамлакатларида Араб халифалигининг ихтиёрида ҳарбий хизматларда бўлганлар ва катта жасоратлар кўрсатганлар (улардан бир қисми XI асрдаги ўзбекларнинг авлодлари бўлиши ҳам мумкин).

Улар эса ўша вақтларда «момолик» (яъни «давлат аскарлари») деб аташган. («Момолик» сўзи ўзгариб, рус талаффузида «мамлюк», деб аталиб кетган). Ана шу момоликлар ва лашкар-бошиларнинг хизматлари ва ҳурмати учун Арабистонда ўша вақтлардаёқ бир неча томлаб туркий тилларнинг лугатлари яратилган. Шуларнинг ичида фақат қипчоқ тилига аталиб ёзилганлари ва қипчоқ-ўзбекларнинг ҳозирги тилига (қозоқ, қорақалпоқ, нугай, болқар ва бошқа қипчоқ тоифасига кирувчи халқларнинг тилларидан фарқи ўлароқ (жуда ўхшаб бўлганликлари ҳам бор. Ана шундай китоблардан бирининг номи қисқача равишда «Тўхфа» (тўла номи — «Ат-Тўхфа-туз-закияту-фил-луғатит-туркия» — маъноси «зеҳнли ёки заковатли

Асрлар
бялан
юзма-
юз

Суратқаш
Р. Нурибоев

туркларнинг тилида соғина) деб аталади. Афсуски, китоб муаллифининг номи сақланмади қолмаган. Лекин биз, ўзбеклар ҳали ана шундай китобларни ҳам ёлчишиб ўрганган эмасмиз, уларни тарғиб ҳам қилган эмасмиз. Ҳолбуки, грузинлар мамлюклар томонидан олиб кетилиб, мард жангчи сифатида тарбияланган биргина бола ҳақида китоблар ёзганлар, махсус кинофильмлар яратганлар.

Ўзбек номи билан аталувчи қавмлардан бир қисмининг Мовароуннаҳрда ҳам қадимдан яшаб, Амир Темурга ҳам мамлакатни бошқариш ишининг асосий томонларини эгаллаб келганлиги машҳур Жаҳонгирнинг «Темир тузуклари» асарида ҳам эътироф қилинган. Иккитанига мисол келтириб ўтамиз:

«Ҳижрий 762 (мелодий 1360—61) йили Туглуқ — Темурхон мени ўз хузурига чорлаб нома жунатди. Мен (рози бўлиб) унинг истиқболига чиқиб, у билан кўришдим. У ораминизда аҳддин бузиб, Мовароуннахрни ўғли Илсўхўга топширди, мени эса бош қўмондон қилиб белгиледи. Бу ишга ортиқча рўйхушлик билдирмаётганимни кўриб, менинг бобом — Қочули — Баҳодир ва ўзининг бобоси Қобулхонларнинг аҳдонмасини кўрсатди. Пулат тахтага имзоланган аҳдонмада «хонлик Қобулхон авлодининг қўлида (яъни, ўзбек қавмларининг қўлида — Х. Д), қўмондонлик эса Қочули — Баҳодирхон болаларида бўлсин, улар бир-бирлари билан ёвлашмасин», деган сўзлар битилган экан. Буни ўқиб кўргач, улуғлар аҳдига вафалик қилиш юзасидан қўмондонлиқни қабул қилдим...»

Улуғ Жаҳонгир яна бир жойда ёзади: «...мабодо Самарқанд шаҳри ичиди ўзбекларга қарши уруш бошласаму, Мовароуннахр аҳли (бундан) қўл тортса (унда нима бўлади?), унда шаҳардан чиқиб, Самарқанд тоғларида жойлашаман, токи менга қўрилишни истаганлар хузуримга келар, шунда мен катта сипоҳ тўплаб, ўзбекларга қарши жанг у жадални бошлагайман», — деб қарор қилдим. Самарқанддан чиққанимда олтиш отликдан бошқа бир киши ҳам менга эргашмади. Шундан билимки, ўйлаган кенгашим хато бўлмаган экан».

Демак, ўша вақтларда «ўзбек» деб аталувчи қавмларнинг мавқеълари умуман Мовароуннаҳрда (шу жумладан, Самарқанд ва бошқа шаҳарларда) шунчалик кучли бўлганки, аҳоли дастлабки даврларда Амир Темурдек буюк саркарданинг орқасидан ҳам тезликда эргаша бермаган.

Мовароуннаҳрда «ўзбек» номи билан яшаб келган қавмларнинг катта мавқега эга бўлганлиги ва улар нуфузли тоифа вакиллари деб ҳисобланганлиги айниқса буюк мутафаккири Алишер Навоий асарларида ҳар томонлама батафсил ёритиб берилган.

Аввало шуни алоҳида қайд қилиб ўтиш керакки, Алишер Навоий қипчоқ — ўзбеклар тоифасига кирувчи қиёт, кўнгирот, оғар, юз, минг, билут, манғит сингари уруғ ва қабилаларнинг вакиллари барлослар билан бир қаторда, балки айрим ҳолларда уларга нисбатан ҳам кўпроқ жамиятни бошқариш ишларида қатнашиб келаётган нуфузли ва насабли кишилар — жамият аристократиясининг вакиллари деб ҳисоблайди. Мисоллар:

- а) Санамлар ҳуснидан мақсуд ёр ўлмиш, Навоийга,
Агар барлос, агар тархон, агар арлот, агар сулдуз.
б) Мен тилаб ҳусн, вале шоҳ тилаб аслу насаб,
Менга лўли бирла хинду, анга кўнгироту қиёт.

Эй Навоий, менга бас ул санам лўливаш,
Бекка қипчоқ оғар, шоҳга қиёту билут.
Эй Навоий, чу гадесен, сену бир лўливаш,
Шоҳга мирзоу мирак, хонга қиёту кўнгирот.

Иккинчидан, Алишер Навоий шу тоифалардаги ўзбекларни Мовароуннаҳрдаги бошқа ўзбеклардан фарқ қилмайди, балки буларнинг ҳаммасини ўзининг жонажон халқининг вакиллари деб ҳисоблайди:

Агар бир қавм, гар юз, йўқса мингдур,
Муайян турк улуси худ менингдур.

Бу жихатдан Алишер Навоийнинг айниқса «ўзбек» қавмини умумлашма маънода, Мовароуннаҳрдаги туркий қавмларнинг асосий вакили ва шоирнинг суянчиги бўлган халқ вакили сифатида «ўзбаким» деб алоҳида меҳр билан аташи ҳамда уни ҳеч қандай шоҳ ва тожларга алмаштирмаслиги ҳақида сўзлари бениҳоят даражада ибратлидир:

Шоҳу тожу хизатеким, мен томоша қилгали,
Ўзбаким, бошида қалпоқ, эғнида ширдоғи бас.

Баъзи бир кишилар яқин даврга қадар Алишер Навоий «ўзбек» деган сўзни билмаган, чунки у вақтларда «ўзбек» деган сўзнинг ўзи бўлмаган, деб айтиб келишарди. Энделикда Алишер Навоийнинг «ўзбек» сўзини ўйлаб марта қўллаганлигидан ва уни турк сўзи билан бир қаторда Мовароуннахр туркларининг асосий вакилларида бири сифатида қўйлаб, унга катта ишончлар билан қўллаганлигидан ва уни ўзининг семимли халқининг вакили деб ҳисоблаганидан хабардор бўлганларидан кейин эса бундай ҳолни тарғибот қилиш, ҳозирги ўзбек номи билан аталувчи, миллатимизни ташкил этган ҳамма этник қўшилмаларни бирлаштирувчи ёки бирлаштиришга ундовчи, ҳаракатлар қилиш ўрнига хануз ерга қараб, ер чишиб ўтирмоқдалар. Чунки уларнинг эски ақидасига кўра «ўзбек» сўзи фақат Дашти қипчоққа нисбатангина қўлланниши керак эди.

Демак, Навоий замонидаёқ «ўзбек» сўзининг фақат Дашти қипчоқ-ўзбекларга нисбатан қўлланиб қолмасдан, Мовароуннаҳрда яшовчи кўпгина бошқа ўзбекларни (туркий аҳолини) ҳам бирлаштирувчи умумий номга айланиб қолганлиги ҳақидаги янги хулосани биз шууримизга (онгимизга), қон-қонимизга мустаҳкам сингдирмоғимиз ва уни ҳамма дарсликлари-мизда ҳам, биринчи навбатда, тарих дарсликлари-мизда тўла акс эттирмоғимиз лозим. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, бир мамлакатнинг вазирлари даражасига кўтарилиб, шу мамлакатни шоҳга нисбатан ҳам кўпроқ обод қилиб турган, номи жаҳонга ёйилган улуғ шоир ўз халқини қўйиб туриб, ёнидаги бошқа мамлакатнинг халқини қўйлайдими? Ёки ўз шоҳига мансуб бўлган қавмларнинг вакиллари озирак қўйлаб, бошқа халқнинг вакиллари кўпроқ қўйлайдими?

Лекин, афсуски, кўпчилик олимларимиз бу ҳақиқатни қўл вақтлардан бўён тушунмай келмоқдалар ва ҳатто шу гапларнинг аниқ маълум бўлганлигига 20 йилдан кўпроқ вақт ўтгандан кейин ҳам улар ҳамон қотиб қолган нотўғри ақидаларни эскичасига такрорлаб юрмоқдалар.

Учинчидан, Алишер Навоий «ўзбек» номини баъзан «муғул» номи билан ёнма-ён қўйиб қўйлайди:

Ул турки Хитонинг эрур андоқки кўзи киймоч,
Ким ноздин ўлмас, демак, оллиндаки кўз оч,
Ўзбек, муғул ўлғай анинг олдида муслмон
Билмон ани қалмоқмудур, йўқ эса сўғмоқ.

Ушбу ўринда, шоирнинг шу байтига изоҳ тарзида қўйдағиларни айтиб ўтиш лозим. Баъзи одамлар, шу жумладан тарихчилар ҳам, XIV—XV асрларда классик адабиётимизда ва тарихда қўлланган «муғул» сўзини фақат ҳозирги муғулларга тегишли деб тушунадилар, ҳолбуки ўша вақтларда муғул сўзи юқори даражали унвон сифатида тушунилган ва у кўпгина туркий халқларга нисбатан ҳам қўлланилган. Ана шунинг учун ҳам XIV асрнинг машҳур тарихчиси Рашид ид-Дин ўзининг «Жаме аттаворих» асарида «муғул» сўзининг аввал туркларнинг кичик бир бўлагини англатгани ҳолда, Чингизхондан кейин катта унвонга айланиб кетганлигини ва кўпгина аввалдан «туркий» номлар билан аталган қавмлар шу вақтдан бошлаб ўзларини «муғул» номи билан атаганликларини алоҳида қайд қилиб ўтади.

Захриддин Муҳаммад Бобурнинг авлодлари ўзлари томонидан Ҳиндистонда барпо қи-

линган янги шоҳлик сулоласининг Буюк Муғуллар сулоласи деб атар эканлар, улар ҳам муғул сўзи ҳақидаги ана шу ақидага амал қилганлар. Лекин Захриддин Муҳаммад Бобурнинг бобоси буюк жаҳонгир Амир Темир ўзини муғул деб аташга — хон деб аташга ботинмаган. Чунки ўша давр шаҳарасида акс эттирилганидек, унинг аждодлари муғул унвонига эга бўлмаганлар.

Тўртинчидан, Алишер Навоий асарларида «ўзбаки гулнора тўн» деган ибора ҳам учрайди:

Ўзбаки гулнора тўндун куйдум, аммо ултурур,
Лемун терлик оннинг остидаким, жонон кияр.

Шоир бу байтда қизил анор гулли тўнни «ўзбекча тўн» деб таърифлаш билан бирга, ёш жувонлар ўша тўннинг остидан яряшқича лимон рангли ич қўйлак кийганини айтганки, бу ҳол ўша даврда энг сифатли деб ҳисобланган санат молларидан бир турининг «ўзбек» деб аталувчи қавмлар билан боғлиқ равишда қўлланганлигидан гувоҳлик беради.

Шуниси характерлики, «ўзбек» сўзи фақат Навоий асарларидагина эмас, унинг замондоғлари бўлган Лутфий ва Саккокийларнинг асарларида ҳам ҳурмат ва эъзоз билан тилга олинди.

Бешичидан, шу нарсани ҳам алоҳида айтиб ўтиш керакки, юқорида Алишер Навоий асарларидан «ўзбек» сўзига нисбатан келтирилган мисолларнинг ҳаммасини бизга туюлишича, аниқ тарихий манбалар қаторига бемалол киритиш мумкин. Лекин буюк шоирнинг асарларида, хусусан унинг «Садди Искандарий» достонида тўла равишда тарихий манба деб аташ, улар муаммолироқ бўлса ҳам, бироқ эътиборга олиб чуқур равишда ўйлаб қўришга арзийдиган жуда қизик материаллар ҳам бор. У ҳам бўлса шундан иборатки, Алишер Навоийнинг бу бадий асарида гувоҳлик берилишича, «ўзбек» тоифасига кирувчи қавмлар машҳур подшоҳ Искандар Зулқарнайн қўшинлари томонида туриб, Эрон шоҳи Доронинг лашкарларига қарши жангга киришга ҳозирлик кўради:

...Боронғор анга хайли Машрик замин,
Самарқанддин токи сарҳади Чин.
Яна юз минг ўзбек муғул бирла зам,
Юз эллик минг ул сори қалмоқ ҳам.
Бўлиб, барчаси олти юз минг киши,
Бориға хунар кин ила разм иши.
Яна минг ўзбак билм ёндашиб.
Икки зулфдек тузлари чирмашиб.
Алар ёнида Мовароуннахр эли,
Ики руд аросида ўн шаҳр эли...

Агар «Садди Искандарий»дан келтирилган бу материалларни биз ҳақиқатан ҳам тарихий материаллар деб ҳисобласак, у вақтда ўзбек сўзининг келиб қанқанлигига камида 2 минг 300 йилдан ошган бўлади. Бу материалларни тўла тарихий реаллик деб қабул қилганамизда ҳам, барибир Навоийнинг бадий умумлашмасида ҳозирги ўзбек халқининг бир-бирига яқин бўлган уч тоифа вакиллари ўша вақтларда ҳам жаҳон аҳамиятига молик бўлган рамзий адолат қўшинлари таркибида қатнашган бўлиб чиқади.

Бу айтилганларга кичик бир хотима тарзидаги қўшимча сифатида шу нарсани ҳам эслатиб ўтишимиз керакки, ўзбек халқ оғзаки ижодининг энг нодир ва энг мукаммал намунаси — «Алпомиш» достонининг юзга келганига ҳам, камида минг (бўлмаса, икки минг) йил бўлган.

Демак, бизнинг бисотимизда, шу жумладан адабий, тарихий меросларимиз орасида ҳам, ҳали синчиклаб ўрганилмаган, лекин ўрганишга арзийдиган материаллар кўп. Фақат биз уларни кўра билишимиз, тўғри баҳолай олишимиз ва тўғри талқин қила билишимиз керак. Шундагина биз ўзбек элининг тарихини ҳам, унинг икки маънодаги отини ҳам орқага тортиб боғлаб турган иппарни уза оламиз ва ўз тарихимизни ўрганишда тўғри, раvon йўлга чиқа оламиз.

«Ленин йўли» газетасининг 1990 йил,
15 июнь сонидан.

Самарқанд

ШИФОКОРЛИК— ФИДОКОРЛИК ДЕГАНИ

«Табобат ҳамма санъатлар ичида энг олижаноб санъатдир», деган эди Гиппократ. Кимки табобат санъатини мукамал эгалласагина ўз касбининг фидойиси бўла олади. Шикаста тан, дилгир қалбга малҳам бериб шифо ато этувчи олижаноб қалб соҳиблари ҳар қандай замонда таҳсинга лойиқ бўлиб келганлар. Ўзбекистон ССР Соғлиқни сақлаш вазирлигининг 1-марказий муолажа шифохонасининг жарроҳлик бўлими mudiri Қўйсин Баҳодирова ҳам кўплаб беморларнинг дардига шифо берган тажрибали шифокорлардан. Қўйида у киши билан бўлган суҳбатимизни эътиборингизга ҳавола этамиз. Суҳбатда жумҳуриятимиздаги соғлиқни сақлаш муассасаларининг иши, халқимизнинг саломатлиги, табобат соҳасидаги муаммолар, шифокор шаъни ҳақида сўз юртилади.

Мўхбир — Ҳозир ҳамма соҳада, ҳар бир қадамда муаммоларга дуч келаямиз. Уларнинг олди-орти кўринмайди. Бу муаммоларнинг марказида инсон ҳаёти турибди. Айниқса инсон саломатлигига ривожланган замонда турли касалликларнинг раҳна солаётганлиги ҳаммамизга маълум. Энг даҳшатлиси баъзи касалликларнинг авж олишига ўзимиз сабабчимиз. Шулар ҳақида сизнинг фикрингиз қандай?

Қўйсин Баҳодирова — Инсон табиятининг олий маҳсули. Бироқ табият яратган мўъжизалардан баҳра олмоқ учун инсон соғлом бўлмоғи зарур. Киши руҳияти ниҳоятда олий ва мураккаб. У ҳар сонияда ички ва ташқи таъсир ҳолатидан ўзгариш хусусиятига эга. Инсон танасида рўй бераётган турли ҳасталиклар ҳам энг авваламбор ана шу ўзгаришлар билан бевосита боғлиқдир. Халқ табобати ҳам бемордаги касалликнинг асл сабабини унинг руҳиятидаги ўзгаришдан излашни эътироф этган. Инсон руҳияти, жиҳми жони табият ва ҳамаият билан ришадир. Жамиятнинг таназзулга, табиятнинг ҳалокатга учрашидан энг олдин инсон жафо чекади. Ҳозир, айниқса, бизнинг жумҳуриятимизда турли касалликлар ниҳоятда авж олиб кетди. Биргина рақ касалига гирифтор бўлаётган беморлар кейинги ўн йил ичида жумҳуриятимизда 17 фойза ортиб кетди. Гепатит касаллигининг «А», «В» ва бошқа хиллари халқимизнинг тинка-мадорини қуритаётган. Инсон ҳаётининг гулини сўндирган вабо, чечак, ўлат урига даҳшатли сарқ пайдо бўлди. Экологик мувозанатнинг бузилиши, жумҳуриятимизда табий ҳизматнинг пастлиги касалликлар олдида инсонни ожиз қилиб қўйди.

М. — Демак, мамлакатимизнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаёти ҳам кишиларнинг саломатлигига ижобий ёки салбий таъсир кўрсатар экан-да?

Қ. Б. — Мамлакат адолатли ва бадавлат бўлсагина унинг кишилари соғлом ва фаровон яшайди-

лар. Афсуски, бизда бунинг акси, баландпарвоз ширлар панасида адолатга ташна, ночор турмушимизга «мафтун» бўлиб яшадик. Мен Қашқадарёдан келадиган қариндошларимни кутиб олгани пойтахтимизнинг жанубий вокзалига тез-тез бориб тураман. Шунда доимо даҳшатли бир манзарани кузатаман. Кўзлари киртайган, юзлари заҳил, эти устихонига ёпишган дардман чехралар вагонлардан тушадилар. Уларнинг дардларига чора нистаб марказга келаётганликларини ва бошқа шаҳарларга кетаётганликларини кўриб юрагингиз титраб кетади. Уларни бу ҳолатга ким солди? Қалбингиздан унсиз портлаётган сўроққа жавоб излайсиз. Шунда 70-йилларда кунномаларда тез-тез чоп этилиб туриладиган мустахлак мамлакатлардаги қоксуяк негрнинг тасвири кўз ўнгингизда жонланади. Бу сиёсий найранг суратларни чоп эттирганлар шу йўл билан ҳам бизларда ўзгаларга ачиниш ҳиссини уйғотиб, ўзимизнинг ҳолимизни тушунуб етмоқдан чалғитмадимиканлар? Узокки кўзламай қилинган ишлар оқибатида Тошкент, Навоий, Фарога, Чирчик, Ангрен каби шаҳарларда кимё заводлари қад ростлади. Уларнинг мўриларидан чиқаётган заҳарли тутунлар эса тан-танамизни қовжирата бошлади. Атмосферада заҳарли газ микдори кўпайгани етмагандай, халқ ҳужалигининг барча соҳаларида кимёвий моддаларни қўллаш бошлади. Ҳозирги вақтда қўлланялаётган кимёвий бирикмадан 40 минг зарарли, 12 минг ўта заҳарлидир. Улар ҳар хил йўллар билан сувга, ҳавога тупроққа ўтиб, атроф-муҳитни ифлослантирмоқда, табиятни заҳарламоқда, инсонлар ҳаётига тажовуз қилмоқда. Шунинг учун ҳозир эмизикли оналарнинг кўкрак сутиди ҳам заҳарли кимёвий модда топилаётганлигига ажабланмаса ҳам бўлади. Мени шифокор сифатида доимо бир армон қийнайди. Ҳозирги кунда турғулик даври деб аталаётган йилларда ҳам шифокорлик қилар эдим. Ушанда кимёвий ўғитлар таъсирида жигари тош бўлиб, жон талвасасида ётган механизаторга ҳам, биринчи боласи

ўлик туғилган қолхозчи жувонга ҳам касаллигининг асл сабабини аниқ айтишга ожизлик қилдик. Давр қонуни қатъий эди. Чунки пахта якказиротчилиги бизни ўзига шунчалар ром қилдики, ўзлгимизни унутиб фожиямизни бахт, аламинизни шодлик деб тушуниш даражасига бориб қолдик. Ҳақиқий аҳвол ошкор бўлгач, кимёвий ўғитлар таъсирида соғлигини йўқотган минг-минглаб сарик касаллигига чалинганлар, давр адолатсизликларидан зада бўлиб, юрак-қон касаллигига учраган беморлар, ночор турмуш машаққати-га дош беролмай ўзига ўт қўйган жувонлар, қуруқ нон-чай билан тиркичилик қилиш оқибатида қамқонлик касалига чалинганлар нидоси бағримизни тилкалади.

М. — Ахир ўша йиллари ҳам дунёда биринчи деб мақталган табобатимиз, энг замонавий «хисобланган» соғлиқни сақлаш муассасаларимиз, «юксак» касб малакаси-га эга шифокорларимиз мавжуд эдилар-ку?

Қ. Б. — Ҳа, қоғозларда шундай дейиларди. Аслида соғлиқни сақлаш ишлари ниҳоятда ночор — юрт бўйича ҳар бир кишининг соғлигини ҳимоя қилишга 80 сўм атрофида пул ажратилса, бизнинг жумҳуриятимизда бу микдор киши бошига 50 сўмга етар-етмас эди. Табобат ходимлари билан таъминланишда ҳам Ўзбекистон Иттифокда охири ўринда турибди. Мамлакат бўйича ҳар ўн минг аҳолига 42 врач, бизда эса 28 врач тўғри келади. Жумҳуриятимизда туғилаётган ҳар минг гўдақдан 46,2 нафари нобуд бўлмоқда. Бундай рақамларни янада кўплаб келтириш мумкин. Энг аввало бизда тиббийнинг моддий-техника базаси ночор. Жуда кўп касалхоналар зарур медицина жиҳозлари билан таъминланмаган. Дори-дармонлар етишмаслиги ҳам аҳолини янада жиддийлаштираётган.

М. — Ҳозирги кунда нафақат соғлиқни сақлаш муассасаларига, балки шифокорлар шаънига ҳам баъзи ҳақли эътирозлар билдириляптир. Баъзи тиббиёт ходимларининг аввало беморнинг касалига эмас, балки унинг чўнтагига нигоҳ ташлаш ҳоллари учреётган. Бу шифокор шаънини ерга уриш эмасми?

Қ. Б. — Шолнинг ичида курмак бўлганидек, шифокорлар орасида ҳам оз бўлса-да, ичган қасамини бузаётганлар учраб туради. Булар тасодифан шу соҳага кириб қолганлардир. Шунингдек, етарли шифокорлик маълумотига эга бўлмаган врачлар ҳам йўқ эмас. Тиббиёт соҳасида етук, ўз касбининг жонкуяри бўлган шифокорлар ишлаши таъминлаш учун ишни энг авваламбор тиббиёт институтлари-га талабаларни ҳар томонлама синовдан ўтказиб, саралаб қабул қилишимиз керак. Айниқса бу институтларга таниш-билишчилик билан киришга, пора бериб ўрин эгаллашга асло йўқ қўйилмаслиги керак. Чунки бу ерга ўқишга кирган талаба эртага одамлар ўз тақдирини ишониб топширадиган шифокор бўлади. Шунингдек тиббиёт институтларида тезроқ ўзбек тилида ўқишни кенгрок жорий қилиш керак. Чунки талабаларнинг асосий қисми қишлоқ мактабларида ўқиган ўзбек ёшларидирлар.

М. — Яқинда эълон қилинган қарор бўйича Жумҳурият соғлиқни сақлаш вазирлигининг 4-Бош бошқармасига қарашли давлат муолажа муассасалари шаҳар соғлиқни сақлаш идораларига берилди. Сиз кўп йиллардан бериб шу бошқармага қарашли шифохонада ишловчи шифокор сифатида юқоридаги қарорга қандай қарайсиз?

Қ. Б. — Аввало бу қарор ҳаётий заруратдан келиб чиққанлиги шубҳасиз. Энди бу муассасаларда шаҳар аҳолиси, энг аввало оналар ва болалар сиҳат-саломатликларини тиклайдилар. Лекин шунинг ҳам айтишни лозим биламанки, 4-Бошқармага қарашли соғлиқни сақлаш муассасаларини туғатгандан кўра, қанча маблаг кетса-да бошқа касалхоналарни ҳам ўша даражага етказилганда эди, кўпроқ мақсадга мувофиқ иш қилинган бўлур эди. Чунки фуқаро саломатлиги мамлакат учун энг катта бойкидир.

М. Мазмунли суҳбатингиз учун, раҳмат!

Суҳбатдош Абдураззоқ ҚАРИМ

Еш ва истеъдодли жаррох Қўйсин БАҲОДИРОВА

СССР Соғлиқни сақлаш аълочиси, Ўзбекистон
ССЖда хизмат кўрсатган врач Самад Раҳимов.

Сураткаш Р. Нуриноев

**ЕШ РАССОМ
АКМАЛ ЖАМОЛОВ
ИЖОДИДАН НАМУНАЛАР**

Хўжакент кўринишлари

Наврўз

Оқшом

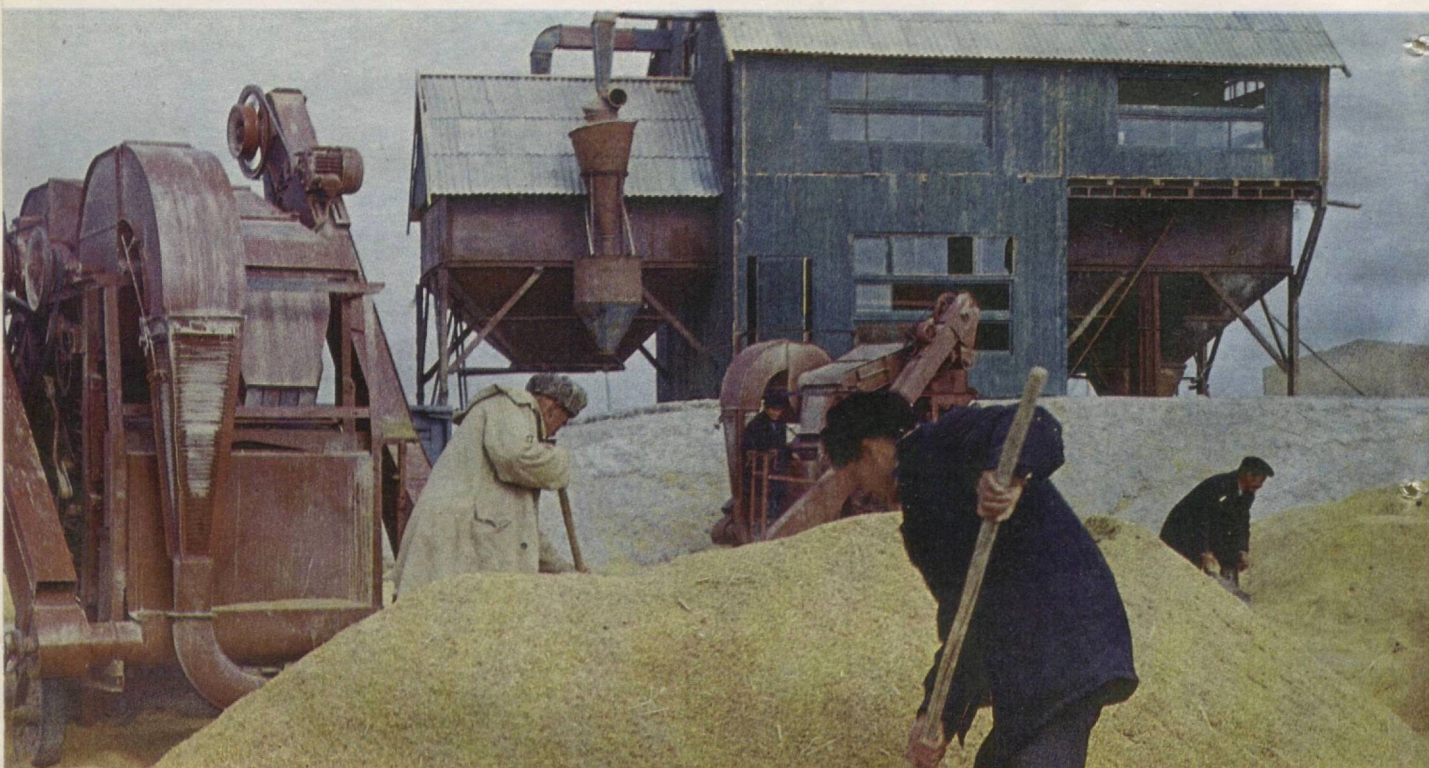
Сўқоқ манзараси

Бахта — бойлигимиз, галла эса, ризқ-рўзимиз...

Сураткашлар А. Жданов, В. Губенко

Янгилашни ужиди

Ўзбек адабиётшунослигининг бугуни ва келажги кўпчиликини қизиқтиради. Қуйида эътиборингизга ҳавола қилинаётган суҳбатда Ўзбекистон Фанлар дорилҳикмаси Тил ва адабиёт институтининг ёш олимлари иштирок этадилар.

Сувон МЕЛИ

филология фанлари номзоди:

— Илм-фан нисбатан қотиб қолган соҳа. Бу айниқса турғунлик даврида янада гезак олди. Фикр фикрлиги учун эмас, фалончи томонидан айтилгани туфайли иноватга олинди. Натижада баъзи унволли, аммо ҳақиқий илмий тафаккурга эга бўлмаган олимлар илм-фан майдонини эгаллаб олдилар.

Агар адабиётшуносликни оладиган бўлсак, унда шундай вазият вужудга келдики, эндиликда нафақат Шўро даврида яратилган етмиш йиллик адабиёт, балки минг йиллик ўзбек адабиётини янгича нуқтаи назарлар асосида том илмий маънода қайта ўрганиб чиқишга тўғри келяпти. Гап шундаки, қайта қуришгача ҳукмрон бўлган маъмурий-буйруқбозлик тузуми мафкурадан қўл-оёғи чирмаб ташланган бадий адабиётни тарғиб қилишни талаб этди ва баъзи истисноларни айтмаганда шундай адабиётга эришди ҳам.

Ижодкорларни воқеаликка муайян мафкура нигоҳи билан кўз ташлашга қарийб мажбур қилган расмий тузум ўтмиш адабий меросига нисбатан ҳам, тарихийликка зид бориб бўлса-да, худди шундай нигоҳни тақозо этиб қўйди. Гўё адабий мерос ҳам янги тузумга фойда келтириши керак, деган умумий фикрга мувофиқ, бадий обидаларни ўз қолғимизга сола бошладик. Натижада, шарқ адабиётининг ўз ички қонуниятлари бир четда қолиб ёки чала ўрганилиб, дейлик Алишер Навоийдан дахрийликни, Бобораҳим Машрабдан худосизликни, зўрма-зўракилик билан бўлса-да, излаб топдик. Асл Навоий, асл Машраб ўзининг чинакам маънодаги тадқиқини топмади.

Бу билан навоийшунослик ва умуман классик адабиётшунослик фани эришган ютуқларни буткул инкор этиш фикридан йироқман. Шубҳасиз, ютуқлар бор, аммо булар бой маданий меросимиз қаршисида денгиздан томчи, холос.

Акиф БАҒИР

филология фанлари номзоди:

— Гапираман деса, дардимиз кўп. Қадимги фольклоримизнинг, эски туркий битикларнинг, классик маданий меросимизнинг ўрганилмаган ўнлаб жиддий муаммолари ва йирик ҳодисалари борки, уларни пайкаш ё таъкидлаш учун ҳатто бирор махсус соҳа бўйича мутахассис бўлиш ҳам шарт эмас. Жаҳон ва рус филологиясининг сўнгги ютуқ-

ларидан озми-кўпми хабардор одамга ўша муаммолар кундай равшан. Улардан айримларини алоҳида таъкидлашни истардим.

Олайлик, Уйғониш (Ренессанс) даври масаласини. Ғарб Уйғониши ҳақида яратилган уюм-уюм китоблар у ёқда турсин, ёнгинамизда «Гуржи Уйғониши», «Арман Уйғониши» номли тадқиқотларнинг юзага чиққанига сал кам ярим аср бўлди. Тахминан чорак аср бундан олдин машҳур совет адабиётшунослари — Конрад ва Жирмунскийлар Навоий ижоди билан боғлиқ Уйғониш масаласига бизларнинг ҳам эътиборимизни қаратган эдилар.

Хўш, ўзимизда нималар қилинди?! Айрим дастлабки уринишларни қўллаб-қувватлаган ҳолда, бу соҳада бирор-бир салмоқдор тадқиқотни кўрсатишга қийналамиз. Ваҳоланки, Уйғониш мезонларининг ўртага қўйилиш бутун маданият тарихидаги нисбатан янгича қарашларни тугдириши шубҳасиз. Жумладан, Уйғониш йўналишида ва катта Вақт катламида олиб қаралганда, Алишер Навоий ижодининг кўп асрлик тарихга эга буюк бир адабий эканлиги аён бўлади.

Навоийгача бўлган туркий адабиёт Уйғониш даври жаҳон маданиятига Навоий даҳасидек миллий ва улкан эстетик ҳодисани етказиб бериш учун камида беш аср (XI—XV) тайёргарлик қўриб келган. Ва Навоийдан кейинги беш асрлик (XVI—XX) адабиёт қанчалик улуг сиймоларга, буюк асарларга, янги жанрларга, ўзига хос тасвир усулларига, юксак маҳорат сирларига эга бўлмасин, аслида бу улкан Уйғониш даҳосининг, гоёлар ва образлар дунёсини турли шаклларда шарҳ қилишдан бошқа нарсаси эмас.

Навоий ижодини шу йўналишда ёритишнинг ўзбек бир қатор жиддий тадқиқотларини тақозо этмоқда. Умуман жаҳон маданиятининг пойдеворидан бирини ташкил этган туркий Уйғонишнинг моҳияти ва тарихини, фалсафий-эстетик оламини очиб бериш эса бир неча авлоднинг зиммасидаги вазифа бўлиб турибди. Лекин, афсуски, бизда ҳали шу вазифа учун юқори малакали мутахассислар етарли эмас.

Бердақ ЮСУФ

филология фанлари номзоди:

— Худди шу каби ҳолатни ўзбек тилшунослигида ҳам кузатиш мумкин. Матълумки, ҳозир ўзбек тилшунослигида атамалар билан

боғлиқ муаммолар талайгина. Ўтмишда ва яқин ўтмишда ҳамма тилларни қўшиб юборишга асосланган нотўғри, ғайриилмий назария асосида ўзбек тилига четдан жуда кўплаб сўзлар зўрлик билан тиқиштирилган эди. Ўзимизда азалдан ишлатилиб келинган сўзлар сиқиб чиқарилиб, ўрнига русча — байналмилалчилик ниқобига бурканган сўзлар киритилди. Сўзлашувда, адабий тилда ишлатилиб келинаётган айрим сўзларга эскирган тамғаси қўйила бошландики, бу билан бундай сўзларни ишлатмасликка, яъни бундай сўзлар ўрнига рус тилидан сўз олишга ишоралар қилинди. Ёки фақат кўчада айрим шахслар томонидан ишлатиладиган ёт сўзларни адабий тилга олиб киришга, уларни адабий тил мулки деб эълон қилишга ошилинди. Бир мисол. Ўзбекча-русча лугатга (1959 й.) «библиотека» сўзи гўё ўзбек адабий тилида ишлатиладиган, ўзлашган сўз тарзида киритилди. Афсуски, бу хато маъзур лугатнинг 1988 йил наприда ҳам такрорланди.

Эндиги вазифамиз ана шундай хатоларни тўзатишдир.

Ҳозир янги ташкил этилган Атамалар қўмитаси анча яхши ишларни бошлаб юборди. Айниқса «Гулистон» жаридаси саҳифаларида «Гулистон» сўзлиги»нинг пайдо бўлиши атамалар қўмитаси ишига йўналиш берди. Ҳозир кўплаб «унутилган» сўзларимиз қайтадан тикланиаяпти. Бу албатта адолат галлабасидир. Бу эзгу ишда жузъий камчиликлар, хатоларнинг бўлиши табиий. Масалан, бизда ҳозир баъзан атамаларнинг соф ўзбекча (туркийча) муқобилини топиш ўрнига форс ва араб калималарига ружу қилиш сезилмоқда. Тўғри, қадимда араб, форс тилларидан ўзлашган сўзларни ҳам олса бўлади. Лекин биринчи ўринда қийин бўлса ҳам атаманинг ўзбекча (туркийча) муқобилини излашимиз ва топишимиз шарт. Мабодо ўзбекча (туркийча) сўз топилмаса, уни ўзбек тили (туркий тили) мазмунидан яшас керак, яъни қўшимчалар ёрдамида, сўз ўзакларини бир-бирига қўшиб орқали янги сўзлар яратмоқ ҳам лозим. Бу биз учун темир қонун бўлиши керак. Масалан, самолёт сўзининг ўзимизда азалдан учкич муқобили бўлгани ҳолда арабча тайёра сўзи тавсия этилмоқда ва ишлатила бошланди ҳам. Шунинг ҳам айтиш керакки, учкич атамаси ҳозир ҳам хориждаги ўзбеклар нутқида ишлатилмоқда.

Ўзбек тилида 20—30-йилларда айрим соҳаларнинг анча мукаммал атамалари яратилган эдики, уларнинг аксарияти ҳозир ҳам фол қўлланилмоқда.

Анвар ЖАББОР

филология фанлари номзоди:

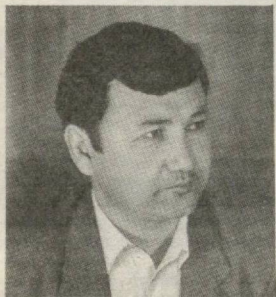
— Аслида фаннинг ижтимоий соҳаларида кескин ўзгариш рўй бериши ниҳоятда машаққатли кечади. Негаки, мазкур соҳадаги бирор бир ўзгариш талай тушунчаларнинг бир-бирига боғлиқ шаклда «синиши»га олиб боради. Масалан, социалистик реализм методи (айнанлик усули)нинг сўнгийлик хусусиятларини, доғмаларини очиб бериш синфийлик, партиявийлик, халқчиллик сингари тушунчаларга янгича муносабат билдиришни тақозо этади. Шу сабабдан бўлса керак, ада-

биётшуносликда ҳам кескин янгилашни — қайта қуриш ғоят суст бораётир. Фан ривожининг тезкорлик билан амалга оширилишида жонкуяр ташкilotчилик зарур. Янгилашни ёшларнинг янгича фикрлаш қобилиятига боғлиқ. Ҳозирги шароитда кеска авлод қаршилигига учраётган тараққиёт, асосан, ёшларга ишончсизлик билан қараш шаклида тазаҳхур бўлмоқда. Бу фикрга истаганча мисолни Ўзбекистон дорилҳикмаси Тил ва адабиёт институтидан ҳам келтириш мумкин.

Сувон МЕЛИ:

— Ҳозир айтилган ва давр талаб қилаётган кўплаб вазифаларни амалга ошириш учун ҳар бир илмий даргоҳ фаолиятида кескин бурилиш ясаш талаб этилади. Бизнинг тил ва адабиёт институти маъмуриятга келсак, у ҳозирча бундай кескин бурилиш ясашга қодир эмасдек туюлади. Деярли ҳамма соҳада ҳали ҳам ёшларни (нисбатан, албатта, чунки бир соҳанинг бошини тутадиган бўлганча илмий ҳодимнинг ёши ўттиздан ўтиб, қирққа яқинлашиб қолиши аниқ) илмий йўналишларни бошқаришга яқинлаштирмаслик, илмий кенгашни ёшартиришдан чўчиш майли сезилади. Қаторда норинг бўлса, юкинг ерда қолмайди, дейди халқимиз. Аммо норинг норингини билиш учун аввал унга юк ортиш керак-ку.

Ҳар бир янги авлод, у табиий ҳолатда ривожлansa, фанга ўзигаҳа бўлмаган янги ғойалар, янги ёндашувлар олиб кириши тайин. Шундагина илм-фан олға силжиди. Қисқа қилиб айтганда, илмдаги қайта қуриш ваколати етарли ёшларнинг фандаги етакчилигини таъминлаш демасдир.

Анвар ЖАББОР:

— Бир неча ўн йиллардан бери қайта-қайта тайинланиб келаётган бўлим бошлиқлари, фан доктори илмий даражасини олгани учунгина ўз ўрнида «мустаҳкам» туриб олиб, ижодий фикрдан кўра кўпроқ жисмоний ҳисобига «ишлаб» келаётган ҳодимлар «меҳнат», фақат нашрчилик ҳисобига гўё «илм» қилаётган айрим шахслар туфайли фанимиз тобора турғунлик қаърига кириб бораётир. Айрим дастакларга эътибор берайлик. Матбуотдаги фикрларга қараганда, буюк бобокалонимиз Алишер Навоийнинг 20 жилдлик асарларининг наشريда ҳам аввалгилардан фарқ қиладиган янгилик ҳам; ўзбек тили изоҳли лугатининг тўдирилган янги наشري ҳам 70—80 минг сўз атрофида бўлиши кўзда тутилаётир (аслида бу икки жилдликнинг бир оз тўдирилган қайта наشري бўлади холос); рус тилида нашр этилаётган беш жилдлик «Ўзбек совет адабиёти тарихи»нинг эълон қилинган қисмида ҳам лузум янгилик йўқ ва ҳоказо. Илм билан шуғулланиш ноширлик қилиш эмас-ку! Тўғри, фанда қайта нашр қилиш йўли самарали ҳисобланади. Бироқ, ҳозирги шароитда ҳар бир нашр имконидан унумли фойдаланиш керак. Зеро, қайта нашрга аргизулик тадқиқотлар зарур. Маълумки, замонасозликни касб қилиб олган айрим адабиётшуносларимиз қайта қуриш даврида ҳам биринчилик байрогини қўлдан бермасликка тиришиб келаётирлар.

Акиф БАҒИР:

— Афсуски, замонасозлик, «улоқ»ни олишга ишқибозлик, қочаётган «ё»нинг кетидан «ботир»лик қилиш каби шов-шувли йўللар билан фанни олға силжитиб бўлмай-

ди. Олимнинг ҳақиқатга нисбатан собитқадам туриши, ўзидан олдинги ютуқларни чуқурлаштириш асосида доим илмий янгиликка интилишни фанда кўп нарсани ҳал қилади. Бу жиҳатдан ҳам аҳвол кўнгилдагидек эмас. Оддий бир мисол. Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романига таниқли шарқшунос Бертелснинг юксак баҳоси ҳаммамизга яхши таниш. Лекин ўйлаб кўрайлик-чи, адабиётшуносликда шу баҳонинг яна ҳам чуқур ифодаси ва исботи йўналишида «Ўтган кунлар»дай ноёб намунанинг ўзига хос ва ахлат ғоявий-эстетик оламини, шу романчилик мактабининг, дейлик рус ёки Ғарб романчилигидан фарқли томонларини кўрсатиб берувчи бирор жиддий тадқиқот борми? Лоақал, Л. Толстойнинг «Уруш ва тинчлик» романи ҳақидаги ишларни эсга олайлик.

Ахир, қаердаги олди-қочди, замонасоз мавзулардан кўра, фанга ҳам, халққа ҳам керакли муаммоларни ўрганишга қачон киришилади?! Бепарволик шу даражадаки, ушбу давра қатнашчилари томонидан кейинги беш йиллик учун институтнинг давлат иш режасига «Ўтган кунлар»нинг поэтикаси» номли мавзун кириштишга қанчалик ҳаракат қилинмасин, бунга ҳозирча эришилгани йўқ.

Бердак ЮСУФ:

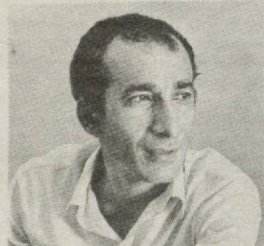
— Ҳақиқатдан ҳам тадқиқот қилишга аргизулик асарларни ўрганишни йўлга қўйиш керак. Тилимизнинг тақдирини ўйлаган ҳар бир киши унинг ривожланиши учун бошқа муҳим манбалардан фойдаланишни йўлга қўяди. Сўз олиш манбаи сифатида қадимги ёзма ёдгорликлардан унумли фойдаланиш лозим. Х—ХХасрларда яратилган обидаларимизнинг ҳали кўпи ўрганилмаган, чанг босиб ётибди. Бизнинг жумҳуриятимизда, айниқса, Х—XIV асрларда яратилган ёзма обидаларининг тилини ўрганиш ишлари жуда суст. Бизнингча, биринчи навбатда юқорида кўрсатилган даврлар ёзма ёдгорликларининг изоҳли лугатини тузиш керак. Бундай лугатлар бизга кўп нарсалар беради. Жумладан, ундан жуда кўплаб «ёскирган», чанг босиб ётган соф туркий сўзларни чангини қочиқ, қайтадан тириштириб, истеъмолга кириштиш мумкин.

Сувон МЕЛИ:

Инкилобий даврда яшапмиз. Адабиётшуносликда бундай инкилобий вазифа ярим аср давомида шууримизга қаттиқ ўрнашиб қолган ақидалардан буткул халос бўлиб, ҳеч қандай тўсиқларсиз эркин фикрлаш йўлига ўтиш тариқасида бўлади, дейиш мумкин.

Адабиётда кескин бурилиш деганда нима тушунилади?

Мамлакатда таркиб топган маъмурий-буйруқбозлик маҳкамаси нафақат халқ хўжалиги, иқтисод ёки табиятини, балки инсон маънавиятини ҳам ҳалокат ёқасига келтириб қўйди. Бундай умумий таназулдан, табиийки, адабиёт ҳам четда қолмади. Ҳозирги асосий иш адабиёт ҳеч кимга хизматкор эмас, балки ҳақиқатни излаш эканлигини аввал мутахассисларга, кейин халққа сингдиришдир. Адабиёт ўз-ўзига қийматга эга, ушбу қийматни топиш, тадқиқ этиш илм кишининг бурчидир.

Акиф БАҒИР:

— Кескин бурилиш деймизу лекин шу бурилиш, энг аввало, фанни ташкил қилиш ва ҳақиқий илмий муҳит яратишга боғлиқ. Институтда турли авлод вакилларида, айниқса, ёшлар орасида ўзбек филологиясининг

ФАН ХАЛҚ ХИЗМАТИДА

истикболи учун қайғураётган илмий ҳодимлар кам эмас. Лекин шу йўлда ҳам қатор кийинчиликлар мавжуд. Айниқса, маҳсулотнинг сифатида бўлаётган бефарқ муносабатга чидаш қийин.

Ишончим комилки, пахта яккаҳоқимлиги жумҳуриятимиз иқтисодий ҳаёти учун қанчалик қимматга тушган бўлса, ҳамм (листаж) яккаҳоқимлиги адабиёт фанининг сифати ва демакки, халқнинг маънавиятига қамиди шунчалик зарар етказган. Қасофат 6000000 рақамининг аячли оқибати сифатида иқтисоддаги кўшиб ёзишлар фош қилинди, лекин асосан ҳажмга қараб рағбатлантиришнинг мажбурий натижаси бўлган фандаги кўшиб ёзишлар ҳали ҳам авжидан тушмаяпти.

Албатта, бу масала бир кун эмас, бир кун жиддий кўтарилди. Лекин ўшанда нима деймиз, яна мишбардан туриб ҳамма айбни замонга ағдараварамизми? «...Замон ёмон эди, замон қийин эди...?!» Ваҳоланки, замон ўз номи билан қайта қуриш деб қўйибди. Бунинг устига давлат аҳамиятига эга муҳим ҳужжатларда ижтимоий фанларда аҳволни тубдан яхшилаш ҳақида салмоқли гаплар бўлапти. Шундай экан, фanning ташкilotчилари ва мутасаддилари бошқа манфаатлардан юқори туриб, илмий маҳсулотни сифатсизлик балосидан қутқариш йўллариини ўйлашса, бўлмайди? Ахир, адабиётнинг ўзида гўзал бир ҳикоя олди-қочди романдан кўра халқ учун фойдали бўлганидек, адабиёт ҳақидаги фанда ҳам бир зўр мақола серсув риволдан кўра илм учун аҳамиятли эмасми?! Лекин шу оддий ҳақиқатни тан олиш ўрнига ҳатто ўша қаппайган ишларни рўқча қилиб, улардан ибрат олишга қақаришди.

Сифат масаласининг етакчи ўринда турмаслиги қатор бошқа иллатларни келтириб чиқаради. Олайлик ўзимизнинг Адабиёт наэарияси ва адабий алоқалар бўлимининг вазиятини. Бўлимда илмий ишлар муҳокамаси кўпинча юксак савияда ташкил этилмайди, шу боис уларга ҳолисона баҳо берилмайди, ҳодимларга уларнинг илмий салоҳиятидан кўра бошқа «хизмат»ларига қараб муносабат билдирилади ва ҳоказо.

Умуман институтда имконияти сезилиб қолган ёшларга нисбатан бир бегона муносабат мавжуд. Илмий ва иқтисослашган кенгаш ййгилишларида муҳим масалалар юзасидан ёшларнинг фикр ва тақлифлари етарлича инобатга олинмайди, баъзан эса ҳатто уларнинг оддий гапириш ҳуқуқи камситилади. Албатта, қойилмақом баҳоналар билан. Хуллас, чинакам илмий муҳитга эришмасдан туриб фанда инкилобий ўзгаришлар ясаш қийин.

Бердак ЮСУФ:

— Илмий муҳитнинг иллатлари, айниқса, институтда ёшларга ўғай муносабат ҳақидаги гапларга тўлиқ қўпиламан. Бизда мустикал фикрга эга бўлган одам ҳеч кимга ёқмайди. Айниқса, айтгани-айтган, дегани-деганга одатланган маъмуриятга. Маъмуриятнинг кош-қовоғига қарамай ўз фикрини айтишга журъат қиладиган ёшларнинг косаси оқармайди. Бир мисол: яқинда бўлиб ўтган институт бошланғич партия ташкilotининг ҳисобот-сайлов ййгилишида ҳақиқий илмий муҳитни яратишга қаратилган амалий тақлифлар билан чиққан олимларнинг ҳаммаси бюро аъзوليғидан чиқариб ташланди. Уларнинг аскарияти ёшлар эди.

Анвар ЖАББОР:

— Гап институтимизда қайта қуриш қандай кетаётганлиги ҳусусига келиб тақалар экан, яна бир масала устида тўхталмай ўтишининг иложи йўқ. Бизда ҳамон бошқарувни ёшартириш ишида жиддий қадамлар ташланмаяпти. Масалан, институтнинг ил-

Тилими тилини ёрсин

...Олис йўл босган карвон ниҳоят Ҳинд вилоятининг Оҳра шаҳрига етиб келади. Кўзни қамаштиригудай шох саройининг сарбаланд тахтида ўтирган Мирза Бобур карвонбошининг тиз чўкиб ер ўпишига йўл қўймади. Аксинча йўловчининг барини, либосининг гардини юзига, кўзига суртади.

— Тиз чўкмангиз, — дейди ҳаяжондан титраб Мирза Бобур. — Ҳозир сиз шох, мен гадомен. Ахир сиз Ватанимнинг насинини келтирдигиз...

Совғалар орасида тилими тилини ёрадиган қовунлар бор эди. Шаҳаншоҳ «лабда табасуми, кўзда ёш билан» қовунларни кўксига босади. Ватан согинчи қалбини ўртаган шоирнинг ўтли сатрлари қорозга тушади.

«Қовун бирла узумнинг ҳажрида кўнглимда ғам ҳар сў,
Оқар сўнинг фироқидин кўнлимдан ҳар дам оқар сў».

Улғу шоир ва дониш шоҳининг Мовароуннаҳр заминида етиладиган қовунга бўлган меҳри юртимиз қовунларининг қадри баландлигидан далолатбери. Не-не хорижликлар Ўзбекистонга ташриф буюрганларида еган бир тилим қовунининг таъминини умрбод эсдан чиқармайдилар. Унинг бўйини яна бир бор туйсам деган армон билан юртларига қайтиб кетадилар. Ўзининг замининингнинг кўйи сув ва тупроғидан баҳра олиб етилган қовунларга дунёнинг бошқа бир ерида бўлган қовун тенг келолмайди.

Қовун — ўзбек деҳқонининг азалий экин. Минг йиллар давомида халқ қовунчилари чўкири, босволди, бўрикалла, кўкча, эскичопон, обиновот, амири, умрбоқий, қарсилдоқ ва бошқа қовун уруғларини яратиб, қовунчилик тараққиётига муносиб улуш қўшидилар.

Лекин, афсуски, пахта якка-зираатчилигининг кучайиши бошқа экинлар қатори қовунни ҳам даладан сиқиб чиқара бошлади. Оқибатда қовунчиликнинг қадим анъаналари, ноёб навлари унутила бошланди. Турли кимёвий дори-ларнинг поллиз экинларига сепилиши ҳам мўъжиза ҳи-

собланган қовун навларининг бузилишига сабаб бўлди. Яхшиямки, фидойи, асл деҳқонлар бор эканлар. Шуларнинг саъйи-ҳаракатлари билан қовуннинг қадри яна ростланаётди.

Жиззах ноҳиясидаги Энгелс номи давлат хўжалигининг миришқори Усмон Имомқулов ҳам умрини ширин-шакар қовунлар етиштиришга бағишлаган. Усмон акани минг йиллардан бери экилиб келинадиган, эндиликда эса унутилиш афрасида турган ноёб навлар қизиқтиради. Шу ниятда турли қовун уруғларини экиб тажриба қилади. Яхшиларини кўпайтиради. Қовунчилик бўйича жумҳуриятимизда ўтказиладиган мусобақанинг доимий иштирокчиси мусобақа кўригига оз эмас, 24 хил қовун навини олиб бордин. Айниқса, амири, гулоби, бўрикалла, шакарпалак, кампирчопон навли қовунлари ҳакамлар ҳайъати томонидан юқори баҳоладан. Навларнинг тури бир томон бўлса, иккинчи томондан қовуннинг ширдорлиги, мусавфоллиги йиғилганларнинг эътиборини тортди. Усмон ака ўзи билан олиб келган қовунларини мусобақа иштирокчиларига совға қилди. Бу соҳада орттирган тажрибаларини ўртоқлашди.

— Селитра — бунитрат! У ери-мизни шидан чиқарди, одамларимизни бемор қилди. Фақат фойдани ўйлаб, селитрани аёвсиз ишлатдик. Сир эмас, ҳали ҳам чўл ноҳияларида етиштирилаётган қовун-тарвузлардан бир карч есангиз, қорингизни чангаллаб қоласиз! Олимларимизнинг гувоҳлик беришларича, оқар сувлар эмас, ер ости сувлари ҳам селитра билан заҳарланган. Ҳа-

вода кислотали ёмғир, ичадиган сувимиз туз, оладиган нафасимиз заҳар! Хайриятки, Ўзбекистон ССР Соғлиқни сақлаш вазирлиги аммиак селитрасини шу йилдан бошлаб емакбоп экинларга ишлатишни қатъиян таъқиқлади.

Усмон Имомқуловнинг айтишича, парранда чиқиндис ерни хамирдай кўпчи-тиб юборар экан. Энг асосийси, тупроқ таркибида бўлган миттиҳужайралар нобуд бўлмайди. Америкалик фермерлар ер ҳосилдорлигини ошириш учун биологик методни қўллашади. Дала-ларга донини парранда ахши кўрадиган экин экиб, учар қўшларнинг яшашига, бола очиниша шароит яратиб беришаркан. Қўшларнинг нобуд бўлишига асло йўл қўйилмайди. Эвазига фақат ўғит олинади. Келгуси йили ўша майдонлардан икки ҳисса ҳосил олишга эришлар экан. Визда-чи? Паррандачилик фабрикаларимиз бор, отар ва фермаларимиз етарли: сувдай текин ўғитни далага ташиб чиқаришнинг иложини қила олмаймиз.

Ўзбекистонда қовунларнинг нави нақадар кўпчилигидан ҳайратга тушасиз. Биргина Хоразм воҳасида қовуннинг 38 — 40 хилини етиштира бўлади. Зарафшон воҳасида, Фарғона водийсининг кенгликлариди, Мирзачўлда 30 — 35 навини ўстириш ва ундан юқори ҳосил олиш имконияти бор. Мавсумий, яъни эртапишар, ўртапишар, кечпишар қовун навларини етиштира бўлади.

Бозорларда айни пишиқчилик дамлари ҳам қовуннинг 2—3 хилини кўрасиз ҳол. Яқин-яқинларгача қовунқоқи, шинқиси, мураббоси дастурхонларимиз кўрки эди. Айниқса ҳозирги қанд-шакар тақчиллиги

бўлиб турган пайтда қовуннинг аҳамияти бениҳоядир. Фақат суғориладиган ерда эмас, лалмакор майдонларда ҳам тош босадиган, ёзда есангиз қишгача таъми оғзингизда турадиган қовунлар етиштирилари. Ғалла-оролдаги Ўзбекистон ССР Дончилик илмий-текшириш институти олим, биолог фаилари доктори Евгений Бессоновнинг:

— Э, айтманг, айтманг. Бир пайтлар институти-миз қовун уруғчилиги билан шугулланарди. Лалмида етиштирилган қовунларимиз кўразмага қўйиларди. Эндиликда бутунлай шугулланмай қўйдик. Ҳар ким хоҳлаган навини экиб ётибди, — деб куюнганча бор. Ҳозир лалми экин майдонларида етиштирилган қовунларнинг ҳам маза-си қонган. Есангиз тишингиз қамашади. Йлғарлари оғзингизда нововотдай эрирди. Ширин қовунни еган одам унинг уруғини авайлабча олиб кўяр эди. Сақлаб, келгуси йили экарди. Сурхондарёлик Муслима опанинг битта бошоқни сақлаш эвазига «Муслимка» навини асраб қолганини ҳамма билади. Демак, уруғни сақлаш, уни кўпайтириш фақат мутахассисларимиз эмас, ҳар биримизнинг бурчимиздир.

Қаришлар билан суҳбатлашсангиз, масаланинг бир томонини деҳқонларга боғлаб қўйишади. Ерни ишлатишни билишмайди, дейишади улар. Ота-бобо-ларимиз қор ёққанда ер ҳайдаб нам тўплашади. Шудгор қилавериб, улага айлантиради, кечкурун чойнақдай тош қўйсангиз эрталабгача тупроқча ботиб кетса ерни, қовун экишга тайёр бўлди, дейишади. Ичиди биттаям беғона ўт қолдиришмасди. Ҳозирги кучли техника билан қуролланган деҳқонлар бу ишларнинг урдасидан чиқишлари тайин. Фақат ҳафсала керак. Шундоғина тилими тилини ёрар қовунларимизнинг шуҳрати тикланиб, халқимиз дастурхони тўкин бўлади.

Пардабой ТОЖИБОВ

мий Советида ёшлар деярли йўқ. Еки, бўлим бошқилари ичиди ёши 45 дан ошмаган бир-рорта ҳам олим йўқ... Докторантуралар бериш ҳам мўйяян режа, дастур орқали эмас, ҳамон эскича усул — таниш-билишлик ёки шахсий садокатга қараб амалга оширилмоқда. Акс ҳолда тобора малакали мутахассис-лари камайиб кетаётган тилишуносликнинг айрим соҳалари бўйича докторантура ўрни берилмаётганлигини қандай изохлаш мумкин?!

Бундай вазият институтдан кўпалаб ёш мутахассисларнинг кетиб қолишига сабаб бўлаётди. Натижада айрим илмий йўналишлар батамом йўқ бўлиб кетиш хавфи остида қолмоқда.

Ҳақиқий илмий муҳит бўлмаган жойда сохта илмийлик авж олади. Масалан, адабий алоқаларни ўрганиш фақат илмий унвон олиш зарурати туфайли «амалга ошириляпти». Таржимашуносларимиз ҳақида ҳам шу фикрни айтиш мумкин. Акс ҳолда кейинги йилларда ўзбек тилига ўғтирилган жажон

адабиётининг гўзал намуналари («Илохий комедия», «Фауст», «Шоҳнома», «Евгений Онегин» ва бошқалар)нинг асосли тадқиқдан четда қолишини қандай тупшунни керак?! Бунга ўхшаш мисоллар кўп. Виз буларнинг айримларини ёслаб ўтаганимиз ҳолос.

Хуллас, қайта қуриш ўз-ўзича давом этиб кетаверадиган жараён эмас. Уни изчил, катта сабот ва кўнт билан ривожлантириб бориш керак. Бу ишни эса фақат ёшлар олиб боришга ҳақли. Чунки унинг самаралари ва аччиқ хатоларини бошдан ўтказиш ёшларнинг бўйинига тушади.

Сувон МЕЛИ:

— Хуллас, олдинда қиладиган ишлар кўп. Янгиланиш осон кечмаслиги тайин. Бундан маънавиятнинг ўчоқларидан бири бўлмиш тил ва адабиёт илми янги даврга муносиб бўлиши зарур. Умидимиз борки, келажакда шундай илм яратилади.

Сухбатни Абдусанд НУР ёзиб олди.

Редакцидан: Мазкур давра суҳбати тур-гунлик йиллари жамиятимизнинг бошқа соҳаларида бўлгани каби ўзбек тилишунослиги ва адабиётшунослигида ҳам кўчур асорат қолдиранлигидан далолат беради. Баҳда аниқлик киритилиши керак нуқтадан бўлиши мумкин. Лекин давра суҳбатининг мақсаду моҳиятида тилимиз ва адабиётимиз ҳақидаги фаннинг келажаги учун жиддий қи-гуриш ётганлиги кўриниб турибди. Бу жиҳатдан унда кўтарилган муаммолар, жумладан, илмда янгича қарашларга ва ташаббусларга йўл очиш, фан даргоҳида соғлом ижодий муҳит яратиш, илмий маҳсуланинг сифа-тига алоҳида аҳамият бериш, қайта қуриш йўлида иқтидорли ёшларнинг имкониятидан унумли фойдаланиш ва илмий бошқарувни етиштириш зарурати каби муҳим масалалар Ўзбекистон Фанлар дорлҳқимаси ҳамда А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт ин-ститути рахбариятининг эътиборини тортади ва бу соҳада жиддий амалий тадбирлар бел-гиланади, деб ўйлаймиз.

Раънонинг ерга қараган кўзи
секингина Анварга кўтарилиб, яна
ерга оғди.

Абдулла ҚОДИРИЙ

ГУЛДАСТА

Зоир ЗИЕ

Хикоя

Чарос қабулхона деб ёзилган лавҳа осилган эшикни очиб, ичкари кириши билан димоғига чанг, поллатта исси урилди. Қиз бурнини жийирди: «Уфф, бу фаррошларга қачон ақл кираркан-а? Хонани шамоллатишса бўлади-ку!» У тўғридаги деразанинг икки тавақасиниям очди, хонага муаттар кўклам шабадаси уфуриб кирди. Шабада Чароснинг фирузаранг сидирга қўйлагию белига чайқалиб тушган тимқора сочларини беозор тортқилади, олмадай нақш юзи, холи ярашиб турган оппоқ бўйинини эса силаб-сийпай бошлади. «Чароснинг кўзлари оху, юзлари олма, лаблари гунча, бу қизгина чиройли бўлмаса бунча?» Бу шеърй сатрларни бир синфдоши тўқиганди. Чарос шу сатрларни дилида яна бир бор такрорлади-да, кўзларини чирт юмиб, енгил нафас олди... «Ха, ўша, шоир бўлман, деб юрган Ғулом ҳам ҳозир бошқача, — деди у ўзига-ўзи ўйчан қиёфада. — Қайси куни газетада битта шеъри чиқибди. Тузуқ! Мен эса юрибман, бу ёқда, — лабларини чиройли чўччайтирди, — харф чўқиб. Айтмоқчи, ким ҳам кесаттанди-я, шундай деб? Ҳа, эсладим, Салиманинг гапи. «Ҳалиям юрибсанми, харф чўқиб? Дипломни нима, хўжакўрсинга асраб қўйибсанми?! Эсинг борида бу ишинга ташлагин-да, ўз касбингни қил. Ахир давлат сени бекорга ўқитмаган-ку», деганди Салима. Ўзи муаллим-да, вазифаси аниқ; тарбия берин...»

Чарос ташқаридаги поёнсиз яшилликка, ундан тонгги ёмғир сувиға бўккан дарахт барглариға, сўнг пастдаги жикқахўл майсазорға умидворлик билан боқди. Назарида, томирларига тоза қон қўйилаётгандек, кучиға куч, ғайратига ғайрат қўшилаётгандек эди. Сўнг ёзув дастгоҳиға кўзи тушди-ю, хушхаблларни бир зумда қаёққадир учди. Шу тобда негадир ёлғизлигини хис қилди. Чароснинг лаблари қимирлади: «Яхшиямки, Салима нега ҳалиям эрга тегмаясан, деб

сўрамади. Эрга тегин, э, қуриб кетсин ҳаммасиям! Уларға қўйиб берсанг, аввал сен билан гаплашиб кўрса, синаса. Нимамни синайди? Еққан бўлса, ана, шундоқ кўриб уйланавермайдими? Бу, гаплашиб кўриш, синаб кўриш — юраксиз севинч эмасми?...»

Чарос, э, бор-ей, дегандек қўл силтади-да, жажжи курсичадаги оқ, гунафша, қизил рангли телефонларни латта билан арта бошлади. Ёзув дастгоҳи атрофларини ҳам бир сидра гард-ғубордан фориг қилди. У ҳар куни шу юмушлар билан иш бошлайди. Ён-атрофини ёғ тушса ялагудек қилиб, қоғоз қутидаги қўлёмаларни устол устиға қўйиб, белги қўйилган еридан ёзишни бошлайди. У бугун ҳам майда-чуйда ёзувларни ярим соатдаёқ кўчириб бўлди-да, ўзича: «Хайрият, кутулдим», деди-да, ўрнидан туриб, дераза ёниға борди. Ташқариға кўз ташлади. Яшиллик қизнинг кўзларини яйратди. Чарос енгил хўрсиниб, тўйиб-тўйиб нафас симириш учун беихтиёр очик дераздан пастга қарадио, ранги қув ўчди. Чорасиз орқаға чекинди. Юраги гул-гул урарди. Беихтиёр яна ташқариға кўз ташлади. Рўпарасида Равшан турарди... Йўқ, йўқ, унинг Чарос билан иши йўқ, аксинча, унга қараб масхараомуз илжаймоқда. Ана, кулди!

Чароснинг юзи гезарди, лаблари қалт-қалт титради. Қиз бу ҳислар ўйинига тоб беролмай, деразанинг икки тавақасиниям «қарс» эттириб ёпмоқчи бўлди. Вирок, улдасидан чиқа олмади. «Чарос!» Ялт этиб ортиға, эшик томонға қаради: ҳеч ким кўринмади. Ким чакирди? Қулогига шундай туюлдики? Балки чақиргандир? Энди дераздан ташқариға баралла қарамоқчи бўлди, уялди, қаролмади. Чароснинг кўзларидаги ёш халқалари бирдангиға бир кучоқ юлдузларға айланди. Чарос чидолмади, ўзини туюлмади, деразанинг бир четидан юрак ютиб, аста қаради — мўралади!.. Сувқоғоза ўроғлик гулларини тикка қилиб кўтариб олган Равшан ҳамон майсазор четидаги асфалт йўлканинг у бе-

тидан-бу бетига бориб келаяпти. Ҳар бир қадами эса Чароснинг шундоққина қулоқлари остида ерга урилаяпти, фақат йигитнинг ҳаёлидаги сураатларни кўра олмаяпти...

Равшан жилмайди. «Нега жилмайган экан?» Чароснинг вужудини яна ҳаяжон қоплади. Ҳаёлан ўша сувқоғоз ичида титраб турган атиргулларнинг хушбўй исига сармаст бўлиб, бағриға кучгиси, кўзларини чирт юмиб, лабларига қониб-қониб босгиси келди. «Бирок, у гуллар кимники?» Ҳаёли яна тўзиб кетди. Ҳали ҳам такрорланаётган қадам товуши энди ундан узоқлаша бошлади. Қадам товуши олислашган сари юраги эзилиб, ўзича мунгайди... Ортиқ чидолмади — севгиси, севилгиси келди! Кафтларини кўкрагиға босганча бир муддат жимиб қолди. Ҳислар яна галаён кўтарди. Тагин дераза олдиға келди. Қаради — кўринмади! Қиз бетокатланиб ёмғирдан бўккан дарахт барглари остиға кўз югуртирди. «Йўқ!» Ие, кўзларига ишонмади: не ажабки, Равшаннинг гулдастаси Заҳронинг қўлида титраб турарди. Ҳа, Чароснинг кўзлариға худди шундай бўлиб кўринди. Даҳшат!!! Равшан Заҳроға, Ҳа, Заҳроға нималарнидир га-пир-моқ-да! «Балки севги изҳор қилаётгандир?!» Чарос деворға суяниб қолди, кўзлари юмуқ, икки қўли икки ёнида, оёқлари ҳолсиз — фақат лабларигина қимирларди: «Малика ҳақ экан, Заҳро охири илинтирибди!» Ишонгиси келмай, яна сабрсизланиб дераза четидан яна Заҳроға қаради — ол юзида табассум. Равшан ҳам хушнуд. Чарос чўчиб ёни-верига қаради. Уни ҳеч ким таъқиб этмаётганиға ишонч ҳосил қилиб, сергак тортиди. Курсига бориб ўтирди. Ёзув дастгоҳиға ҳолсиз билаларини қўйиб, пешонасини билакларига босди... Вир зумдан сўнг бошини кўтарди. Тортмасдан ойнагини олиб, кўз осларига теккан бўёқларни дастрўмолчаси учи билан тез-тез артиб олди. Сўнг ойнадаги — киприкларидан осилиб турган томчиларға бир нафас термулиб қолди...

— Очиги, Равшан дастлабтак кунлари ундан аллақандай кўлёмани кўчиртириб беришни сўраб кирганида, тик қарашга ботина олмаганди. Чарос учун у оддий муаллифларидан фарқсиз эди. Улар — бюуртомачи, бу — ижроичи. Хизматига яраша ҳақини олиб турибдими, бас, бошқаси билан иши йўқ. Аммо... Равшан кўчирилган кўлёмасига келганида... Ҳа, ҳа, худди ўша кунни қиз бу уятчан йигитнинг афтангориға, уялиб-тортиниб бўлса-да, кўз ташлади. Қадди тик, кўзлари зийрак, бурни қиррали, сочлари ярашқили эди йигитнинг!

— Чиройли, бехато кўчирибсиз, раҳмат! Энди сизни қандай қилиб хурсанд қилсам экан?

Чарос унинг бу гапидан ўзича хулоса асаб, пинагини бұзмай:

— Ҳеч қиси йўқ, ҳозир пулингиз бўлмаса, кейин берарсиз, — деб қўя қолди.

Йигит ўнғайсизлиб қолди:

— Йўғе, нималар деясиз, Чарос? Пулим бор, мана.

Чарос: «Хўш, нима демоқчисиз бўлмаса», дегандай унга тик қаради. Йигит калов-ланди:

— Кечирасиз, сизни негадир хурсанд қилгим келаяпти-да. Чунки бундан кейин ҳам келиб турмоқчи эдим, шунақа ишлар билан. Майлими?

— Ишингиз бўлса, марҳамат, вақтимиз бўлса кўчириб бераверамиз...

Йигитнинг нафаси ичига тушиб кетди. Қўлида ушлаб турган йигирма беш сўм-лики устол устига қўйди:

— Кам бўлса ҳам кўп ўрнида кўрасиз.

Чарос ҳозиржавоблик билан дарров икки-та ўн сўмлик узатди:

— Мана, бизга ортиқчаси керак эмас!

Йигит индамай қайтимини олиб, яна қўлини кўксига босди:

— Раҳмат, сизга!

Йигит чиқиб кетгач, Чарос эшикни қарсиллатиб ёпди-да, лабини буриб қўйди:

— Туппа-тузук йигит десам, туллакка ўхшайди, — йигитга тақдид қилиб, қўлларини атрофга ёйди. — Хурсанд қилгилари келиб қолибди. «Шунақа ишлар билан келиб турсам майлими?». Биламан, кўнглидан нималар кечаётганини. Бу нухсалар бекорга илтифот қилишмайди! Кейин бу илтифотларини қанақа қилиб ундириб олишнаниям билишади, шилқимлар!

Чарос кечга яқин ишини тугатиб, қоғозларини саранжом-саришта қилди-да, эшикни қулфлаб, ташқарига чиқди. Кўча эшиги ёнида турган боғи йигитни қўриб, юраги орқасига тортиб кетди: «Вой, энди нима қиламан, пойлаб турган экан-ку!».

Йигит худди уни энди кўраётгандек ҳолақвол сўраган бўлди:

— Яхшимисиз?

Чарос чурқ этмай йўлида давом этмоқчи эди, йигит эргашди:

— Кузатиб қўйсам, майлими, Чаросхон?

— Йўқ, — деди Чарос энаси қотиб. — Орқамдан юрганларни жиғимдан ҳам ёмон кўраман, хайр!

— Бўлмаса сизни ҳар кунни шу ерда кутаман.

Чарос индамай йўлида давом этди. Одимини тезлашти. Сўнг шошаётгандек тез-тез юриб, югуриб кетди. Шу алфозда нафаси сиқилгунча икки юз кадамча юргач, бекатдаги автобусга лип этиб чиқиб олиб, ортига қаради. Йигит кўринмади. «Хайрият, кутулдим-а, елимдан».

Автобусдан тушиб, шундоқ уйи томонга бурилганди, бекатга келиб тўхтаган таксининг сигнали эшитилди. Чарос беихтиёр ўша ёққа қаради. Боғи йигит машина ойнагидан унга қараб турарди:

— Яхши дам олиб, Чарос!

Ўша кунни Чароснинг уйкуси келмай шифтдан кўз узолмай ётди: «Нега кетимдан соддай юрибди? Эшигини тағиғача таксидан кузатиб қўйишига бало борми? Соғми ўзи, беморми? Севиб қолганмикан? Йўғе,

нималар деясан ўзимдан-ўзим? Чиройли қизларни севмайди булар. «Чиройли қиз — кўча кўрки», деган гап ҳам топиб олишган. Вечора Саида гўзаллиги учун не кўргуликлар кўрмади-я?! Синфдош дугоналаридан биринчи бўлиб кўёв билан учрашувга чикувди. Бўлгуси кўёв уни алдаб-судлаб кинога олиб тушибди. Синаб кўрганмиш. Эртага тўйин бўлади, деб юрганида, у томондан: «Кўёвга ёқмабди», деган жавоб келди. Тилини тиллаб қолаверди! Ўзимнинг кичик олам Мукамбар-чи? Ҳозир бошини қаёққа уришни билмайди, гаранг. Тўсатдан ҳомиладор бўлиб қолиб, ўша Усмон почтамга зўрлаб беришган. Мана, ҳозир икковини ҳам ўз ёстиғини кучоқлаб ётади. Уртадаги болада, фарзанда нима гуноҳ? Ҳали-ҳали почтам, ўзинг осилгандинг, деб таъна қилиб юрармиш. Ғиринг деса, тамою, оиласи бузилиб кетиши ҳеч гап эмас. Эҳ, иккисига ҳам қийин. Муҳаббат бир ёстиқча бош қўйганда бошланади, деганларида ҳам жон борга ўхшайди. Бир-бирини танимасдан уялиниб, севишганлар ҳам бор-ку! Ота-онанинг ҳаммаси ҳам бирор обрўли оиллага ёки мартабаси улуг кишиларга қўда-анда туғинишни хошлашади. Уларни ҳам тушуниш керак... Вирор хонадонга келин бўлиб тушдигини, ўша оиланинг қизи бўлиб қол! Онанинг ишончини оқла. Чунки у сени танлаган, ўғлига сени маъқул топган. Ҳа, ҳеч ким ўз қизига, ўз ўғлига ёмонлиқни раво кўрмайди. Фақат эринг сени қарол ёки тилла буюм ўрнида кўрмаса бас. Ахир ҳар қайси эзгу ниятлик қиз ҳам она бўлишни, бир умрлик вафодор ёр бўлиб қолишни истайди-ку! Қиз бола — юқорига интилиб ўсувчи гулгач, унга суяниқ керак, унга бир тоғ керак, у қуёшга интилиб яшашни истайди!».

Чароснинг кўз олдига боғи йигит келди. Ўзича қўл силтади: «Аммо бу йигит, қўйиб берсанг бугун кузатса, эртага кинога таклиф қилса! Гап-сўзига, илтифоту хотамтойлигига маҳлиё бўлиб оғзингни очиб юрсанг, пайт пойлаб сичқонни кўрган мушукдай писиб туриб бир ташланаяди-ю, тилка-пора бўлиб қолаверасан! У бир қармоқ ташлаб кўрди, қармоқ! У писмиқни бир боламасам кутулмайдингга ўхшайман, токи қайтиб қадамини босмасин!».

Чарос эртасига кун бўйи деразага қараб ўтирди, иш билан ҳовлига ҳам икки марта тушиб чиқди. Иши тугаб, уйига ҳам... ҳатто йўл-йўлакай олди-ортига қарай-қарай кетди. Кечаги йигитдан дарак йўқ эди...

Бошқа бир кунни қиз боғлиғи берган қандайдир «иш»ни кўчириб бўлиб, хаёл суриб ўтирганди. Малика кириб қолди. У қўшни хонадаги иқтисод бўлимининг «маликаси». Чарос эса унга ўзича «читтака» деб лақаб қўйиб олган. Дарвоқе, унинг ўзига ярашқили қилиқлари ҳақиқатдан ҳам читтақни эслатарди: дам бўлимда уёқдан-бўёққа «сакраб» юради, дам хонама-хона, дам ташқаридан нафас олиб келиш учун «учиб» кетган қушдай дўқонма-дўқон тентирагани-тентирагани. Дам «сўнгги ахборотлар» билан таништиради.

— Ҳа, Чарос қиз, ишлар қалай? — деди у кириши билан боши оғриган қишқиди икки қўли билан бошини чангаллаб. — Чарчамайсизми? Ўзимиз чиқмасак, бундоқ тиримиксизлар, деб хабар ҳам олмайсан-а?!

— Иш кўп, дугонажон. Ҳали уни кўчириб керак, ҳали буни...

— Войбў, Енгил саноат вазиралининг ҳамма иши сен бечорага қолиб кетибди-да, шўргинанг қурисин. Ҳа, айтмоқчи, анов кундаги бахт қушинг нима бўлди? — деб сўраб қолди Малика қўққисдан. — Сўрамасак, ўзинг индамайсан.

Чарос дарров ўша тортинчоқ, айни чоқда нияти шумроқ бўлиб туюлган йигитни эсладию, сир бой бермай:

— Қанақа бахт қуши, тушунмадим, — деди елка қисиб.

— Ия, ҳали дарров эсларидан чиқиб кетдим, роса худо урган экан-ку сени. Қанақадир ишларни кўчиртиргани келувди-ю, қора соч, қора қош, қора кўз — бир барно

йигит. Кечагиди кўз олдиди турибди.

— Э-ҳа, йигитни айтаясанми, — деди Чарос қўл силтаб. — Менга ёқмади, барно йигит бўлса ўзига.

Малика масҳараомуз қулди:

— Ҳо, ҳо, сизга ёқмадими? Сен аввал мен унга ёққанмиканман, деб ўйлаб кўрдингми ҳеч?! Менга қара, тупканинг тағидаги ишхонамизга озиб-ёзиб бир йигит зоти келса-ю, сен қўлдан чиқариб ўтирасанг.

— Галирма, шилқимга ўхшайди. Ўзича мени илтирмоқчи бўлди.

— Синаб кўргандир-да сени, тентак. Дарров оёғингга йиқилсинми?

Чарос Маликага синовчан қаради:

— Тўхта, сен уни қаёқдан танийсан?

— Танайман, эшитдим Заҳродан.

Уйланаман деб юрган экан. Заҳрога таништириб қўй, десам, унга Чарос ёқиб қолибди, деди. Сен бўлсанг... Қараб тур, сен бўёқда қолиб, Заҳронинг ўзи илтириб олади. Шундоқ йигитни ким қўлдан чиқаргиси келади.

Чарос бўшашиб қолди:

— Мен қаёқдан билай. Шилқимга ўхшаб кўринди. Қаёқдаги бўлмағур гапларни гапирди. Тутуруқсиз...

— Ана, ана, — деди Малика қафтларини бир-бирига уриб, бошини сарак-сарак қиларкан. — Дарров ойнага қараб фол очиб ташлабсан-да. Гапига гап топиб бермайсизми? Ўзинг супурги кўтариб қувгандирсан-да. Майли, хафа бўлма, бошқаси учраб қолар.

Малика чиқиб кетди. Чарос чурқ этмадию, ўзича: «Ҳеч бўлмаса кўрс бўлмаслигим керак эди, — деб ич-этини ея бошлади. — Ахир у Заҳрога: «Ёқиб қолди», дебди-ку. Мен бўлсам... Шунинг учун келмай қўйган экан-да! Йўқ, у барибир севмайди, севса келмасмиди? Ишонмайман! Энди ишонганимдан нима фойда!».

...Чарос ўй суришдан чарчади, ташқарида гаплашибми, пичирлашибми турган Равшан билан Заҳронинг кам унутди. Қуёш тиккага келиб нур пуркаб, Чароснинг деразасидан ёзув дастгоҳига, ундан ўтиб бўйнигача чулбаб турарди. Чароснинг бармоқлари беихтиёр ҳарфларга ёнишди: «Ишлаш керак, ишлаш!».

Кутилмаганда эшик унсиз очилиб, бир қучоқ гул кўтарган Заҳро кўринди. Чароснинг ярасига туз тўкилди, қалбиди аллақандай рашк, бешафқат нафрат тугён урди.

— Салом, Чарос! Мумкинми?

Чароснинг ғазаби лоп этиб сиртига тошиб чиқди. Шу тобда гўё Заҳро уни изза қилмоқда эди: «Шуниси етмай турувди».

— Кечирасан, ўртоқжон, менинг ҳозир ишим кўп, — деди Чарос унга қиё ҳам боқмай. — Кейин келарсан, майлими?! Ҳозир хато ёзиб қўяман-да, гап эшитаман!

Заҳро унинг ғайритабиий, ўзига ярашмаётган қилиқларидан ўзини тутолмай хандон отиб қулди:

— Сен, ўртоқжон, аввал қулоқ сол!

Чарос: «Ўз ҳолимга қўясанми-йўқми?!» деб ўшқириб бермоқчи бўлди-ю, ўзини аранг тийди:

— Айтдим-ку, ишим кўп, деб. Бўлмаса шундоқ туравер! — деб ўринидигига қайтиб ўтирди-да, бармоқларини ишга солди. — Кўраёсан-ку, ишлаяпман. Гапингни эшитишга вақтим йўқ.

Заҳро жиддийлашди:

— Довдирмасан, Чарос! Сенга нима бўлди ўзи? Ҳеч бўлмаса манави омонатингни олиб қўй! Ма, Равшан бериб юборди.

— Ним-ма! — Чарос Заҳрога ялт этиб қаради. Қизнинг кўзлари чарақлади.

— Ўзи олдингга киргани уялибми, идорангдагилар кўриб қолмасин, деми... Мендан шўхалаган, узоқ қариндошим у. Адресингни сўровди, беввордим.

— А?

— Ҳа! Энди жаҳл қилмай олақол омонатингни.

Чарос ҳаёлидаги эмас, ўнгидидаги, шундоқ кўзлари остида турган гулдастани бағрига маҳкам босди, лаблари пичирлади:

— Рост... рост... ростданими? Менгами?

«БОБУРНОМА»ГА ИШЛАНГАН РАСМЛАР

ФОЗИЛА СУЛАЙМОНОВА

Ўзбек халқининг атоқли фарзанди Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўзининг қисқа ҳаёти давомида катта адабий ва илмий мерос қолдирди. Унинг музыка ва ҳарбий ишга доир рисоаларидан бошқа ҳамма асарлари бизгача етиб келган. Булар орасида адибнинг шоҳ асари «Бобурнома» алоҳида аҳамият касб этади.

«Бобурнома» ўзбек классик адабиётидаги насрий асарларнинг етук намунаси, XV—XVI аср адабий тилининг нодир ёдгорлигидир. «Бобурнома» Ўрта Осиё, Афғонистон ва Ҳиндистон халқлари тарихи бўйича қимматбаҳо маълумотлар манбаи сифатида салкам беш асрдан буюн тарихчилар, шарқшунослар, этнографлар, иқтисодчилар, тилшунос, адабиётшунослар ва умуман илм-маърифат аҳллари баҳраманд қилиб келмоқда. Шу боисдан асар XVI асрдан бошлаб форс, голланд, француз, инглиз, немис рус, ҳинд, усмонли турк тилларига таржима қилинган.

Бобуригнинг набраси Акбаршоҳ топириги билан «Бобурнома» XVI асрда Ҳиндистонда уч маротаба форс тилига ағдарилди. Дастлабки икки таржима Акбарни қаноатлантирмагач, унинг топириги билан Бобур лашкар-боҳиси, шоир Байрамхоннинг ўғли, шоҳнинг яқин дўсти Абдурахимхон 1589 йили учинчи ва энг муваффақиятли таржимани амалга оширади. Асарнинг асли ўзбек тилидаги нусхасининг қадимий қўлёзмаси бизгача етиб келмаган, бизга ҳозирда Ҳиндистоннинг Ҳайдаробод шаҳридаги Салоржонг музейида сақланаётган, XVI асрда кўчирилган қўлёзмасигина маълум ҳолос.

«Бобурнома»нинг форсий таржимаси қўлёзмаларидан мўъжаз расмлар билан безатилган уч нусхаси бизгача етиб келган. Уларнинг бири Лондондаги Британия музейида сақланади, афсуски, унда кўчириш тарихи кўрсатилмаган. Аммо, қороз, хат услуби, айниқса мўъжаз расмлар услубига биноан уни XVI асрнинг охириг чорагига тааллуқли деб ҳисоблаймиш. Ушбу қўлёзмада (инвентар рақами 3714, 528 арақ) Ўрта Осиё, Хуросон ва

Ҳиндистон расомларининг мўъқаламига мансуб бўлган 96 та ажойиб мўъжаз расмлар бор. Буюк Акбар кутубхонаси учун тайёрланган ушбу китобни инглизлар Ҳиндистондан, Бобурийлар саройи кутубхонасидан олиб кетганлар.

Иккинчи қўлёзма Янги Деҳлидаги Миллий музейда (инвентар рақами 50336, 378 арақ) сақланмоқда. Бу қўлёзма 1598 йили китобат этилган бўлиб, 183 та мўъжаз расм билан безатилган. Хати гўзал, йирик настилик, лекин хаттот номи кўрсатилмаган. Бу қўлёзма учун ишланган миниатюралар мусавирлари Лондон қўлёзмасидаги ларнинг айнан ўзлари, мавзу жиҳатидан ҳам икки қўлёзма расмлари бир-бирига яқин.

«Бобурнома»нинг яна бир нусхаси Ҳиндистоннинг Алвар шаҳридаги Давлат музейида (инвентар рақами 2) сақланётганини домла Ҳамид Сулаймон аниқладилар. Бу қўлёзмалар Алвар маҳаражаси Жей Санг мулки бўлиб, мамлакат мустақилликка эришгач, жаноб Жей Санг саройи, кутубхона ва нодир санъат буюмларини давлатга топширган ва шу мулк асосида Алвар Давлат музейи ташкил этилган эди. Алвар «Бобурнома»си ҳам форс тилида бўлиб, 457 арақдан иборат, хаттоти Али ал-Котиб. Қўлёзма яхши сақланган. Китоб ҳошияси абри баҳор услубида безатилган, унда 18 та мўъжаз расм бор. Лекин нима учундир миниатюралар қўлёзманинг иккинчи ярмига ишланган, улар, асосан, Ҳиндистонга бағишланган боблар воқеаларини акс эттирадилар. Домла Ҳамид Сулаймон қўлёзмага тавсиф берар эканлар, «тарих 937-1530» деб ёзадилар. Бу ерда қандайдир англашилмовчилик рўй берган бўлса керак. 1530 йил Бобур вафот этган йил, асарни форс тилига ағдарishi ҳақида ҳали ҳеч гап йўқ эди. Иккинчидан, асарни безовчи мўъжаз расмлар XVII-XVIII асрдаги ҳинд услубида ишланган. Балки хаттот Али ал-Котиб колофонда асар аслининг тамом бўлиши йилини ёзган бўлиши мумкин, деган фикрга келдик.

Юқорида зикр этилган уч безакли қўлёзмадан ташқари, «Бо-

бурнома»нинг XVI асрда кўчирилиб, ҳозир йўқолиб кетган яна бир форсий нусхасидан йиртиб олинган, Москвадаги Шарқ халқлари маданияти музейининг мулки ҳисобланган 69 та алоҳида миниатюралар ҳам бор. Уларни 1960 йили санъатшунос олим, проф. С. Тюляев Москвада нашр эттирган эди.

«Бобурнома»нинг бизга маълум бўлган мўъжаз расмли уч мўътабар қўлёзмадан энг яхши сақлангани Лондондаги Британия музейиникидир. Бу қўлёзмадаги мўъжаз расмлардан айрим намуналар аввал чет эллик санъатшунос олимлар ва домла Ҳамид Сулаймон томонидан chop этирилган. 1970 йили эса Британия музейи қўлёзмаси миниатюралари тўлиқ мураққза сифатида домламиз томонидан нашр этирилди. Эндиликда «Бобурнома»га ишланган расмлар мураққзаси Деҳли ва Алвар қўлёзмалари расмлари билан бойитилган ҳолда «Фан» нашриёти томонидан ГДРда 1991 йилда chop этирилмоқда.

Беҳзод ва унинг шогирдлари ижодида юксак босқичга кўтарилган китобат санъати XVI аср бошларидаги маҳорабалар натижасида вужудга келган нотинчликлар даврида уч ўлка—Ўрта Осиё, Эрон ва Ҳиндистонга кўчи. Миниатюра санъатининг тақомили бундан кейин шу мамлакатларда давом этди, уларда Ҳирот мактабининг энг илғор анъаналари маҳаллий санъаткорлар маҳорати билан бойитилган ҳолда янги мазмун, янги шакл касб этди.

XVI—XVII асрлардаги ҳинд миниатюралари кўпчилик олимлар томонидан «Буюк мўғуллар миниатюраси» деб номланиб келинмоқда. Тарихий ҳақиқатга зид бўлган «Буюк мўғуллар» ибораси ўрнига «Бобурийлар даври миниатюраси» деган янги иборанинг илмда қўлланилишини илмий жиҳатдан тўғри ва адолатли деб ҳисоблаймиш. Бобур ва Бобурийлар даврида Ўрта Осиё билан Ҳиндистон ўртасида иқтисодий ва маданий алоқалар кенг қўламда ўрнатилди, бу жараён ҳинд маданиятини янги юксалиш йўлига бошлади. Хусусан, Бобурийлар даври ҳинд

миниатюраси Темурийлар, Сафавийлар ва Ўрта Осиё санъат мактаблари билан маҳаллий ҳинд китобат санъати анъаналарининг ижодий қоринмаси сифатида дунёга келди.

Бобурнинг ўғли Ҳумоюн Шоҳ Тахмасп Сафавий саройидан, Табриздан Ҳожа Абдусамд Шерозий ва Мир Саид Али Табризийларни Ҳиндистонга олиб кетди. Беҳзоднинг шогирди Мир Саид Али ҳинд миниатюрасига Ҳирот мактаби анъаналарини олиб кирса, Ҳожа Абдусамд Эрон мактаби анъаналари билан уни бойитди. Бобурийлар даври санъати ривожига айниқса Акбар катта ҳисса қўшди. Шоҳ фармони билан Ҳирот, Эрон ва Туркистондан 50 санъаткор Деҳлига тақлиф этилди, Амир Ҳамза ривоятлари 12 жилдга жамланиб, 1700 мўъжаз расм ва Темурийлар сулоласи тарихи ёзилиб, 140 расм билан безатилган қўлёзмалар таёрланди. Бу воқеа китобат санъати ривожига соҳасидаги бошланғич қадам эди. Санъат ривожига фаолиятида Акбар бундан кейин ҳинд санъаткорларини ҳам жалб этади. Ҳинд расомлари Ҳиротлик ва табризлик устозлардан таълим оладилар, натижада Ҳирот, Эрон ва Туркистон расомлик анъаналарини ўзида мужассамлантирган ҳинд мактаби дунёга келади.

Ҳинд расомлари эски анъана тусини олган диний шартлиликдан чекиниб, асарларига портрет жанри, қаҳрамоннинг ички дунёсини бера билувчи асарлар яратишга, кўп йўналишли табиат манзараларини турли бўёқларда бериш, нақшин саҳифалар яратишга ўтадилар. Бобурийлар даври китобат санъати ҳинд миниатюра санъатининг янги намунасини ташкил қилди ва юқори нафосат ҳам балогат босқичига кўтарилди.

XVI-XVII асрларда ҳинд маданиятининг таракқиётига Бобурийлар жуда катта ҳисса қўшдилар, шу даврда яратилган санъат мўъжизалари ҳанузгача муҳлислари ҳайратга солиб келмоқда. Буларнинг барчаси жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий шароити билан бир қаторда Бобурийларнинг маърифатпарварлиги ва юксак нафосат олам-

лари билан изоҳланади. Акбар-шоҳнинг вазири Абул Фазл «Ойини Акбарий» асарида Акбар ёшлигидан тасвирий санъат—нафосат ва гўзалликнинг муҳим соҳаси деб ҳисоблаб, унинг тараққиётига катта аҳамият бергани ҳақида ёзиб, «ҳинд расомларининг деталлардаги аниқлик, расмдаги умумий тугалланганлик, бўёқлар монандлиги, ижродаги балогат маҳоратини» таъкидлайди.

Британия музейи ва Янги Деҳли музейида сақланаётган «Бобурнома» қўлёзмаларига ишланган расмлар мавзу ва услуб жиҳатидан бири бирига яқин. Ҳар иккала қўлёзмага ишланган мўъжаз расмларни бир хил мусаввирлар чизганлар. Деҳли қўлёзмасида фақат Лондонникида бўлмаган уч рассом номи—Мухаммад Кашмирий, Муқро ва Баҳқванларни аниқлашга муваффақ бўлди. Ҳар иккала қўлёзма расмларини ишлашда 44 йирик санъаткор катнашган бўлиб, уларнинг кўпчилигини ҳиндлар ташкил этган, энг кўзга кўринганлари—Кесу Гужаротий, Рас, Даҳннорж, Сангар Гужаротий, Сарун, Тарё, Ваҳвоний, шунингдек туркистонлик ва эронлик Устод Мансур, Иброҳим наққош, Абдуллоҳ, Фарруҳбек, Жамшид, Иброҳим Қаҳҳор ва бошқалар.

Ҳайвонот дунёсини тасвирлаш-

да Устод Мансур бенасир эди, бу соҳада ҳеч ким унга тенг-лаша олмаган. «Бобурнома»даги Ҳиндистон табиат манзаралари ва ҳайвонот дунёсини акс эттирувчи 36 суратнинг кўпчилиги Устод Мансур мўйқаламига мансуб бўлиб, улар ҳаётийлиги билан ажралиб туради.

«Бобурнома» расмларининг мавзуи жуда бой. Уларнинг фақат 20 таси ҳарбий юриш ва жанг лавҳаларини тасвирласа, қолганларида тарихий воқеалар, турмуш манзаралари, ов, зиёфат, Ҳиндистоннинг ҳайвонот ва наботот дунёси ёрқин бўёқларда тасвирланган. Умуман, «Бобурнома» суратлари мавзу танлаш, воқеаларнинг жонли берилиши ва ҳаққонийлиги билан кишини мафтун этади. Умуман олганда, ҳинд санъаткорларининг маҳорати жуда кучли, улар нафосатни, расм ва бўёқлар мувозанатини сезиш ва ранглари танлай билиш қобилиятига эга бўлганликлари туфайли даврнинг руҳи ва гўзаллигини аниқ шаклда гавдалантира олганлар.

Бобурийлар даври мўъжаз рассомчилиги бошқа мактаблар услубидан мустақиллиги, нафосат талаблари билан ажралиб туради. Шарқ миниатюрасининг шартлилиги, яъни кичик сатҳда бутун бир воқеани тасвирлаш, текислик услубида расм чизиш қабилардан «Бобурнома» рассом-

лари моҳирлик билан фойдаланганлар. Мураккаб воқеаларни кўринишларга ажратиб, уларни саҳифанинг пастидан юқорисига қараб жойлаштирганлар (масалан, Бобурнинг Хонзода бегим билан учрашувида тўрт манзара акс этган).

«Бобурнома» расмларида мусаввирлар ҳамма ўринда ҳам ҳиндистонликларга хос қаҳрамонларни яратдилар, одамларнинг юзи, кўзи, соқол-мўйлови, кийим-кечаги асли ҳиндча. Афсуски, ҳинд рассомлари «Бобурнома»нинг Мовароуннаҳр ва Хуросон қисмига оид воқеаларни ҳаётий тасвирлай олмаганлар. Бобурнинг Андижонда тахтга ўтириши, Шайбонийларга қарши жанглари, Самарқанд, Ҳирот воқеаларини чизар эканлар, ҳаммасида Ҳиндистонга оид табиат, бинолар, одамлар тасвирланган.

«Бобурнома» қаҳрамонлари орасида кўпчиликни асарда номлари тилга олинган тарихий шахслар эгаллайди, айниқса асосий ўринни Заҳридин Мухаммад Бобурнинг сиймоси ишғол қилади. Бу, албатта, табиийдир—129 мўъжаз расмдан 72 тасида Бобур турли ҳолатларда тасвирланган. Шуниси муҳимки, ҳамма ўринда ҳам—жанг, ов, зиёфат, давлат ишларини бажаришни тасвирловчи суратларда бир киши кифоаси ифодаланган. Бобур уларда куч-қувватга тўла, ирода-

ли, жасур, аини вақтда меҳрибон қалбли, нигоҳидан нур ёғилиб турган, руҳий дунёси бой инсон сифатида гавдаланади. Уларнинг ҳаммаси шоирнинг бода китоб ўқиб ўтирган пайтини тасвирловчи машҳур суратларга айнан ўхшайди.

«Бобурнома»га ишланган расмлар асар мазмунининг китобхон томонидан янада чуқурроқ идрок этишга ёрдам бериш билан бирга китобхонга маънавий лаззат бахш этади. Афсуски, асарнинг ўзбек тилидаги қўлёзмаси—бадий безакли нусхасининг биронтасини учратмадик.

«Бобурнома»га ишланган мўъжаз расмлар Самарқанд, Ҳирот, Вухоро, Табриз, Шероз ва маҳаллий ҳинд рассомлик мактабларининг энг яхши анъаналарини ўзига ижодий сингдирган ҳинд тасвирий санъатининг тенги йўқ нодир намуналари бўлиши билан бирга XVI аср охиридаги Акбаршоҳ даврида яратилган ҳинд миниатюра санъатининг юксак даражадаги янги услубини ҳам намойиш қилади. Бу ҳолат, ўз навбатида, Марказий Осиё халқлари ўртасидаги узоқ тарихга эга бўлган дўстлик ва ҳамкорлик анъаналарининг яна бир исботи, намойиши эканини кўрсатади.

ИККИ ДАРҒА

**Отажон Ҳошим ва
Ойбек таваллудининг
85 йиллиги
муносабати
билан**

Ўзбек маданиятининг 20-йилларда жўш ура бошлаган икки булоғи Отажон Ҳошим ва Ойбекдир. Уларни ўзаро боғловчи ҳаёт ва ижод ришталари оз эмас. Иккиси ҳам Тошкентда — бир адабий муҳитда туғилган, ўзбек ва рус маданиятларидан баҳраманд бўлиб ўсган бу сиймолар Маданий қурилиш илмий-текшириш институти, сўнг Тил ва адабиёт институтида ўзбек фани ва маданиятининг раънаки йўлида сидқидилдан хизмат қилдилар. Уларнинг бири институтнинг, ҳатто жумҳурият Фанлар Қўмитасининг раҳбари, иккин-

чиси эса ўша вақтда оддий илмий ходим ва зифасини адо этгани улар ўртасидаги ижодий алоқанинг бир томонлама кучга эга бўлганини аңглатмайди. Улар ёш жиҳатдан ҳам, истеъдод жиҳатдан ҳам, билим бойлиги ва меҳнатсеварлик нуқтаи назаридан ҳам бир-бирларидан олисда эмас эдилар. Аммо шунга қарамай, ўйлаймизки, илмий ходим Ойбекнинг, масалан Абдулла Қодрийга бағишланган асарининг юзага келиши ва унинг илмий йўналиши белгиланишида директор Отажон Ҳошимнинг хизмати оз бўлмаса керак. Лекин бу борадаги бизнинг фикримизни тасдиқловчи ё рад этувчи далиллар ҳозирча етарли эмас. Шунинг учун ҳам бу икки сиймо ўртасидаги ижодий муносабатни «Евгений Онегин» шеърӣ романининг таржимаси мисолида кузатишни ўринли деб биламиз.

Замондошларнинг гувоҳлик беришича, А. С. Пушкин вафотининг 100 йиллиги муносабати билан 1936 йилда бир гуруҳ ўзбек шоирлари ва ёзувчилари унинг асарларини таржима қилишга бел боғлаганларида, бу аини пайтда ҳам мусулул, ҳам улуг ишга Отажон Ҳошим мутасаддилик қилган. Шунда А. С. Пушкин ижодининг шоҳ намунаси бўлмиш «Евгений Онегин»ни таржима қилиш Ойбекнинг чекига тушган. Шу вақтга қадар ўзбек таржима маданияти хали шакланмагани, Ойбек эса Пушкин, Горький ва Анатол Франсдан кичик парчаларинигина ўзбек тилига ўтиргани ва катта тажрибага эга эмаслигига қарамадан, унга «Онегин»нинг топирилиши истеъдодли шоир ва олимнинг ижодий имкониятларини ақидан билган ва кадрлаган Отажон Ҳошим туфайли рўй берган. Ойбек ҳам унинг муҳаррир сифатида бў-

лажак ёрдамига таянган ва шу сабадан ҳам ўта масъулиятли ишга рози бўлган.

«Онегин»ни таржима қилишдан аввал икки муҳим масалани ҳал қилиш зарур эди. Биринчи — асарни қайси йўл билан, эркин ё сўзма-сўз таржима йўли билан ўғиратиш бўлса, иккинчиси — қайси вази билан ағдартиш муаммоси эди. Ойбек бу муаммоларни ечишда ўзи ҳурмат қилган икки кишининг фикрига қўлоқ осди. Буларнинг бири устоз Чўлпон бўлиб, у Ойбекнинг илтимоси билан «Онегин»нинг бир бандини ўзбек тилига ўғириб, ўн бир ҳижоли бармоқ тўққиз ҳижоли янбада ёзилган бу асар учун энг қўлай вази эканлигини исбот қилиб берди. Иккинчи масала ҳақидаги бераган киши эса Отажон Ҳошим бўлиб, у ёш таржимоннинг муқобили таржима йўлини танлаб олишида четда турмади.

Ойбек айтганидек, «Романда турли воқеалар тасвирланади, турли-туман қаҳрамонлар учрайди, шароит тасвирлари, манзаралар берилади. «Евгений Онегин»нинг ҳаммасини ўқиб чиқиб, янгида шёърий романи яратиш тўғриси бўлмайди». «Албатта, романи эркин таржима этиш, — деган эди Ойбек таржиманинг 1937 йилда бўлиб ўтган муҳокамада, — менга қўлайлик яратган бўларди. Лекин ўша даврни кўрсатиш нуқтаси назаридан бу тамоман нотўғри бўлиши мумкин. Шунинг учун ҳам мен романга жуда эркин муносабатда бўлмадим. Айниқса, таржима редактори Отажон Ҳошим бунга йўл қўймади. Пушкин асарининг тилига хос сўзларнинг тушиб қолиши натижасида маъно бузилиши мумкин эди».

«Онегин»нинг таржимасига киришишдан аввал ана шу икки муҳим масалани ҳал қилиб олган Ойбек 1936 йилнинг ёзида Чимёнда қаттиқ ижодий меҳнатдан сўнг таржимани қўлдан чиқарди. «Мен бу таржимани бир ҳафта давомида кўчириб чиқмоқчи бўлдим. Аммо бу иш бир ярим ойга қадар чўзилди. Дастлаб таржиманинг қўпол чиққан жойлари кўзга ташланди. Мен уларни тузатиб чиқишга улгурмаган ҳам эдимки, Отажон ака менга таржимадаги маъхумроқ чиққан жойларни кўрсатди. Мен бу ўринларни ҳам тузатдим. Таржимани оригиналга солиштирган сари ундаги янги-янги нуқсонлар кўзга қалина берди».

Ойбекнинг боғи муҳокамада айтилган бу сўзларидан унинг Отажон Ҳошим билан ҳамкорликда олиб борган иши ҳақида янги маълумотларга эга бўлмаси, улар 1936—1937 йилларда ўзбек таржима мактабининг қандай пайдо бўлганлиги масаласига ҳам ойдинлик киритади. Шу нарса диққатга сазоворки, Пушкин даҳосининг бу улуг меъаси ўзбек тилига ўғирилган ва тахрир этилган кезларда бу ҳар иккала иждоқдор эндигина 31—32 ёшдаги навқирон йигитлар эди. Аммо бундан олтиш йилдан зиёдроқ вақт муқаддам амалга оширилган таржимани ҳам, унга муҳаррир томонидан ёзилган дебоҳа мақолани ҳам бугун ўқиб эканмиз, уларнинг ҳар иккаласи зукко иждоқдорлар сифатида Пушкин асарини теран ҳис этиб ва таржима қилибгина қолмай, балки айни пайтда ўзбек таржима санъатига пойдевор қўйганларининг ҳам бахтли гувоҳлари бўламиз.

Отажон Ҳошим Ойбек билан таржима устида қанчалик самарали иш олиб борган бўлмасин, шу аснода тўпланган тажриба мислсиз даражада катта қимматга эга эканлигини сезиб, бу таржима сабоқларидан китобхонлар оммасини ҳам баҳраманд этмоқчи бўлган. Шу мақсадда у «таржима тили ва

унинг таркиби, таржима тилининг бўёқдорлиги ва бадийлиги, образларни аниқ, равшан бериш, мазмунни беришда эркинлик, таржимада қаҳрамонлар ва авторлар сўзи, вази ва мусиқа масалалари» бўйича мароқли кузатишлар олиб борган ва уларни баён қилган. У «Евгений Онегин»нинг бадий хусусиятларини бирма-бир қўздан кечираётган экан, бу ўлмас ва ажойиб асарни таржима қилишдаги «энг тўғри талаб ўзбекча таржимасидан ҳам Пушкиннинг «ҳиди» келиб турсин, унинг поэмадаги мазмунини, фикрлари, ҳислари, туйғуларни, ҳаяжонлари унда ҳам Пушкинчагина жарангласин, қуюлсин ва кишини тўлқинласин», — деб билди. «Бадий таржима учун энг муҳими... — деб ёзади у, — бадий тил масаласидир, она тилини, конкрет ҳолда ўзбек тилини яхши билиш ҳам уни бадий усталик билан ишлата билишидир. Тил эса сўзлардан, сўзлар эса маълум мазмунни, маънони, фикр, ҳис ва туйғуларни ҳамда бадий асарда бўлган оҳанг, мусиқани ҳаяжонли, содда, раво ҳам сиқиб беришга мувофиқ терилган, ишланган бўлиши керакки, бу ҳар бир яхши таржиманинг биринчи ва асосий хусусиятидир».

«Онегин»нинг тили ва услубига хос хусусиятлардан бири шунда эдики, унда юнон ва рим мифологияси билан боғлиқ образлардан, дворянлар олами билан боғлиқ ямшиқ, бари, бал, дуэль, оброк каби сўзлардан ташқари, ўнлаб рус ва овруполик тарихий шахсларнинг номлари ҳам оз эмас эди. Бу тарихий, маънавий ва мифологик атамаларни ўзбек тилига таржима қилиш қанчалик маъносиз бўлса, таржима тилини улар билан тўлдириб юбориш ҳам шунчалик зарарли эди. Ана шундай шароитда Ойбек ва Отажон Ҳошим таржима учун яна бир йўлни танлаб олдилар. «Зарурий минимум» деб аталган бу йўлга кўра, чет тилдан кирган энг муҳим сўз, исм ва атамаларгина таржимада айнан сакланиши мумкин эди.

«Онегин»ни таржима қилишнинг назарий масалалари бу ҳар иккала иждоқдор томонидан бир хил ҳал қилинганга қарамай, таржима фикрлар кураши, юмшокроқ айтганда, таржимон билан муҳаррирнинг ижодий ҳамкорлиги жараёнида тобора сайқалланиб борди. Масалан, рус ҳаётининг маънавий ўзига хослиги сифатида романда ишлатилган сўзлар орасида **ростбифф** деган сўз ҳам бор. Ойбек дастлаб бу сўздан таржимада айнан фойдаланишни маъқул топпай, уни «лазиз овқат» деб ифода қилди, аммо у эркин таржиманинг ҳар қандай кўринишларини ҳазм қила олмаган Отажон Ҳошим таъсирида **ростбифф** сўзини айнан қолдиришга мажбур бўлди. Айни пайтда у рус миллий рангдорлигига риоя этиш истигади Татьяна именинасида берилган таомлар тасвирини ўзбек тилида бундай ифодалади:

*Татьянада бўлган саросимани
Ултиранлар бари биле оларди.
Локин муҳома, кўзлар нишонди
Шу тоғда тортилган мой сомсаларда.
(Бахтага қарши, сомса бўлди шўртангроқ);
Жаркоп, блан-манже орасидан
Келтириб қўйишар цимлянскини...*

Аммо Отажон Ҳошим бу сатрлардаги ўзбек тилига ёт атамалар муносабати билан бундай ёзади: Бунда **блан-манже** сўзини саклашга тўғри келади, лекин **цимлянский** сўзини тушунишни шу жойининг ўзида осонлаштириш мумкин эди. Вунинг учун **цимлянский** билан бирга шароб сўзини усталик

билан ишлатиб юбориш етарли эди». Бу, эҳтимол, назарий жиҳатдан тўғри мулоҳазани эътиборга олиш учун таржимон шу сатрлардаги бошқа бирор сўз, бирор мазмунни қурбон қилишга мажбур эди. Шунинг учун у муҳаррирнинг ҳамма мулоҳазаларига ҳам қўлоқ сола бермаган. Агар у Отажон Ҳошим билан фикрдош бўлганда, у ўз таржимасида **ульвий**, **бокира**, **восила**, **гаддор**, **рўё**, **махмура**, **кадар** сингари «омма тилига ва ҳозирги адабий тилимизга кирмаган сўзлар»дан истифода этмаган ва таржима тилини хийла камбағаллаштирган бўларди.

Отажон Ҳошим бу ҳолини, аслида, нозик ҳис этади ва шунинг учун ҳам ёзади: «Пушкиннинг ҳар бир сўзида ҳам тасвирида чуқур маъно, мазмун ва ҳис биқиниб ётадики, уларнинг теранлигини бериш учун бой бадий, жонли тил бўлиши керак. Акс ҳолда, ҳисобсиз «оддий» сўзларни ишлатишга тўғри келади».

Мунаққид таржима тилининг образли, картинали, бадий тил бўлишида Ойбек эришган маҳоратни кенг таҳлил қилиб, унинг, чунончи, «пустыня» сўзини **сахро**, **чўл**, **гўша**, деб «свет» сўзини **дунё**, **қайнаган** ҳаёт, **юксак олам** тарзида, «тол» калимасини эса **маъно**, **тафсир**, **миш-миш**, **жўйиш** сингари шаклларида таржима қилганда таржимон маҳоратининг белгиларини кўради. Айни пайтда у Ойбек таржимасига умуман юқори баҳо бергани ҳолда «таржиманинг айрим жойларида ҳали ҳам етарли соддалик, равшанлик, аниқлик йўқлиги»ни, «поэма»нинг бошидан охиригача тўла раволик, сактасизлик бутунлай таъмин этилмаганини алоҳида қайд этади. Бу ҳоли Ойбекнинг ўзи ҳам сезиб, «ўйлайманки, таржимада тахрир-талаб ўринлар ҳали ҳам бор. «Евгений Онегин»дек улкан асарни шошилинч таржима қилганим сабабли унда камчиликлар кўп бўлиши табиий», — деб ёзган ва бу таржимага сайқал беришда кейинчалик ҳам давом этган.

«Евгений Онегин» таржимасидаги Отажон Ҳошим қайд этган нуқсонлар, айниқса, асарнинг яқинда истеъдодли шоир Мирза Кенжабек томонидан янгитдан таржима этилиши Ойбек таржимаси устига чизиқ торتماйди. Мунаққид 1937 йилдаёқ бу таржиманинг бекиёс аҳамиятини теран ҳис этиб, «Ойбекнинг таржимаси Пушкиннинг буюк асаридан иборат бўлган «Евгений Онегин»ни таржима қилишда, умуман бадий таржима санъатини олға суришда ва эгаллашда қўйилган бир зўр қадамдир», деб унга холисона баҳо берган эди.

Ойбек ўзининг қаламқаш сафдошлари Чўлпон ва Усмон Носир, Шайхзода ва Миртемирлар билан бирга ўзбек таржима мактабининг туғилишига улкан ҳисса қўшган бўлса, бу мактабининг назарий ақидаларини ишлаб чиқши ва унга устозлик қилишда Отажон Ҳошимнинг ҳам унутилмас хизматлари бор.

Наим КАРИМОВ

ЧУМОЛИЛАРНИНГ «ЗАҲРИ ФАВВО- РАСИ»

Сариқ чумолилар таш-
қи ҳавф туғилиши билан

ўзидан суюқлик сачратиб,
ўз-ўзини мудофаа қилган
қилларини кўрганмисиз?
Улар қичқарадиган суюқ-
лик 3—5 сантиметр ба-
ландликка сачрайди, ҳавф
солаётган ҳашаротлар-
нинг танаси ва асаб фа-
олиятига таъсир этади. Ҳат-
то жуфт бўлиб ёпишиб

олган чумолилар суюқлик
сачратганда унинг ҳиди-
дан кичикроқ кемирувчи-
ларнинг нафаси бўғилиб
ўлиши ҳам мумкин.
Битта чумоли сачратган
суюқлик ҳиди иккинчи чу-
моли учун бўлажак ҳавф-
хатардан хабар бериш ва-
зифасини бажаради. Чу-

молилар кучи этган за-
раркундаларни жағлари
билан ғажиб тишлайди ва
митти жисмиди 6 куб.
миллиметр микдордаги
суюқлики ҳашарот жаро-
ҳатига сочади. Ҳамма ҳа-
шаротлар ҳам чумолининг
бу дўқ-пўписасидан кўр-
қавермайди.

Шамоллар кўшиги

Қўлни пана қилиб куёшга боққан,
Чақнаган кунларни соғиндик энди.
Жунжиккан туманлар келди қаёқдан,
Бу оғир ҳаволар қаёқдан келди?
Не бўлди оташин тупроққа, ахир,
Ҳайрондир

қилвираб ҳужайралари.
Уқ отиб турибди кўксимга менинг
Бу ўз маконимнинг ўз жайралари.
Дунёга сизмас бир дардга айлангай
Боғларим, нечундир, барқ уролмасдан.
Ким ул

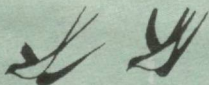
совуқ ўйин бошлади, дейман,
Ким ул
бу фитнани келтирди қасддан?
Йиғла, қақраб қолган кўзгинам, Орол,
Ҳайқир,
исён кўтар,

ўзингга қайтгин!
Айт, қайси минбарда қилдим хоинлик,
Қачон ношукурлик қилдим мен,

айтгин?
Меҳринисо дарём, гуноҳкорингман,
Топганим афсусдек, тўққанам губор.
Зотилжам фаросат азоблар бугун,
Ўлик балиқларда сўзон сўзим бор!
Минг бир хил гулларим боқар озорли,
Мендан мустар каби, менга ёт каби.
Билмам, не қарғишни қижжалаб турар
Маёжус гунчаларнинг гезарган лаби!
Агарким, баҳорлар адашиб юрса,
Қушларни туш кўриб

қақшаса дарахт,
Маҳзунман мен сенинг юртингда, Толе,
Мен сенинг юртингда бечораман, Бахт.
Қарогим ўртанар боқсам уфққа,
Мерос сурурларни сўроқлайди жон.
Нафасим қайтади оғир ҳаводан,
Қалбимда йиғлайди

кетган
саратон!

Ёқутистонда Коломнага қўлулчи
ирмоқ қирғоғида муз очилгач, қотиб
қолган мамонт боласи чиққан. У тиб-
биёт лабораториясида иситилгач, жон
кириб ўрнидан ярим метр силжитан...
(Черский посёлкидаги «Мамонтлар
уйи» маълумотидан).

Ажаб қасирғадан уйғониб кетдинг!
Муз жанги тугади. Ҳаёт бошланди.
Қўзичок, бир гулдурас тутди дунёни,
Қўзичок, сен бир қадам олдга ташландинг!
Тафаккур тош қотди. Тош қотди юрак.
Вақт,

замон,

бу нафас фалсафани тий;
Бўлмаган бир гапдир сен айтган ўлим,
Тириклик боқийдир, тириклик боқий!
Ерга маҳкам тира оёқни, Дима,
Қалтирама, энди кўрсат журъатлар,
Бекор бўлиб қолсин

бизни чалгитган

Таъма югуриқлар,
Елгон суръатлар!

Ул офат-ку қайтмас, кўрқманг, эврилиб,
Дилдираб турган шу мамонтча ҳаққи,
Сабот билан яшанг фақат, одамлар,
Муз тоғи босса ҳам,

кўзголинг қалқиб!

Саодатмандлармиз исёнли, дардли,
Не сабоқ тигларин юракка қадаб.
Энг сўнгги лаҳза ҳам мард қолар Мардлик,
Дима, бир қадам бос яна,

бир қадам!..

Гулдураклар оқса қонингда агар,
Рухингда янграса осмон ҳайрати,
Езилгай

энг аввал сенинг қалбингла
Шамоллар кўшиги,
Майсалар хати.

Ҳа, қорлар кетади,

таниш қирғоқда
Сувларга сир айтиб,
соллонар ялпиз...

Бу — яшаш санъати,
яшаш санъати,
Фақат сен огоҳ бўл, қолмагин ёлғиз!
Ишонма, тўзгиган булутлар гамдек
Босиб келар деса, йиғлатар деса,
Балки, кўзларингда чақмоқлар ёнсин
Умидвор мард эсанг,
Музаффар эсанг.

Ўзга оро берган толларга бир боқ,
Ҳовлингдаги бодом сирдош ахтарар...
Бу — яшаш санъати,

яшаш санъати,
Буюк тириклик бу,

исён бахталаб!
Қувончдан жонингда сизмай кетасан,
Бағрингда янги ой, янги кундир ё,
Шундай,

неча минг йил
фасллар боис

Озодланар дунё,
Покланар дунё.
Елгонмас куртакда тошган қўшиқлар,
Елгонмас кўксингда энтиккан бу оҳ.
Бу — яшаш санъати,

яшаш санъати,
Не ҳассос умрга етгулик сабоқ!
Демак, асло эпмас тақдирни яниш,
Маъсум кунларга-да салб қилма, етар!
Толемдан сўра,
Севгимдан сўра,
Бўлмаса, юрагим ёрилиб кетар!
Мангу устивордир ҳаёт сурони,
Тошлар эриб кетар, гуллайди тақир.

Бу — яшаш санъати,
яшаш санъати,
Баҳор бу, азизим,
Баҳор бу, ахир!...

Фойдали

усул

эскирмайди

Инсоният ўзлигини сақлаб қо-
лиш мақсадида ташқи салбий
таъсирларга қарши курашиб,
турли урф-одатлар ва удумларни
яратган. Улар даврдан даврларга
ўтиб, шаклланиб халққа хизмат
қилган. Бироқ кейинги йилларда
биз жуда кўплаб қадриятлари-
мизни йўқотдик. Қадимий анъа-
наларимизу шарқона урф-одат-
ларимиз, ўзгал ва нафис тили-
мизга бидъат ва хурофот тўғи-
рий кийгизилиб камситилди, оёқос-
ти қилинди. Инқилобгача қўлла-
ниб келинган тиббиёт ва табо-
бат усуллари ва шунга боғлиқ
бўлган халқ синовидан ўтган
тажрибаларимиз ҳам йўққа чи-
қарилди. Урнини охир-оқибатла-
ри, фожиа ва мусибатлари кўзда
тутилмаган кимё фанининг юк-
сак чўққига чиққан илмий таж-
рибалари эгаллади. Шу даражага
бориб етдики, кейинги йилларда
кимё фани маҳсулини қишлоқ
хўжалигида ишлатишдан таш-
қари ҳар бир хонадонда ҳам кенг
фойдаланиладиган бўлди. Лекин
қутилган натижаларга эришма-
дик: унумдор ерларимиз банги
бўлиб қолди, ҳашаротлар кимё-
вий дориеларга тез кўникиб урчиб
кўпаяверди.

Кимёга шунчалик ўрганиб
қолган эканмизки, ҳатто зарурат
туғилганда унинг ўрнига яна
қандай усул қўллаш мумкинли-
ги ҳақида ўйлаб ҳам кўрмаган
еканмиз.

Мана, масалан, ДДТ (заҳарли
куку) ўрнини боса оладиган, ин-
сон саломатлигига зарарсиз дори
ёки усул ҳалигача ишлаб чиқи-
лмаган. Ишлаб чиқилган бўлса
ҳам, ҳали оғиримизни енгил
қилгани йўқ.

Юқорида таъкидлаганимиздек,
турли зараркунанда ҳашаротлар-
га ота-боболаримиз қўллаган
удумларни кишилар унутиб
қўйишмоқда.

Чунки ҳозирги тиббиётимиз бу
удумларни инсон саломатлигига
тўғри келмайди, деб қўллашга
йўл бермайди.

Масалан, авваллари ҳар бир қишлоқда «гангчи»лар бўлишган. Узим ҳам «гангчи»ларнинг ишига бир неча бор гувоҳ бўлганман. Молхонамизда турли ҳашаротлар кўпайиб кетганди. Шунда бобом Йўлдош гангчини чақиртирдилар. Унинг ҳашаротларни йўқ қилиш усули оддий эди. Бир идишга сув тўлғазиб, оғзига бир қўл тум сув олди-да, молхона деворлариغا пуфлаб-пуфлаб чиқди. Шу билан 5—6 ой каналар қорасини кўрсатмади. Ўша вақтда ҳамма ерда худди шу усулни қўллашарди. Йўлдош ака почтачи эди, агарда одамлар илтимос қилишса, ҳеч йўқ демасдан «гангчи»лик билан ҳам шуғулланарди. Кексаларнинг айтишига қараганда, ҳамма ҳам «гангчи» бўлавермас экан. «Гангчи» бўлиш учун янги туғилган чақалоқни эмизидан олдин унинг оғзига бир дона «ганг»ни олиб бармоқ орасида сиқилади, шундай кейин эмизилади. Ана шу чақалоқ улғайиб, «гангчи» бўлиб етишар экан. У турган, юрган жойда ганг ўзидан ўзи қирилиб, йўқ бўлаверар экан. Чорвадорлар кўзиларни ҳам эм-

лаб, «гангчи» қилишган ва сурув ичида сақлашган. Бу афсона ёки уйдирма эмас, ота-боболаримиз мана шундай қилиб чорвани сақлаб, кўпайтирганлар.

Афсуски, ота-боболаримиз усули — «гангчи»лардан фойдаланишни унутдик. Илм-фан тараққий этган даврда яшаймиз, деб ўтган авлод-аждодларимиз қўллаган усулларини афсона деб билдик, натижада, мана, ўзимизни ўзимиз ҳар хил кимёвий воситалар билан заҳарлаяпмиз, охир-оқибатини ўйламаймиз.

Шунингдек, ота-боболаримиз инқилобга қадар айрим анғана, усулларни бошқалардан сир тутишган. Улар шу усуллар билан ҳам тирикчилик қилишган-да. Шундай усуллардан бири «изқувар»ликдир. Изқуварлар асосан ўғрилар билан қурашишда катта самара келтирганлар.

Ўғрилиқ, айниқса, чорвадорлар ўртасида кенг тус олган. Мол ўғирлангандан кейин унинг кетидан, албатта, изқувар йўлга чиққан, аммо ўғри ҳам анойи эмас, у йўлни чалкаштириб, изни йўқотиш учун ҳар хил усуллардан фойдаланган, йўлни тескари бу-

риб, тоғ-тошлар устидан юрган, аммо изқувар ҳеч адашмасдан ўғриллар кетидан бориб, ўғирланган молни топган.

Ҳамма ҳам ана шундай Шерлок Холмс бўлаверганида-ку аллақачон ўғриларнинг шўри қурирди. Изқувар бўлиш учун одам туғма истеъдод эгаси бўлиши керак, албатта. Ота-боболаримиз изқуварларнинг туғилишини қўл қовуштириб кутиб ўтиришмаган. Ҳар хил эмлаш ишларини олиб борганлар. Масалан, мол туёғига она сутидан солиб янги туғилган болани эмлашган. Яъни оғизлантирган. Шу йўл билан изқувар дунёга келган. Бу оддий бир усул бўлиб кўринса-да, келажакда албатта ўша изқувар бўлиб етишган.

Айтишларича, «изчи» мол изига қараса, унинг кўзига из қон изидек кўринар экан. Мана шундай «изчи»лардан Узумли қишлоғида яшаб ўтган Жани бобони айтиш мумкин. У ҳеч иккиланмасдан бир кўрган изни бошқа изларга адаштирмасдан топа олган, лекин бу излар бошқа одамларга кўринавермаган.

Жани бобо бўри изини ҳам шу

йўл билан топган — қаердан, қачон бўри ўтганини дарҳол айта оларкан. У кўпинча бўрини тирик овларкан. «Отиб ўлдириш, овлаш» ҳамманинг ҳам қўлидан келади, тирик ушлаш керак», дер экан моҳир изқувар.

Ҳар бир усул ўз замонасига қўл келади. Ҳозирги техника асрида, албатта, бу усул ривоят бўлиб туюлиши мумкин. Аммо ота-боболаримиз анғаналарни биладиган, ўрганадиган вақт етиб келди. Бунинг учун «гангчи», «изчи»ларнинг тажрибасини ўрганиш керак. Худди пахтачиликда биологик усулга ўтилганидек, чорвачиликда ҳам «гангчи»лар хизматидан оқилона фойдаланса бўлади. Бу билан атроф-муҳитни ифлослантиришдан, заҳарлашдан тамом қутулган бўлардик. Шунчалик кўп заҳарли, кимёвий воситаларни ишлаб чиқаришга кетган сарф-харажатлар чорвадорнинг ижтимоий-иқтисодий аҳволини яхшилашга сарфланса, нур устига нур бўлар эди.

Бобомурод МАҲМУДОВ

Ҳозир кўпқари бошланади.

Сураткаш А. Караваев

ШЕРЛАР ТАЖОВУЗКОРМИ!

Осиё шерларини ҳозирги кунда фақат Ҳиндистоннинг Гужарот вилоятидаги Гир кўриқхонасида учратиш мумкин. Ҳайвонот оламининг бу сардори бир вақтлар Жанубий Осиёда жуда кенг тарқалган ва ҳатто қадимги ҳинд подшоҳи Ашока ҳам ўз гербинини келбатли шер сурати билан беазаган, мусавирлар шер ов қилиш сахналарини ўрта аср миниатюраларида кенг акс эттиргандилар.

Ҳозирги кунда шерлар кўриқхоналарда кўпаймоқда. Шерларнинг кўпайиб кетиши маҳаллий аҳолига таҳдид солмоқда. Уларнинг чағалида ўтган йили 8 киши ҳалок бўлди, 48 киши ярадор қилинди. Дастлабки кузатувлардан маълум бўлишича, жафо чеккан кишиларнинг ўзлари оз миқдорда бўлса ҳам айбдор эканлар. Чунки, шерлар ҳеч қачон бирор бир сабабсиз одамга ташланмайди, — дейди кўриқхона раҳбари Р. Саксена. Қишлоқ атрофида яшовчи халқнинг фикри эса бошқача. Улар 2 та сабабни кўрсатмоқдалар. Биринчиси, шерлар сонининг ортиб кетганлиги бўлса, иккинчиси уларнинг асосий емиши бўлган — ёввойи қушларнинг камайиб кетганлигидир демоқдалар.

Ҳиндистоннинг табиати ўрганиш институти биолог Р. Челаннинг фикрича, Гир кўриқхонаси умумий майдони шерларнинг яшashi учун тор келиб қолганлиги сабабли улар атрофдаги аҳоли истеҳкомларига ёйилиб кетиб зиён етказмоқдалар. Утган аср бошларида Гир ўрмони 5 минг квадрат-километр майдонни эгалларди, ҳозир эса қишлоқ атрофида яшовчи аҳолининг кўриқхона атрофига суқулиб кириб келиши натижасида бу майдон 1 минг 412 квадрат-километрга қисқариб кетган. Р. Челаннинг фикрича, Ҳиндистонда Осиё шерларини кўпайтирувчи яна бир кўриқхона қурилиши жуда ҳам лозим. Аммо кўнгилдагидай, инсон қадами етмаган боқира ўрмонзорларни топиш ҳамон мушкуллигича қолмоқда.

ЎҚИШНИ ЎРГАНДИНГИЗМИ?

Ҳар тараф чаманларда лоф урар хиромига,
Кабк то хижил бўлсун, жилва бирла жавлон қил.

Ман ҳам ўзгага, жонон, ёр бўлмайин эмди,
Бас ишонгудек сан ҳам аҳд бирла паймон қил.

Ҳажр аро қолиб сансиз, сахт хастамен—бемор,
Бир сўраб келиб ногоҳ, дардларга дармон қил.

Гулшан ичра қаддингдин кўргузуб назокатлар,
Сарв шохини сундур, хок бирла яксон қил.

Ҳусни закоти чун табакай ривож топсун,
Ҳар маҳал Муқимийга бўса нархин арзон қил.

x x x

Сорме قويى مونچره هم چانا قرادور كوزلرينىڭ
هر بيرى چان قصديغه باقن بلادور كوزلرينىڭ
آئىنا بيگانه لرگه بير عمر خوش خوش نگاه
آئىنا لرگه غرر نا آئىنادور كوزلرينىڭ
باقمىغاي عاشق قه سهره هم قيا فرياد كيم
رسمو آيينى مگر جور و جفادور كوزلرينىڭ
آهوى چيىن كوردى يو شغلا ليغيدىن قان يوتيب
رشكدين آواره يى دشت خيتادور كوزلرينىڭ
نرگى مستينگدين اوزىك مكن ايرمس ديدىنى
ياكه مژگان دور يده مهر گياه دور كوزلرينىڭ
انتظار ايلب اوزى هم اجر يغه آيينىسى
اوز جمالينى كورالمىدىن اداء دور كوزلرينىڭ
قوسرى سو قدو بلبل گل يوزينگ نينگ والىسى
مين مقيمىگه هميشه مدعادور كوزلرينىڭ

Сурма қўймай мунча ҳам, жоно, қародур
кўзларинг,
Ҳар бири жон қасдига боққан балодур кўзларинг.

Ошно бегоналарга, бир умр хуш-хуш нигоҳ,
Ошноларга ғараз ноошнодур кўзларинг.

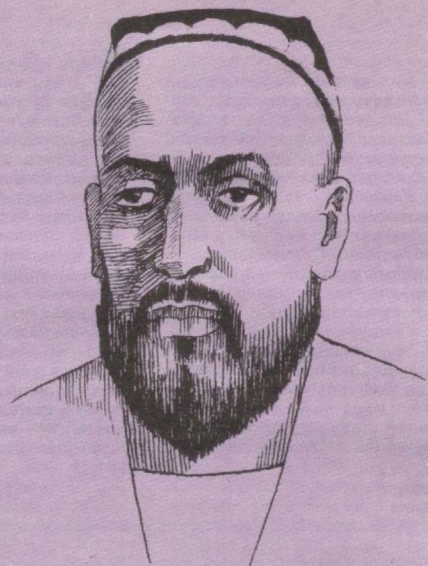
Боқмағай ошиққа саҳван ҳам қиё фарёдким,
Расму ойини магар жавру жаводур кўзларинг.

Оҳуйи Чин кўрдию шахлолигидин қон ютуб,
Рашкдин оворай дашти Хитодур кўзларинг.

Наригиси мастингдин ўзмай мумкин эрмас дийдани.
Ёки мужгон даврида меҳри зиёдур кўзларинг.

Интизор айлаб ўзи ҳам, ажрига ойинаси,
Ўз жамолини кўролмадин адодур кўзларинг.

Қужри сарви қадду, булбул гул юзининг воласи,
Мен Муқимийга ҳамиша муддаодур кўзларинг.

Мқими ғزل لریدن

عارضينگى اى مهوش باغ ارا نمايان قيل
لاله كوكسينى داغ ايت غنچه بغرىنى قان قيل
كورسه تيب بيناگاهى قاشلرينگى محرابين
شونچه ييلغى زاهدنى زهددين پيشيان قيل
هر طرف چمنلرده لاف اورر خرامىيغه
كېك تا خجل بولسون جلوه بيرله جولان قيل
من هم اوزگه كه جانان يار بولمىن ايمدى
بس اينان غوديك سن هم عهد بيرله پيمان قيل

حجر ارا قالېب منمىز سخت خسته مېن — بيمار
بىر سورب كىليپ ناگاه درد لرگه درمان قيل
گلشن ايچره قد ينگدين كورگوزوب نزاكتلر
سرو شاخينى سيندور خاك بيرله يىكان قيل
حسننى زكائى چون تابه كى رواج تاپسون
هر محل مقىميگه بوسه نرخين اوزان قيل

Муқимий ғазалларидан

* * *

Оразингни, эй маҳваш, боғ аро намоён қил,
Лола кўксини доғ эт, гунча бағрини қон қил.

Кўрсатиб баноғоҳи қошларингни меҳробин,
Шунча йилги зоҳидни зуҳидин пушаймон қил.

مشق معلى حميد عبدالله جانوف

Машқ муаллими Ҳамид АБДУЛЛАЖОНОВ

Бу йил бозор пештахталари ўтган йиллардагига нисбатан сабзавот маҳсулотлари ва хилма-хил мевалар билан тўлиб тошди. Жумҳурият бозорларидаги мўл-кўлчиликнинг асл сабабларидан бири Ўзбекистон ССР Вазирлар Кенгашининг «Халқ истеъмоли молларининг бир қанча турларини Ўзбекистон ССРдан ташқарига олиб чиқиб кетишни чеклаш тўғрисида»ги қарорининг ҳаётга тадбиқ этилиши бўлди. Илгари-лари жумҳурият ҳудудидан сабзавот ва меваларнинг кўплаб четга олиб чиқиб кетилиши натижасида Тошкент шаҳри бозорларидаги нарх-наво Россиянинг марказий шаҳарларидан ҳам анча юқорилаб кетганди. Ҳукумат-

пайини қирқиш учун Ўзбекистон ССР Ички ишлар Вазирлигининг Давлат йўл назорати ходимлари ҳам бир мунча ишларни амалга ошираётгилар. Улар корхоналарда, давлат хўжалиги ва жамоа хўжаликларининг автосаройларида бўлишиб, раҳбарлар ва ҳайдовчилар билан учрашувлар ўтказиб, Ўзбекистон ССР Вазирлар Кенгашининг юқоридаги қарорини шарҳлаб бермоқдалар. Бу тадбирларни амалга оширишда Тошкент, Жиззах, Сирдарё, Бухоро, Самарқанд, Хоразм, Фарғона ва Андижон вилоятларининг ижроия кўмиталари давлат йўл ҳаракати назорати ходимларига яқиндан кўмак беришиб, уларнинг ишлашларига зарур шарт-шароитлар яратиб беришмоқда.

назоратчи автомобиллар, алоқа воситалари билан тўла таъминланди.

Жумҳурият ҳукуматининг қароридидаги кўрсатма асосида иш олиб бораётган назоратчиларнинг саъй-ҳаракатлари натижасида ғайриқонуний йўллар билан олиб чиқиб кетишга мўлжалланган юклар ўз жойига қайтарилди.

Шу йилнинг 20 апрелидан 30 июнига қадар ДАИ нуқталаридаги текширувда 349 та давлат автосавитаси ҳамда 184 та шахсий автомобил эгалари қонуний кўпол равишда бузишгани маълум бўлди. Улар Ўзбекистоннинг ўзида ҳам камёб бўлиб қолган турли хил халқ истеъмоли моллари эди. ДАИ нуқталаридаги ходимларнинг сергаллиги туфайли 176145 кг

ичимлик, 329 банка чет эл кофеи, 1500 кг ҳинд чойи, 72 бош йирик қорамолни ўзгаларга устима нархда оширмоқчи бўлганлар.

Шунингдек, 1153210 сўмлик 63 турдаги саноат маҳсулотлари: 39та уй-мебел жиҳозлари, 301 дона телевизор, 21 дона совутгич (холодильник), 65 дона чангютгич (пилесос), 62 дона кир ювиш машинаси, 32993 сўмлик газмол ва бошқа саноат моллари яна ўз ўрниларига қайтарилди. Лекин ҳамон мўмай пул илинжида юрган учарлар ДАИ назоратчиларининг ҳам кўзларини шамғалат қилиб, ғаламис ниятларини амалга оширишга уринмоқдалар. Баъзан эса, ДАИ нуқтасидаги айрим назоратчиларнинг ўз ишларига маъсулият-

«...ШИКОЯТГА ЎРИН ЙЎҚ»

нинг қарори бу ҳолга батамом барҳам берди. Бироқ мўмай даромад илинжидаги баъзи бир учарлар гўё бу қарордан, ижтимоий танг ҳолатимиздан беҳабар кимсадек ўлкамиз неъматларини қўйин-қўнжиларига сиққанича жумҳурият ҳудудидан ташқарига олиб чиқиб кетишга ҳаракат қилаётгилар.

Юртимиз бойликларини талон-тарож қилишга уринаётган бу «жигилдон шайдо»ларининг

Жумҳуриятимиздан четга олиб чиқиб кетилиши чекланган маҳсулотларни ўғринча ташиб кетилиши мумкин бўлган иттифоқ ва маҳаллий аҳамиятга молик барча йўллар ўрганиб чиқилиб, махсус назоратга олинди. Қарор кучга киргандан сўнг жумҳуриятимиз бўйича мана шундай йўлларда 68 та назорат тартиби ташкил қилинди. Бу назорат нуқталари зарур техник жиҳозлар,

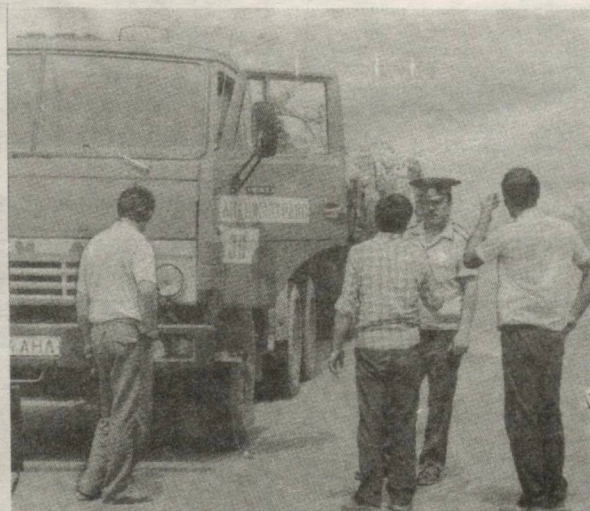
озик-овқат, 1574811 кг қишлоқ хўжалик маҳсулотлари тутиб қолинди. Бугунги кунда, аҳоли эҳтиёжини қондира олмаётган кундалик озиқ-овқат билан таъминлаш мураккаб муаммо бўлиб турган бир пайтда учарлар халқ ризқини қийиб, 37 тонна асал, 4850 кг шакар, 9202 кг балиқ консерваси, 74 тонна тирик балиқ, 5821 кг товуқ гўшти, 14350 кг ун, 6141 тонна спиртли

сизликларидан ҳам фойдаланиб ўз мақсадларига осонгина эришишга муваффақ ҳам бўлаётгилар.

Тошкент орқали бошқа жумҳуриятларга ўтиб кетаётган ҳар бир автосавита қатъий текширувдан ўтказилмоқда. Давлат автомобил инспекциясининг Юнусобод даҳаси ёнида жойлашган Ҳалқа йўлидаги «Уч қахрамон» нуқтасида учарларнинг кўзбой-

Жумҳуриятимиз ҳудудидан олиб чиқиб кетиши тақиқланган 14 тонна тарвуз ДАИ юрқисси Ғ. Иброҳимовнинг хушёрлиги туфайли омсклик пулга учар В. Вилорининг қўлтиғидан биратўла тушиб кетди.

Андижондаги 36-автокорхонага қарашли 34—62 АНЛ, 30—43 АНЛ тамғали машина ҳайдовчиларининг мушугини Тошкент халққа йўлига етгуларича ҳеч ким «пишт», демаган экан...

Суратқаш М. Қиёмов

қўлчилигига чек қўйилмакда. Масалан, 26 июн куні Свердловск автокорхонасига қарашли «КАМАЗ — 5320» маркали 25-39 СВУ номерли машина ҳайдовчиси С. Аликеев жумҳуриятимиздан 10 тонна помидорни Свердловска олиб кетаётганда ушланди. Шу куні қўлга тушган учарлардан «МАЗ — 504» маркали давлат номери 40—41 ВВУ бўлган машина ҳайдовчиси А. Коржевин оз эмас, кўп эмас — нақд 193 минг 610 сўмлик энгил автомобилларнинг олд ойинасини ноқонуний тарзда олиб чиқиб кетаётганда ДАИ ходимлари томонидан ушланди. Шу ерда бизни бир нарса ажаблантиради. Кимлар бундай олғирларни бу хил ноёб, ўзимиз учун зарур бўлган маҳсулотлар билан таъминлаётми? Ахир шунча олд ойинани унга совға қиладиган ҳотамтой топиламан керак. Жумҳуриятимизда эса бу турдаги маҳсулотни ишлаб чиқарадиган завод бўлмаса, ДАИ нуқталарида ушланган маҳсулотларнинг турларига қараб хулоса чиқарилса, жумҳуриятимизнинг ўзида ҳам тайёрланмайдиган нарсаларни олиб чиқиб кетишга ҳаракат қиладиганликлари аён бўлади. Масалан, давлат автомобил инспекциясининг Сурхондарё вилоятидаги «Дарбент» нуқтасида тўхтатилган М. Кац деган шахсга тегишли «ВАЗ — 2103» маркали энгил автомашина юкхонасидан давлат нархи 944 сўм бўлган чет эл кофеси чиқди. У кофени катта пул ишлаш ниятида Туркманистонда сотмоқчи бўлган

экан. Тақчилликни бартафотиш ниятида чиқарилган жумҳурият ҳукуматининг қарорини бузувчиларга қарши курашда ЎзССР ИИВнинг ДАИ бошқармаси йўл назорат бўлимининг шахсий гуруҳи айниқса алоҳида намуна кўрсатишгайди. Бўлимма командири, милиция майори И. Бобоназаров, Бошқарма йўл-назорат хизмати бўлимининг инспектори, катта зобит Ш. Шотмиров, ДАИ ходимлари сержант Ғ. Иброҳимов, кичик сержант Н. Кубетовлар айниқса ўз ишларига масъулият билан ёндашаётдилар. Бу бўлимма ходимларининг ҳушёрлиги ва самарали фаолияти натижасида Ўзбекистон ССРдан турли маҳсулотларни олиб чиқиб кетишга уринган 62 автомобилдаги юклар ушлаб қолинди. Улар олиб чиқиб кетаётган 552860 кг қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ҳамда 10 дан ортққ турдаги 310 минг 924 сўмлик саноат маҳсулотлари ДАИ нуқталаридан қайтарилди. Лекин ҳамон жойларда тушунтириш ишлари, матбуот, радио ва телевидениеда ДАИ ходимлари шу мавзуда тушунтириш қиладиганликларига қарамай, четта маҳсулот олиб чиқиб кетишга уриниш ҳамон сусаймаётми.

Масалан, 26 июн куні Тошкент халқа йўлида «КАМАЗ—53208» маркали 53—75 ИВН номерли машинада А. Чесноков Ереванга 13 тонна саримсоқ пнёз олиб кетаётганда ДАИ ходимлари томонидан тўхтатилди.

Шунингдек, 28 июн куні Ниж-

нетуринск ишлаб-чиқариш автокорхонаси ҳайдовчиси С. И. Панюга Свердловск вилоятига олиб кетаётган 11 тонна помидорини Тошкент шаҳридаги сабзавот дўконига топширишга мажбур бўлди. Бундай ўз манфаати йўлида текин даромад орттирмоқчи бўлганлар рўйхатини яна кўплаб келтириш мумкин.

Шуниси қизиқки, жумҳуриятимиздан маҳсулот олиб чиқиб кетишга жазм қилган учарлар қўлга тушгач, асосан: «Биз қарордан беҳабармиз», деган важи қўрсатишда ҳамда шу маҳсулотларни олиш учун сарфлаган харажатларини рўқча қилишади. Лекин қонун қатъий, шикоятларга ўрин йўқ. Давлат автомобил инспекциясида қайтарилмаётган озиқ-овқат, мева ва сабзавот ҳамда бошқа буюмлар комиссия ҳамда коопторг магазинларида қабул қилиниб, жумҳурият аҳолисига сотилаётми.

Лекин, қилинаётган ишлар билан бирга Ўзбекистон ССР Вазирилар Кенгашининг «Халқ истеъмоли молларининг бир қанча турларини Ўзбекистон ССР дан ташқарига олиб чиқиб кетишни чеклаш тўғрисида»ги қарорини амалга оширишда ДАИ ходимлари олдида ҳам қатор муаммолар қўндаланг бўлаётми. Маълумки, ДАИ нуқталаридаги назоратчи ходимлар қишнинг аёзли турларида ҳам, ёзнинг жазирамаси иссиғида ҳам қун-тун навбатчилик қилишади. Янги ташкил қилинган нуқталар эса асосан очик ерда жойлашган. Ўзбекистон ССР Давлат таъминоти

эса юқорида баён этилган қарор кўрсатмаси асосида ташкил этилган мана шу янги ДАИ нуқталари учун ёпиқ типдаги кўчма 50 уй ажратишни ҳамон пайсалга солаётми.

Шунингдек, ҚҚАССР Вазирилар Кенгаши, вилоят ва Тошкент шаҳар ижроия қўмиталари ДАИ нуқталарида ташкил этилган уюшган милиция гуруҳларига савдо назоратчисини, Ўзбекистон Соғлиқни Сақлаш Вазирилиги санитар-эпидемиология ва ветеринар ходимларини ажратмаётми. Фаолиятимизнинг самарадорлигига тўсиқ бўлаётган яна бир ишқал — ДАИ нуқталарида ушланган маҳсулотларни тезлик билан қабул қилиб олувчи омборхоналарнинг йўқлигидир. Маълумки, кўпгина қишлоқ хўжалик маҳсулотлари тез истеъмол этишни талаб қиладди. ДАИ нуқталарида ушлангил қайтариб юборилган маҳсулотларни эса Ўзбекистон ССР Савдо вазириликка ва «Ўзбекбирлашув»га қарашли дўкон ва омборхоналари қабул қилмай, қўлаб ушлаб туришади. Оқибатда ДАИ ходимларининг меҳнати туфайли қайтарилган маҳсулотлар исроф бўлаётми. Фақат ҳам-жихатлик билан ишлабгина жумҳурият ҳудудидан қонунсиз маҳсулотларнинг ташқарига чиқиб кетишга мустаҳкам тўсиқ қўйган бўлар эдик.

М. ВАУЛИН,
Ўзбекистон ССР ИИВнинг Давлат автомобил инспекцияси бошқармасининг бошлиғи, милиция полковниги

Ҳали-ҳали ёдида. Онаси уй-рўзгор ишларидан бўшаган вақтларида тўрттала қизини ёнига олиб, уларга дўппи тикиш сирларини ўргатарди. Ушанда Мўътабар бор-йўғи ўн бир-ўн икки яшар қизалоқ эди. Мусаввир оддий қалами билан катта бир гўзаллик яратаётганидан қанчалик шодланса, Мўътабар ҳам ўз ишдан мамнун бўлиб, шунча қувонарди. Унинг қўл ҳаракатларидаги чаққонлиқни, нафислиқни, моҳирлиқни кўриб, онаси Василага ич-ичидан севиниб, беихтёр: «Қизгинамдан ўргулдай, қўллари дард кўрмасин-ей», деб қўярди.

Мўътабарнинг тиккан дўппилари ҳақиқатдан ҳам ўзининг бежиримлиги, ихчамлиги, айна пайтда нафислиги билан опа-сингиллари Муҳаббат, Ўзтибор, Фаридаларниқидан ажралиб турарди. У шу тариқа онаси Василага аянинг қўмағида дўппидўзликни эгаллаб олди. Аммо бу «истеъдод» билан чекланиб қолмади, орзулари уни бадий буюмлар фабрикасига (ҳозирги «Шарк гули» бирлашмаси) етаклаб келди.

Ҳар бир ишини пухта, бекамукўст бажариши, зийраклиги, тиршқоқлигидан тез орада илгорлар сафидан ўрин олди. Чеварлар тез орада ўз бригадаларига етакчи қилиб сайлашди. Мўътабар ўзига кўрсатилган бу иззат-икромдан ҳаволаниб кетмади, аксинча аянам яхшироқ, аълороқ ишлаш билан бирга тажрибасиз ёшларга иш ўргата бошлади.

ЗАМОНДОШЛАРИМИЗ

САОДАТГА ЕТАКЛАГАН ОРЗУЛАР

Ҳамкасб дугоналари билан биланларини ўртоқлашди.

Ипак қирқ беш кун деганда атлас ҳолига кирса, биргина дўппи тайёр бўлгунча йигирма икки хил жараёндан, йигирма икки дўппидўз қўлидан ўтди. Иш-нозик ва ниҳоятда мураккаб. Шунинг учун ҳам Мўътабар опа ҳар бир тикувчининг ишини назорат қилиб, ишни янги бошлаганларга астойдил қўмақлашди. Ёнма-ён меҳнат қиладиган ҳамкасбларининг кўпчилигига ўзи иш ўргатган. Муқаддас Исматуллаева, Мақсуда Ёқубова, Мастура Раҳмонова, Наима Қўчқорова, Варно Зуфарова ва Машкура Темурова сингари чеварлар опанинг устоз даражасига кўтарилган шогирдларидир.

— Маълумки, дўппи миллий кийим-бошимиз ҳисобланади, — дейди опа қуйинчақлик билан. — Афзаллиги шундаки, бошни салқиндан, қуёш нуридан сақлайди.

Ешларимиз орасида дўппи кийиш яна урф бўлаётгани қувончли ҳол. Бу бош кийимнинг номлари ва турли-туман қўринишлари мавжуд: ироқи, сидирга қўқ, башорат, чуст дўппи, нозик гулли, безаклари машинада туширилган тури... Қизлар сочларини майда ўриб, ироқи, нозик гулли дўппиларни кийишганида аянам очилиб кетадилар. Дўппи йигитларини ҳам салобатли кўрсатади. Отабегу Анвар, Кумушу Раъноларини эслаган. Умуман, миллий дўппиларимиз кишига кўрк-хусн бағишлайди...

Мўътабар опа яқинда 50 баҳорини қаршилади. Оиласида меҳрибон опа беш фарзанд — бир қизу тўрт ўғилнинг волидаси, бир этак набираларнинг бувижониси.

Мўътабар Нўмонованинг ўттиз уч йиллик хизматлари, меҳнатдаги ютуқлари бесамар кетмади. У киши фабрика маъмуриятининг бир неча марта Фахрий

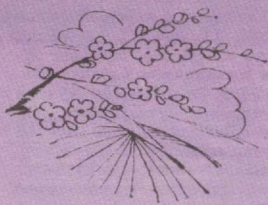
Ёриқлари, «Меҳнат Шухрати» ордени, «Ўнинчи беш йиллик илғори», «Социалистик мусобақа ғолиби» нишонлари билан тақдирланган. Утган йили эса корхона маъмурияти меҳнатда эришган ютуқлари учун уни «Москвич» энгил автомашинаси билан рағбатлантирди.

— Касбимдан нолимайман, хурсандман, — дейди Мўътабар опа мумнуният билан. — Кўплаб харидорғир, сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш бизнинг ҳам асосий вазифамиз. Шунинг учун ҳам бригадамизда: «Сифимизда бирорта қоқоқ бўлмасин» шiori остида беллашув бошлаганмиз. Доимо иш вақтидан, хомашёдан унмulli фойдаланиб, фақат сифатли ва олий нав маҳсулот топширишга катта аҳамяти бераёпмиз. Барча ички қучларимизни ҳам ишга солиб, ҳар ойда эллик минг дона дўппи топшириб, мажбуриятларимизни ортиғи билан, яъни 160—200 фоиз бажаришга муваффақ бўлаёпмиз. Биринчи фасл (квартал)да давлатга 263 минг ўрнига 305 минг сўмлик маҳсулот топширдик.

Ҳа, меҳнат ветерани, коммунист Мўътабар опа Нўмонова ўз ишининг устаси. У бугунги кунда келаси йилнинг август ойи учун ишламоқда.

Зеро, ҳаёт ҳақиқати ҳам шундай: инсоннинг ҳаёти эл-юрт манфаати йўлидаги ҳалол ва фидокорона меҳнати билан гўзал ва эътиборлидир.

Холида МИРСАЛИМОВА

* * *

«Уч сўм учун кун бўйи
Ишлар биров кишу ёз...»
Хохолаб кулади-ю,
Қарта чийлар қиморбоз.

«Мен бировни алдасам,
Ғариб дунё бўлмас соб...»
Дадил болта кўтариб,
Гўштни бурдалар қассоб.

Чумчуқнинг тумшугида
Нур товланар:
Узум, дон...
«Барчани ер тўйдирар»,
Мамнун термулар дехқон.

«Терсанг кўсак очилар,
Лаби оқарган кўзи...
Сира адо бўлмайди
Раъиятнинг ризқ-рўзи».

Бобур

Узоқ ёт юртларда кийиб шоҳ тожин
Кечмиши кечмишидир саргардон,

ҳалак.

Тополмай Ватанда қолиш иложин
Балойи таънага дуч этди фалак.

Қиндан суғурилган қилич — кемтик ой,
Кўтарди қаламнинг зафар яловин.
Туёғи остидан учқун сочган той,
Юрагига ёқди ишонач оловин.

Фотиҳа бергандир тушганда назар,
Алп Ҳимолай тутиб қумуш елкасин.
Уз она тилида битмоқдан газал
Юракнинг ҳовури топмишидир таскин.

Армон бисотида марварид тоши
Қора чодир ёйиб, сочилмиш кўкка.
Кўзак шамолида умр талашиб,
Дилқушо боготи олмасин тўқар...

Асабий қаламни олар қўлига,
Жангу жадалларда йўқолган тинчи.
У чидаш берарди ҳатто ўлимга,
Уни адо этди Ватан соғинчи.

Йўлчи бобо

Йўлчи бобо, бу не осмон,
Қани боғлар жилоси?
Қақшаётир Орол — уммон,
Ёғилар қум балоси!

Чўнтакларни титиб
бир зум,
Уйилади қовоқлар?
Имкон бору,
Гадоларча яшаш сизга
хуш ёқар...

Елкасига қўндоқ тираб,
Олдик бойнинг ер-сувин.
Кулишмоқда яна яйраб,
Кўрсатиб эски бўркин.

Мол-мулк, соғлиқ сотилмоқда,
Қурир одам силласи.
Уловларга ортилмоқда,
Маржонбулоқ тилласи.

Бежамали юртимизда,
Оддий, серкуч, буюксиз.
Дағаллашган қалдоқ қўллар,
Юрак-бағри куюксиз.

Эгатимнинг бошидаги
Қотган нонни олайин.
Йўлчи бобо, тўхтагн, сиз-ла
Бирга кета қолайин.

Шаддот қизнинг қасоси

Тақдир ўйинини кўринг: янгангиз билан институтга бир кунда кириб, бир кунда тутатганим камлик қилганидек, ишга ҳам бир ташкилотга йўланма олдик. Идорага келиб-кейтиш у ёқда турсин, ҳатто тушликка ҳам бирга чиқамиз. Хулласи калом, бир дақиқа ҳам айрилмаймиз. Мана, бугун ҳам одатдагидек, ишдан уйга қайтапмиз.

Трамвай ўрнидан жилиши билан кўхликкина қиз тепамда тик туриб қолди. Бу гўзал хилқатга жой берсаммикан, деб ўйланиб қолдим. Бу, табиийки, хонимчанинг кайфиятларига боғлиқ. Шуларни ўйлаб дилдордан охишта маслаҳат сўрадим:

— Азизим, ҳар қалай, қиз бола экан, ўринимни бўшатиб берсам, нима дейсиз?

— Нима бало, юрагингиздан уриб қолдим дейман-а? — кинояли табассум қилдилар хоним. — Нималар деяпсиз? Одоб юзасидан... Ундан ташқари, ҳамма менга қараб турибди...

— Бе, ажина чалсин, йиқилиб тушмас...

Ноилож жим бўлдим. Биламан, баҳс қизиган сари у кишининг жаҳллари кўзгаб, ўт олиб кетиши ҳеч гап эмас.

Шу пайт тепамда тик турган қиз мен томон бироз энгашиб диққат билан кузатаркан:

— Ие, Алик ака, сизни табриклиман, узр-а,— деди қарашма билан.

Ногаҳоний муомаладан ҳайратга тушдим:

— Кечирасиз, яхши қиз, сиз мени кимгадир ўхшатайпсиз шекли,— чайналдим мен.

— Э, ўлибманми, сизни бировга ўхшатиб.

— Нималар деяпсиз?! Исмин Аликмас, Ҳалимжон!

— Ҳалимми, Олимжонми — менга барибир. Уйланган бўлганингиздан кейин, номингизни яширмай, тўғри айтармидингиз? Дарров эсингиздан чиқардингизми-а? Ахир ўтган кунни ётоқхонамизда бирга эдик-ку! Ҳа, энди билдим, қанақа одамлингизни. Лекин айтиб қўй: осмон-

га чиқсангиз оёгингиздан, ерга кирсангиз қулоғингиздан тортиб оламан-у, мақсадимга етаман! Эртагаёқ ишхонангизга бораман, кутиш жонимга тегди!

Қиз шундай деди-ю трамвай тўхташи билан сирли қараш қилиб тушиб кетди.

Бошим айланиб, кўзим тингандай бўлди. Ўзимча нималардир демокчи бўламан, тилим айланмайди. Ниманидир ушламоқчи бўламан, кўлим қовушмайди. Янгангизнинг юзига қараб бўлмасди. Рашк, алам ўти ич-ичини ёндираётганди.

— Ҳали бунақа қилиқларингиз ҳам борми? Мен аҳмоқ бўлсам сизга ишониб юрибман-а... Энди кўрасиз! Ашқолдашқолингизни елкангизга ортиб, саяёқ оёқларингизни синдирмасам, отимни бошқа қўяман! — деди.

Йўловчилар ҳайрон бўлиб биз томонга боқишарди...

Остона ҳатлаб, уйга киришимиз биланоқ хонимнинг фиғонлари янада ошди. Уйни бошларига кўтариб дод солдилар. Худди бир жиноят устида қўлга тушган боладек хонанинг бир чеккасида жим ўтирардим.

— Хоним, эртаю кеч ишдаям, кўчадаям, уйдаям доимо биргамиз, мен ёнингиздаман-ку! Бекордан бекорга ўзингизни ҳам, мени ҳам ҳунобимни ошириб нима қиласиз?

— Юракдан гапиринг, юракдан, энди бундай ҳаройи гапларингизга ишонмайман. Шунини ахшилаб билиб қўйингки...

— Ишонмайсизми? Ундай бўлса, айтинг-чи, сизсиз бирор жойга борганимни эслай оласизми?

Рашк ва шубҳа хонимнинг бор вужудларини қамраб олганди. Бир ҳафтани унсиз ўтказдик. «Мени шу ҳолатга солган маккора, беҳаё қизни кўрсам адабини бериб қўяман», деган фикр ҳаёлимни чулғаб олганди.

Тасодифни қарангки, кунларнинг бирида ишга кетаётиб, ҳаётимга оғу солган ўша нозанини трамвай бекатида учратиб қолдик.

— Ҳў, ана, юрагингиздан урган маъшукангиз! Қани, эрлингиз-

ни кўрсатиб, юзига тарсаки тор-
тинг-чи. Шундагина менга содиқ
эканлигингизга ишонаман...

Икки ўт орасида қолгандим.
Вазиятни кузатаётган қиз бизга
яқинлашар экан, табассум билан:

— Мени кечирасизлар, ўша ку-
ни трамвайда рашк қилувчи
аёллардан қасос олмоқчи бўлиб,
беадаблик қилдим...— деди.

— Синглим, мен ҳеч нарсани
тушунолмаппман,— дея гўлдира-
дим.

— Бир эсланг, трамвайда мен-
га ўрнингизни бўшатиб бермоқчи
бўлдингиз, бироқ сизнинг ода-
мийлигингиз келинонимларга
маткул бўлмади. Ўшанда рашк-
лари муҳаббатлашадан кучлилик
қилди. Мен ўзаро «айтишув» ла-
рингизни эшитиб, шу қарорга
келгандим.

Хўжамурод ҚЎЛДОШЕВ

Латифалар

Афандидан сўрадилар:

— Мулла Насриддин, дониш-
манд одамсиз, айтингчи, ўзбек-
лардан қачон космонавт чиқади?
— Ойда пахта экилганда,—
деб жавоб берди Афанди.

* * *

Афандининг невараси тўлин
ойни кўрсатиб деди:

— Вобо, қаранг, худди йўқ
бўлиб кетган пишлоққа ўхшар
экан.

— Шунинг учун унга қўли-
миз етмайди-да, ўғлим,— деб
кулди Афанди.

Ўқир-Ўқўлар

* * *

«Вой... магазинларда нега
ликобча йўқ десам, ҳаммаси ос-
монга учиб кетган экан-да?»
(Учар ликобча ҳақидаги
миш-мишлардан ажабланган
Холпош момонинг гапи)

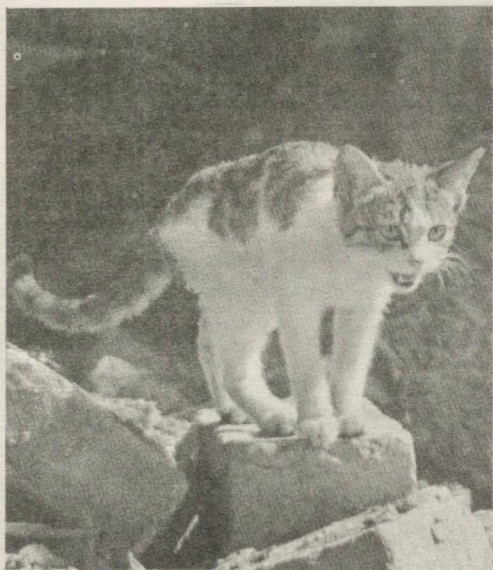
* * *

«Туринглар, суд... ланувчи ке-
лаётир!»
(Собиқ амалдор маҳбусни
суд залига олиб киришётганда
лаганбардорнинг хитоби).

* * *

«Одамлар ошхоналарда оғиз-
ларини нон билан артаётгани, бо-
лалар эса, нонни думалоқлаб,
копток қилиб тепаётгани учун
унинг нархини ошириш керак
эмиш. Эҳтимол бели оғримай
нон саятган баъзи онкўрлар
шундай қилаётгандир. Аммо биз-
ларга ота-оналаримиз: «Ерда
ушоқ кўсанг ҳам, уни олиб,
пешонангга суртиб, пана жойга
қўй деб ўргатишган».

(Болалар суҳбатидан).

Ҳасадгўй: — Булар бунча оғиз-бурун ўпишиб қолди, бир гап боров... а, миёв!»

Сураткаш А. Караваев

ҚАТРАЛАР

* * *

Иккиюзламачи ҳамма вақт қўли-
да лангарчўп билан юради. У тиро-
зи шайинига ўхшайди: тошнинг
оғир-енгилига қараб титраб тура-
ди.

* * *

Ифлос виждонни ҳаммомга ки-
риб ҳам поклаб бўлмайди.

* * *

Тил машина рулига ўхшайди,
хўшёрлик билан оқилона бошқар-
рилмаса, издан чиқиб, талофатга
гирифтор қилиши мумкин.

* * *

Нега бизда лаганбардорлар кўп?
Сабаби шуки, қайси молнинг бо-
зори чақон бўлса, ўша кўпаявера-
ди.

* * *

Тошқин дарёни тупроқ билан
тўсиб бўлмайди.

* * *

Ғуссага тўлган қалбини дарддан
халос қилолган одамгина сенга ҳа-
қиқий дўстдир.

* * *

Дўстликка дарз кетдими, демак
унинг пойдевори пухта бўлмаган
экан деб бил.

* * *

Ўзгандан иллат қидиргунча, ўзинг-
дан фазилат қидир.

Жўраҳон АБДУЛЛАЕВ

Пахтаобод ноҳияси

Иғвогар

Қайта қурмоқ жабҳасида бўлди пайдо иғвогар,
Янгилашмоқ ғоясига солди савдо иғвогар,
Тўғрига мушт ўқталиб, эгрига шайдо иғвогар,
Тўғри йўлни чангитиб қўзгатди ғавво иғвогар,
Ҳўйла-найранглар йўлидан юрди танҳо иғвогар.

Покланур гўёки у янгича услубга кўчиб,
Бегуноҳлар ортидан пинҳона захрини сочиб,
Фитналар қўзғар мудом фиску фасоддан сўз очиб,
Хилват излар доимо мардона меҳнатдан қочиб,
Элда обрў-эътибор топмайди,асло иғвогар.

Дағдага ичра йигинларга чиқиб бўҳтон тўқир,
Қаҳқаҳа айлаб киши шаънини булғаб ваъз ўқир,
Беҳисоб уйдирмалар хом калласин этмиш асир,
Йўқдир инсофу диёнат адлу имон бир пақир,
Тоза тирноқдан кир излаб, бўлди расво иғвогар.

Зарра қор қилмас анга элнинг кесатиқ-хандаси,
Алҳазар бу беҳаё қай бир замоннинг бандаси,
Еки ул қайси амалдор тўранинг арзандаси?
Йўқ, ажаб, иғвосидан бир кун чиқар шармандаси,
Қилни қирқ ёргувчи халқ ичра ҳувайдо иғвогар.

Розиқ РЎЗИЕВ

Бухоро

Буқаламун

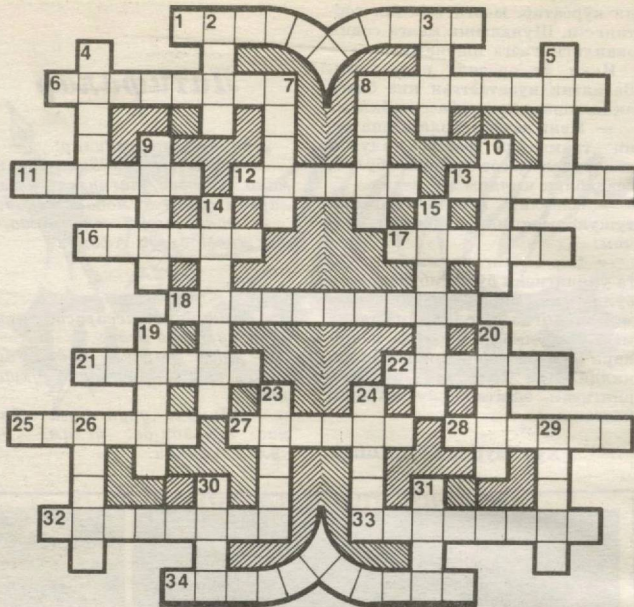
Қатагон йиллари халқ душмани деб,
Не-не Фозилларнинг сотди бошини,
Сўнгра кўзларига тупугин суртиб,
Жабрдийда бўлиб тўкди ёшини.
Уруш йилларида панада туриб,
Дўстин чоҳга суриб сақлаб қолди жон.
Сўнг гердайиб юрди кўксига уриб:
«Сен учун жанг қилдик, бизлар,

болажон!»

Турғунлик йиллари эгарда туриб,
«Катта отахон»га саждалар қилди.
Унинг суратини кўзига суриб,
Онасин расмини пойгакка илди.
Ҳозир ҳам қичқира минбарда туриб,
Қайта қурмоқ керак ҳатто осмонни.
Сўнг ўз-ўзига дер лабини буриб:
— Қайта қўйиб бўлсан, бошоққа доinni,
Бизни ҳам баҳолар келажак — Қуёш...
Фақат бир ўй мени қийнаб ётади.
Ушанда отилса қабримизга тош,
Уни худди ўша одам отади!..

Брестдаги дарахт

Айтолмайман,
гуноҳим оғир.
Танамни кес,
ёндир чидайман.
Қирқ беш йилки,
вужудим оғир,
Заҳар-заққум
ютиб яшайман.
Дунёда йўқ
бундан зўр азоб,
Қотил деган тамга
босилган.
Қарашингга
беролмайман тоб,
Шохларимга
Одам
осилган!..

Тилсим

ЭНИГА: 1. XV аср бошларида ёзилган, шоир Хўжандий ижодига мансуб асар. 6. Шарқ халқлари адабиётида тортишув, бахslashув тарзида яратилган асар. 8. «Хамса»навис шоирлардан бири, мутафаккир. 11. Шоир, «Тошкент ироғи» ашуласининг муаллифи. 12. Шеърый жумбоқ. 13. Қозоқ халқ оқини. 16. Ўзбек маърифатпарвар шоири. 17. Алишер Навоий ҳақида халқ яратган хикоятлардан бирининг қаҳрамони. 18. Абдурахмон Жомий достони. 21. Ўзбек классик шоири. 22. Ёзувчи ва олим, «Абулфайзхон» драмаси муаллифи. 25. Шоир Пошохожанин ахлоқий-тарбиявий мазмундаги хикоялар тўплами. 27. Муқимий шеъри. 28. Лутфий достони қаҳрамони. 32. Ҳарбий-тарихий воқеаларни баён қилувчи қадимий қисса. 33. Ўзбек халқ достони. 34. Гулханийнинг машҳур асари.

БЎЙИГА: 2. Ижод маҳсули. 3. Навоийнинг «Сабъи сайёр» достонининг тўртинчи хикояси қаҳрамони. 4. Ўзбек классик шоири. 5. Восма нашр тури. 7. Ўзбек халқ оғзаки ижодининг ҳозиржавоблик соҳаси. 8. Шеърый тўплам. 9. Шеър сатри. 10. Шарқ халқлари адабиётида кенг тарқалган ижод тури. 14. Махмур шеъри. 15. Ўзбек шоири, «Хамса»чилиги асосчиси. 19. Ўзбек халқ мақоми. 20. Машраб газали билан айтиладиган кўшиқ. 23. Ижодкор аёл. 24. Ўзбек халқ куйи. 26. Сўз бойлиги. 29. Насрий асар тури. 30. Мактуб тараида ёзилган асар. 31. Қадимий, эъзозли халқ кўшиги.

ТЎЗЎВЧИ: Фозилжон ОРИПОВ

8-сонда берилган «Ўзбекистон неъматлари» тилсими жавоби

Энига 5. Исфаҳон. 6. Тоғолча. 9. Гилос. 10. Шотут. 13. Қовун. 14. Қизил-уруғ. 15. Қўкат. 18. Патинжон. 19. Қорақанд. 20. Зигирак. 23. Саримсоқ. 24. Ҳандалак. 29. Чечак. 30. Зарғалдоқ. 31. Қарам. 34. Анжир. 35. Ҳосил. 36. Ерғиғок. 37. Нимранг.

Бўйига: 1. Исмаилоқ. 2. Тарик. 3. Шовул. 4. Эчкешар. 7. Ловия. 8. Қовул. 11. Луччак. 12. Дўлана. 16. Помидор. 17. Қорағат. 21. Қандак. 22. Баргак. 25. Девзира. 26. Майиз. 27. Бодом. 28. Ҳасайни. 32. Ёнғок. 33. Зигир.

МУҚОВАДА

Биринчи бет: «Менин биринчи ўқитувчим».

Сураткаш Р. ШАГАЕВ (ЎЗТАГ)

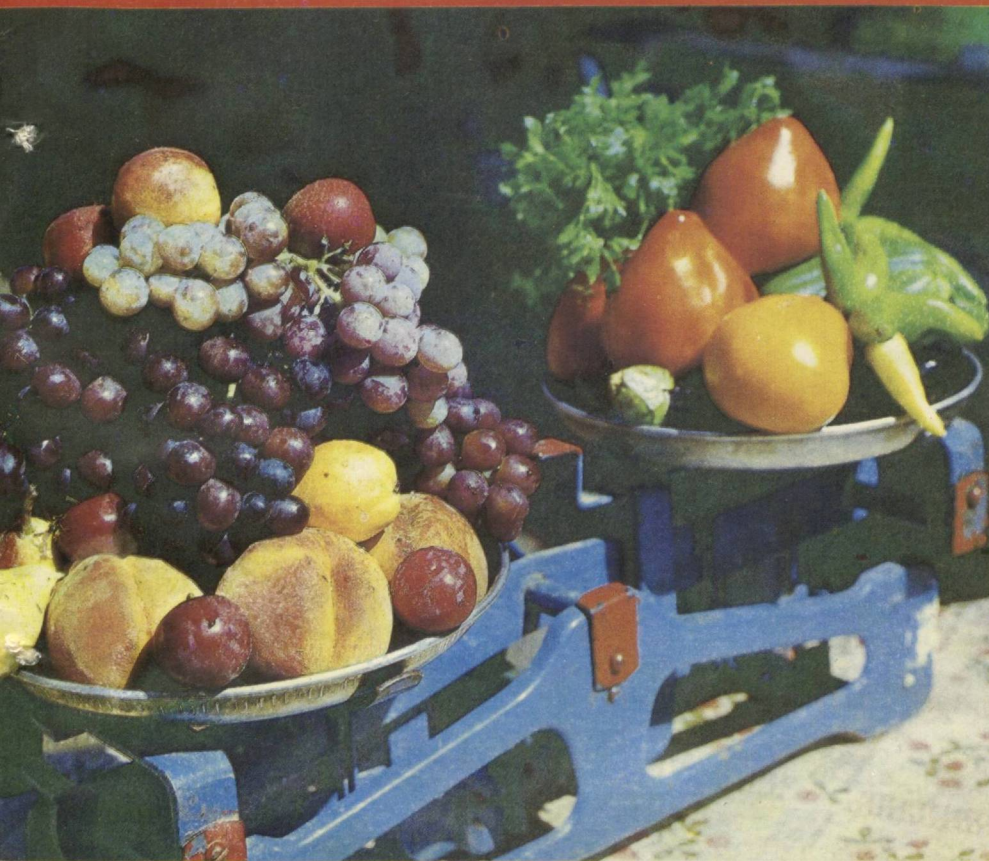
— Ташлашадиган кўчқорнинг калласи мана бундай бўлиши керак!

Сураткаш А. КАРАБАЕВ

Редакцияга келган бир босма тобоқча бўлган материаллар муаллифга қайтарилмайди.

Журналдан олинган материалга «Гулистон»дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

Босмахонага туширилди 20.07.90. Босишга рухсат этилди 20.08.90. Қозғоз формати 70×108/8. Офсет усулида босилди. Қозғоз тури босма № 1. Шартли босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Шартли рангли намуналар 16,8. Тиражи 142519. Вуюртма № 3661. А—127. Баҳоси 35 т.
Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. 700000. Тошкент — П, «Правда» кўчаси, 41.

*Тарози — худо
рози деган гап
бор, миришкорла-
римизнинг пешо-
на тери билан
етиштирган мева-
чевалари ўз қим-
матига эга бўли-
ши муҳим маса-
ла.*

Сураткашлар А. Жданов,
В. Кавелин.

Чотқолнинг бошланиши.

Сураткаш В. Кавелин.